

N. IORGA.

ISTORIA
ROMÂNILOR

IN CHIRURI

SI ICOANE.

BUGURESTI 1905.
INS. GRAFIC. MINERVA.

BRAND. SC.

Prețul: Lei 2.50.

ISTORIA ROMÎNILOR
ÎN CHIPURI ȘI ICOANE

N. IORGA

Istoria Românilor

în

Chipuri și Icoane

VOLUMUL 1

VOLUMUL 2

BUCUREȘTI

„Minerva“ Institut de arte
grafice și editură
6, Strada Regală, 6

1905

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «MINERVA»

TOATE DREPTURILE RESERVATE

REPRODUCEREA OPRITĂ

P R E F A Ț Ă

Dînd un frumos exemplu, «Societatea femeilor romîne» din București a organizat în anii 1904-5 o serie de «conferinți academice» pentru domnișoare și doamne din acea clasă a societății noastre care părea mai străină de aspirațiile românești ale anilor din urmă. Mai ales în cursul iernii, conferințele aũ fost bine cercetate.

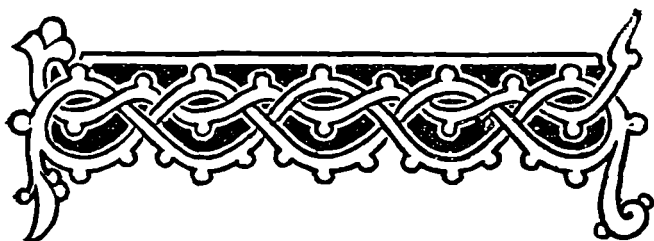
Mi s'a făcut cinstea de a mi se cere să vorbesc înaintea acestei adunări alese, ale căreia însușiri de orientare rãpede, deplină și vioaie, al căreia simț fin pentru adevăr și frumusețã m'aũ impresionat de la început. Am ales ca subiecte ale conferințelor mele părți din trecutul nostru: curente și dezvoltãri, și le-am înfãțisat, cum scrie titlul, în «chipuri și icoane». Pe încetul s'a înjghebat astfel o «istorie a Romînilor» în alte cadre decît cele obișnuite.

O daũ în două mici volume. Dar cu aceasta nu încheiũ seria. Cum am cuprins în ele și o conferință de la Societatea Geografică, așa voiũ

strînge în viitor orice cuvîntări sau scrieri cu caracter mai general pentru a face volume următoare din această Istorie.

Plănșele ce împodobesc cartea sînt făcute cu cheltuiala d-nelor Ecaterina G. Cantacuzino și Adina Olănescu, căroră, ca și mine, aș a li mulțami cetitorii.

I.
MORMINTELE
DOMNILOR NOȘTRI

I.

Mormintele Domnilor Noștri.

În biserici și în mănăstiri, aici în țara noastră și până departe peste hotare, dorm, cunoscuți sau ascunși cunoștinții noastre, Domnii cei vechi și mai noi ai țerii noastre, ai Voevodatului Țerii-Românești și ai Moldovei. Spre locurile lor de odihnă ne îndreaptă recunoștința, când ei au stăpînit cu dreptate și milă. Dar, chiar atunci când faptele lor au fost netrebnice sau crude, locul unde zac ei, vorbește inimilor noastre, fiindcă supt numele lor scrise pe acele pietre sau lespezi de marmură se cuprinde, în povestirea faptelor trecutului, o parte din viața tuturor, de unde se desface viața noastră.

1. DOMNIȚ MUNTENI.

1. Cel mai vechi mormînt de Domn muntean e al lui Nicolae Alexandru Basarab. El a fost al doilea stăpînitor al Țerii-Românești în-

tregi: lui i se datorește întemeierea Mitropoliei ortodoxe din Argeș, a episcopiei de peste Olt, a Severinului, și clădirea celor d'întăiū biserici românești de zid pe plaiuri.

El strămutase Scaunul Domniei la Cîmpulung. În biserica domnească întemeiată de dînsul acolo, i se vede mormîntul. În dreapta, supt jilțul Vlădicăi, se află o piatră, minunaț păstrată, în care sînt săpate de-a latul, ca scrisul unei cărți, cuvinte slavonești cu acest înțeles:

«În luna lui Novembre 16 zile a răposat marele și de sine stătătorul Domn Io Nicolae Alexandru Voevod, fiul marelui Basarab Voevod, în anul 6873 [1364], indicția a 3-a¹; veșnica lui pomenire».

2. Urmașul său Laicu-Vodă sau Vladislav a bătut pe Unguri, a cucerit Vidinul, a pus mîna pe cetăți turcești de peste Dunăre și a fost privit ca un rege. Anul morții sale nu se știe, căci nu i s'a păstrat mormîntul. El a ajutat însă înălțarea mănăstirii Tismana din munții Gorgului. Acolo trebuie să fi fost el înmormîntat, prin anii 1380, ca un ctitor. Dar biserica s'a prefăcut de multe ori, și toate vechile morminte s'aū spulberat. S'ar putea iarăși ca țerîna lui să se fi împrăștiat la ruinarea mănăstirii Vodița, de lângă Vîrciorova, pe care tot el a făcut-o să

¹ Perioadă de 15 ani, care începe de la 312: cifra arată nu numărul indicției, ci al anului din indicția curgătoare.

se înnalțe, pe malul Dunării, dăruindu-î multe daruri scumpe.

3. Nu se știe dacă a domnit în adevăr Radu, fiul lui Vladislav. Mormîntul lui îl așează poporul la biserica domnească din Argeș, unde de mult se arăta o piatră cu un trup de om săpat pe dînsa ¹.

4. Dan, fiul cel mai mic al lui Radu, a luat tronul cîtva timp din mîna lui Mircea, fiul cel mai mare. Supt el s'a mîntuit lucrul la biserica din Cîmpulung. Dar el nu muri în țară, ci fugi la Bulgari, unde fu uciș înainte de anul 1387. Domnii ce muriau astfel, n'aveau pietre pe mormintele lor uitate.

5. Mircea, fratele biruitor, a fost întemeietorul cel mare al Țerii-Românești. A stat ca un aliat mîndru lîngă regele Ungariei Sigismund, care a fost și împărat, a izbutit să-și ridice un prieten pe tronul Sultanilor, a stăpînit Silistra și Dobrogea, a pătruns cel d'întăiu în Moldova, de unde a scos un Domn care nu-î plăcea, a ținut piept Turcilor de la un capăt al Domniei sale de 32 de ani până la cellalt. Data morții sale la vrîsta de vre-o 60 de ani o știm numai după o cronică a Sirbilor: 31 Ianuar 1418. A murit de bătrîneță, și l-au îngropat într'una din mănăstirile ce clădise: Cozia, de-asupra Oltului.

¹ Piatra e azi la Museu. De sigur că n'a acoperit niciodată mormîntul lui Radu.

L-aŭ dus din Scaunul său de la Argeș peste apa cea mare, până la lăcașul odihnei sale. Acolo se află și până acum pulberea oaselor lui. Un Mitropolit de pe la 1750 zice că «este îngropat acolo însuși prea-fericitul Mircea Voevod și Doamna sa și copiii». Piatra se află în dreapta bisericii; abia se cunoaște pe dînsa cîte o urmă de slove, din care însă nu se înțelege nimic, și atunci la 1750 încă nu se mai putea ceti nimic pe dînsa.

6. Mihail fiul lui Mircea se luptă pentru Domnie cu fratele său Dan, și fu ucis în 1420. Trupul său fu așezat lingă al tatălui mort în liniște, la bătrîneță.

7. Dan acesta al II-lea a fost un strașnic ostaș, ca și Mircea: prieten al creștinilor și dușman pentru păgîni; el s'a luptat și cu Moldova. Poate să-l fi omorît Moldovenii în 1431, căci cu Turcii se împăcase. Se va fi găsit cine să-l ducă la Cozia, lingă fratele pe care el îl omorîse.

8. El mai pusese capăt vieții unui frate al său. Radu cel Pleșuv venise împotriva lui cu ajutor turcesc, dar el nu mai era în Domnie la 1427. Dan nu-l va fi recunoscut ca rudă, și nu-l va fi primit în necropola Domnilor legiuitori, la Cozia.

9. Dar după moartea lui Dan, Moldovenii puseră Domn un alt fiu din florî al lui Mircea, care se numi Alexandru, după numele Domnului Moldovei. El muri de moarte bună în 1435.

Dacă a fost îngropat la Cozia, a atârnat de la urmașul său pentru cîte-va zile, necunoscut ca nume, sau de la bunătatea de inimă a celui de al cincilea fiu al lui Mircea.

10. Vlad, căruia i s'a zis Dracul, fiindcă nu era bun. Acesta a fost totdeauna un harnic ostaș, și a bătut pe Turci în valea Ialomiței, luînd parte și la marea luptă a tuturor creștinilor cu Sultanul, la Varna. Vestitul Ioan Corvin din Uniedoara-l ajutase, dar apoi, nemulțămît de dînsul, îi năvăli în țară și-l ucise, cu fiul său cel mare, Mircea, numit așa după bunic. Omorul s'a făcut în Ianuar 1447. Poate să fi fost cel din urmă Domn îngropat la Cozia.

11. Îi urmă — după ce iarăși trecu la mijloc o fantasmă de Domn — un Vladislav-Vodă, care pare să fi fost fiul unui pretendent Dan, și nu al lui Dan al II-lea. El muri iarăși ucis (1456), și mormîntul îi stă și pînă azi, bine păstrat, în mănăstirea Dealului. El o întemeiase, ca biserică domnească, și aici i se aduse trupul de la Tîrșor, unde căzuse. Piatra, pusă mai târziu, zice așa :

«A răposat Io Vladislav Voevod, în anul 6963 (1455), luna August 20, în zilele —; și s'a făcut această piatră în zilele lui Io Neagoe Voevod; aŭ făcut-o Barbul Banul și Pîrvul Vornicul și cu frații lor, fiii lui Neagoe din Craiova, căci Vladislav Voevod i-a făcut boieri.»

12. Ucigașul lui Vladislav fu Dracul cel de-al II-lea, zis Țepeș, fiindcă trăgea în țapă; altfel însă, un mare viteaz, dușman al Turcilor. După multe isprăvi și nenorociri, el își găsise sfârșitul poate la satul Bălteni¹, lângă București, luptându-se cu păgîniⁱⁱ, pe o zi rece din Decembre 1476, asupra Crăciunului. L-au dus aproape, la mănăstirea Snagovului, zidită de el în mijlocul lacului cuprins de păduri. Și azi se vede înaintea altarului piatra goală de inscripție, supt care zace acest om minunat și grozav.

13. Fratele său se chema Radu *cel Frumos* și păcătos. El stăpîni în locul lui Vlad, ca om al Turcilor. Făcuse mănăstirea Tinganului, tot lângă București, și, cînd peri, în 1474, în urma unei înfrîngerⁱⁱ din partea marelui Domn al Moldovei Ștefan, el va fi fost astrucat aice. În biserica de sat ce este astăzi acolo, nu se mai pomenește nimic însă despre piatra mormîntului său.

14. Un fiu al lui Dan cel Mare, Basarab, numit după Basarab, tatăl lui Nicolae Alexandru, fu pus de Ștefan, și-l trădă. El fugi în Brașov și muri acolo, în Decembre 1480, fiind îngropat, de sigur, în biserica românească din Șchei^u, care s'a prefăcut însă cu totul.

¹ Comunicare a d-lui Al. Lăpădatu, după un hrisov netipărit, în Archivele Statului.

15. Fiul său, cu același nume, peri în lupta cu un pretendent, tocmai în Mehedinți, la Glogova, în 1482. Îl vor fi ascuns în biserica din acel sat.

16. Urmașului său Vlad i s'a zis Călugărul fiindcă fusese Călugăr, și ar fi meritat să fie toată viața. El a murit în liniște la 1496, și fiul său Radu nu l-a așezat în biserica de la Deal în Tîrgoviște, pe care el o dresese, făcînd dintr'însa necropola cea nouă, care înlocui Cozia, ci-l lăsă la mănăstirea Glavaciocului.

17. Radu se stîNSE încă tînăr, în Mart 1508, și locul lui de îngropare nu putea fi decît aici la Dealu. Piatra de mormînt i-a fost însă sfărîmată, și capul său, dezgropat pe la 1830-40, stătea pus într'o cutiuță sărăcăcioasă, în mijlocul strălucitei biserici.

18. Mihnea-Vodă, fiul lui Țepeș, și el un uci-gaș de boieri, îl înlocui: el fu omorît în Sibiiu, unde fugise, de o rudă. Și azi se vede în biserica Sașilor de acolo — căci el era catolic — piatra pe care stă scris în latinește:

«Mormîntul Măriei Sale Mihaï, Domnul Țerii-Romănești, care a fost ucis aici în Sibiiu, în ziua de 12 Mart 1510, de Iacșici,

Slavonește era scris cam așa:

«Cu mila lui Dumnezeu Io Mihnea Voevod, Domn al Țerii-Romănești...»

19. În locu-î veni Vlăduț, fiul lui Radu-cel-

Mare, numit după bunicul său Călugărul. Turcii i-au tăiat capul. A fost dus la Dealu de un urmaș cucernic și pe piatra lui se cetește :

«În anul 7020 (1512), luna lui Ianuar 23, a răposat robul lui Dumnezeu Io Vlad Voevod, fratele lui Io Radul Voevod, iar fiu al prea-bunului și marelui Io Vlad Voevod ; și în vîrstă de 16 ani a stat în Scaunul Domniei, și a domnit ani 1 și luni 9 și jumătate. Și a venit Domn Io Basarab Voevod și, după ce a fost luptă [între ei], a tăiat capul lui Vlad Voevod, în cetatea Bucureștilor.»

Nenorocitul băiețel domnesc a fost tăiat, spune cronica, «supt un păr», sus la Mihai-Vodă, în cetate.

20. I-a urmat Neagoe, ce și-a zis Basarab după tatăl său Basarab-cel-Tinăr : vestit Domn prin evlavia și iubirea sa pentru artă. El a făcut în Argeș, pentru neamul său, o necropolă rivală celei din Dealu. Aici zace el supt piatra de marmură, făcută de el însuși și întregită pe urmă, care zice :

«A răposat robul lui Dumnezeu Io Neagoe Voevod și Domn a toată Țara-Românească și a părților dunărene, în luna lui Septembrie 15 zile, anul 7029 (1521), crugul soarelui 26, crugul lunii 15, temelia 18. A domnit 9 ani și jumătate. Și rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi, să păzească adăpostul acesta mic și lăcașul oaselor mele, ca să fie nestricat.»

Tot acolo așezase el pe fiii săi Ioan și Petru și pe fiica Anghelina, morți înaintea de a se găti biserica. Mama sa, Neaga, adusă și ea la Argeș, a fost înmormîntată de sigur, nefiind Doamnă, lângă biserică, supt o piatră ce s'a stricat pe urmă. La Argeș își aflară odihna pe rînd Doamna Stana a lui Ștefăniță, Domnul Moldovei, altă fată a lui Neagoe, și în sfîrșit bătrîna lui Doamnă Despina, moartă în Sibiiu, după ce se călugărise luînd numele de Platonida. Și Preda, fratele lui Neagoe, ucis în luptă la 1521, trebuie să-și fi aflat aici odihna.

21. Neagoe și Despina avuseră un fiu iubit, pe care-l numiseră Teodosie, după vechiul și înțeleptul împărat roman. El nu putu să domnească însă, fiind un copil și mai mic de cît Vlăduț. Dus în Constantinopol, el muri acolo înainte de 1526. Mamă-sa, care e înfățișată într'o duiosă icoană cu trupul mortului pe brațe; îl va fi așezat spre adormire în biserica Patriarchiei pe care Neagoe o învelia din nou, adăugîndu-i chilii.

22. Cine ar putea spune unde s'a ascuus trupul lui Dragomir Călugărul, care peri luptîndu-se ca să fie Vlad Voevod, în 1521 ?

23. Un Radu-Vodă, numit ca boier Bădica, se dădu ca fiu al lui Radu-cel-Mare. Turcii îi sfărîmară capul cu buzduganul, în Februar 1524, în București, cred. Urmașul său, dușman până

atunci, avu milă de trupul lui, și-l auzim cînd vorbește astfel: «Am trimis capul lui Bădica și alte două capete la Poartă; iar trupul lui Bădica l-am luat Domnia Mea însumi, și m'am dus Domnia Mea la mănăstirea Dealului, și l-am îngropat acolo».

24. Radu de la Afumații din Ilfov, acest urmaș milos, mare luptător cu Turcii, nu află însă milă la boierii răsculați, cari-l prinseră în Rîmnic, la 2 Ianuar 1529, «de l-aū legat, și i-aū tăiat capul, și lui, și fiu-său, Vlad-Vodă». Și el era fiul lui Radu-cel-Mare, dar alesul boierilor, Moise-Vodă, nu-l duse la Deal lîngă tată, ci la Argeș, lîngă socru, căci el ținea pe Ruxanda, fata lui Neagoe. Mormîntul său îl înfățișează călare, cu mantia fluturînd, împărțitor de moarte și vînător de biruință, iar dedesuptul chipului de viteaz stă scris:

«A răpòsat robul lui Dumnezeu și mult-milostivul Io Radul Marele-Voevod și Domn a toată Țara-Romănească și a părților dunărene, fiul marelui și [prea-bunului] Radul Voevod, în anul 7037 [1529], luna lui Ianuar 4 zile, crugul soarelui 7, indicția 3.

Să vă fie știute războaiele ce vă voiū povesti, pe care le-am făcut eu: cel d'întăiū războiū cu Agarenii, al doilea la Gub[avî], al treilea la satul Ștefeanî lîngă Neajlov, al patrulea la C[lejanî], al cincilea la Ciocănești, al șeselea la ce-

tatea București, [al șeptelea la cetatea Tîrgoviștei], al optulea la râul Argeșel, al noulea la [satul Plata; al zecelea la A]lămănești, pe Teleorman, [al unsprezecelea, cel mai iute și virtos], din toate războaiele, la Gruma[ză, cu 7 sangeacuri], [al doisprezecelea] la Nicopol, al treisprezecelea la Șiștov, [al pătrusprezecelea] la cetate la Poienari, cu țerani, al cincisprezecelea la Gherghița, [al șeisprezecelea iar la București], al șeptesprezecelea la oraș la Slatina, al optsprezecelea [la cetatea București], cu Vladislav Voevod, al nouăsprezecelea la satul Rucăr, al douăzecilea la Didrih. Atunci m'a dăruit [Dumnezeu cu stăpînire și schiptru, și m'a învins și cu caftan mohorit și cu cunună m'a încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare, și, cu mulțimea oștilor fiind încunjurat], și la mulți am întins mîna de ajutor cu îndurare. Acum zac singur aici în mormînt mic, așteptînd glasul arhanghelui, cea de pe urmă trîmbiță, învierea a toată lumea, prefacerea stihilor. Rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi, să păzească acest mic adăpost și casă a oaselor mele, ca să fie nestricat».

25. Tatăl lui Moise, Vladislav-Vodă, fusese silit de Radu să plece la Constantinopol, în 1524. Dar el se întoarse de acolo, și veni în părțile Mehedinților, unde-l ucise în Decembre

1525 Banul Pirvu. Unui Domn care se numia Vladislav i se cuvenia îngroparea la Dealu. Dar nu ştim dacă s'a împărtaşit de dînsa, cu toate că, judecînd după îngroparea acolo a lui Bădica, e foarte probabil.

26. Cit despre Moise, el fu gonit, ucis în lupta de la Viişoara între 18 şi 24 August 1530, şi îngropat la mănăstirea Bistriţa, întemeiată de fraţii Craioveşti, cu unul din coborîtorii cărora îşi măritase sora. Pe la 1750 se mai cetia încă pe piatra sa aceste cuvinte :

«Răposat-a robul lui Dumnezeu Moise Voevod, feciorul lui Vladislav Voevod, la anul 7038 [1530].»

Dar făcîndu-se din nou biserica, supt Vodă Ştirbei, s'aū stricat toate pietrele de mormînt, afară de una.

27. Vlad, care-i urmâ, se înneacă în Dimboviţă, la Popeştii din Ilfov, în toamna lui 1532. Era, fiul lui Vlăduţ, şi urmaşul său Vintilă, care-şi zise tot Vlad, îl duse la Dealul, îngropîndu-l la un loc cu tatăl, — amîndoi morţi la o vrîstă tot aşa de fragedă.

28. Vlad-Vintilă fu omorît în vara anului 1535 lîngă Craiova, dincolo de apa Jiului, acolo unde e astăzi mănăstirea cea nouă a Bucovăţului, la o vînătoare. El îşi zicea «fiul lui Radu», adecă al lui Radu-cel-Mare şi urmaşul lui era destul de evlavios ca să-l ducă la Dealu.

29. Radu Paisie, fostul egumen la Argeș, dar fiu al lui Radu-cel-Mare, om foarte cucernic, care a mîntuit clădirile bisericesti ale lui Neagoe, căci era soț al Domniței Ruxandreii, visa o îngropare la Dealul său la Argeș, căci el unia în sine drepturile amînduror ramurilor domnești. Dar, scos în 1545, el trăi în Egipt. Mormîntul lui trebuie să fie în vr'o biserică din Alexandria, poate într'a Patriarchiei.

30. Mircea Ciobanul, alt fiu al Radului și crunt omorîtor de boieri, începu să clădească biserica domnească din București, care e astăzi Curtea Veche de lîngă Dîmbovița. Cînd crudul Domn își mîntui viața, în Septembrie 1559, ai săi, Chiajna, văduva, și copiii îl duseră în biserica încă neisprăvită. Biserica a suferit pe vremea lui Vodă Știrbei o prefacere totală, și mormintele aū dispărut astfel și aici supt scîndurile și mosaicul din vremea noastră.

31. Fiū al lui Radu Paisie, Petrașcu cîrnuia în așa chip, încît i se zise cel Bun. El muri la Tîrgoviște în ziua de 26 Decembre 1558, a doua zi de Crăciun. Alaiul de înmormîntare sui dealul cu viile, și Domnul răposat își găsi pacea, netulburată pînă acum, în necropola lui Radu-cel-Mare. Inscripția de pe mormîntul său are acest cuprins:

«A răposat întru Domnul Hristos credinciosul Ioan Petrașco Voevod și Domn a toată Țara-Românească, fiul lui Io Radul Voevod, și a mu-

rit în luna Decembre 26 de zile, în anul 7066 [1558]».

32. Petru, căruia i s'a zis Șchiopul, fiul cel mai mare al lui Mircea, era menit să se odihnească în aceeași biserică. El trecu însă în Moldova, avu două Domnii acolo, și, fugind, în Apus, se stînsese la Bozen, un depărtat oraș din Tirol, la 1-iu Iulie 1594. Călugării franciscani primiră ca rămășițele acestui oaspete să se odihnească lîngă biserica lor. Pe piatră se cetia mai de mult acest epitaf:

«D. O. M. Lui Io Petru, Domnul Moldovei, din familia regală, corvinească, a Mihneștilor, care, ca să păstreze legea [creștină] în Ștefan, fiul său, părăsind de bună voie țara sa foarte întinsă, învrednicindu-se de ocrotirea Augustei Case Austriace, a murit în vrîstă de peste șezeci de ani, la 1-iu Iulie 1594: om, și în nenorocire și în fericire, prea-vestit, în război și pace».

Niște Irlandese făcură încă pe acel loc o grotă a Madonei.

33. Alexandru, urmașul lui Petru, a murit în Scaun, la București, în Iulie 1577. El făcuse în acest oraș o biserică nouă, pe dealul de lîngă Mihaï-Vodă. Acolo a fost îngropat, dar piatra sa de mormînt nu se mai păstrează. O fată a lui însă, Elena, e îngropată în fundul bisericii, prefăcută peste vre-o patruzeci de ani, la mîna dreaptă.

34. Mihnea, fiul lui Alexandru, îngropă în a-

ceastă biserică pe doi fii ai săi cu Doamna Neaga : Vlad și Radu. Mazilit în 1591 pentru a doua oară, el se făcu Turc și muri la Constantinopol în 1601 : trupul său de renegat se va fi odihnind supt una din pietrele strîmbe, împodobite cu turbane, care se ridică dese în cimitirele Capitalei turcești.

35. Petru Cercel, fiul lui Petrașcu-cel-Bun, strălucitor Domn după moda Apusului, făcu biserica domnească din Tîrgoviște, unde voia să-î fie mormîntul. Dar fu mazilit și, luptîndu-se pentru Domnie, înnecat în Bosfor, la Mart 1590 : scos din Mare, pielea-î umplută cu paie se trimese dușmanului, Mihnea.

36. O rudă, un nepot, Vlad-Vodă fiul lui Miloș, căutase să iea tronul lui Mihnea. El muri însă înnainte de a pleca din Constantinopol, în August 1589. Tatăl său fusese înmormîntat la Patriarhie, la 20 Februar 1577, și tot acolo vor fi fost coborîte în pămînt oasele tînărului Voevod. O soră a lui Vlad, Irina, măritată cu Albu Goleșcu, se odihnește însă la mănăstirea Vieroșul, a Goleștilor, săvîrșindu-se din viață puține săptămîni după tatăl ei, ca văduvă tînără.

37. Ștefan Surdul, fiu al Moldoveanului Ioan-Vodă cel Cumplit, stătu puțin timp în Scaun și, cercînd să cîștige Moldova cu ajutorul Turcilor, fu ucis în lupta din Februar-Mart 1595, cu Aron-Vodă, la Dunăre.

38. Alexandru-cel-Rău, fiu al Moldoveanului

Bogdan Lăpușneanu, avu o stăpînire tot așa de scurtă. El fu spînzurat la Constantinopol în ziua de 25 Mart 1597, fiind apoi îngropat în pripă la vre-o biserică din Constantinopol.

39. Un mare Domn eroic iea apoi în stăpînire Țara-Românească. El învinge pe Turci, năvălește în Ardeal, în Moldova, le cuprinde, le pierde, e gonit și din moștenirea sa, dar se întoarce cu oști împărătești împotriva Ungurilor ardeleni, învinge, și e ucis la 9/19 August 1601, din porunca unui general aliat. Trupul fu îngropat în cîmpia Turdeii, unde se săvîrșise omorul, capul fu adus la Mănăstirea Dealului, căci Mihaï Viteazul era fiul lui Pețrașcu-cel-Bun. Scoasă odată cu capul lui Radu-cel-Mare, strămoșul său, trista rămășiță care adăpostise un suflet ca acela, a stat pentru priveală într'o biată cutie, pe care a înlocuit-o dăunăzi un relicvariū meschin și fără frumuseță.

Piatra ce acoperia capul lui Mihaï se află și azi însă în mijlocul pronaosului. Pe ea se cetește, data aceasta în limba noastră, inscripția ce urmează:

«Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail, Marele Voevod, ce aŭ fost Domn Țărăi-Rumănești și Ardealului și Moldovei: cinstitul trup zace în cîmpii Tordeii, și, cînd l-aŭ ucis Neamți, ani aŭ fost 7109 (1601), în luna lu Avgust 8 zil[e]: aceas[tă] piatră o'ŭ pus jupan Rădul Buzescu i jupănița eg. [=jupăneasa lui], Preda.»

MIHĂI VITEAZUL

Domn al tuturor Românilor (1593-1601).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
«Societății Femeilor Române».*

Nefind o Doamnă, mama lui Mihaï, Teodora, n'a fost primită la Dealul. Când ea s'a săvârșit, în 1605-6, fiul și fata lui Mihaï o îngropară la Cozia, unde stătuse, supt numele de călugărița Teofana, anii cei din urmă ai vieții sale. Acest fiu al cuceritorului,

40. Nicolae-Vodă Petrașcu (Petrașcu era numele bunicului său; Nicolae se adăugise ca titlu domnesc) pribegi în lume, împreună cu familia sa. După 1620 el se căsători cu Ancuța fata lui Radu-Vodă Șerban și trăi mai mult în Ungaria, umblînd după Domnie până în 1611. Un timp stătu în Sîmbăta-Mare (Tyrnau), dar, cînd muri, el fu dus la Raab, în «biserica sîrbească», unde poate că i se vede și astăzi piatra de mormînt.

41. Urmașul adevărat al lui Mihaï Viteazul a fost un boier mai în vrîstă, vrednic de această cinste. În boierie-i zicea Șerban, iar ca Domn s'a numit Radu. El a învins pentru Împăratul creștin pe un principe ardelean, a fost gonit de altul, dar s'a întors și l-a învins și pe acesta. Însă în țară n'a mai putut să stea după aceasta, ci s'a dus în țerile împărătești, stînd mai mult tot acolo, la Tyrnau sau Sîmbăta-Mare, în Ungaria. Moartea l-a găsit însă în Viena, la Mart 1620, după ce-și împărțise averea printr'un testament scris în românește. Întîiul loc de îngropare i-a fost în biserica Sf. Ștefan din acel oraș, însă pe urmă rudele

sale l-aŭ adus în țară, așezându-l în biserica de la Comana, pe drumul Giurgiului. Inscricția ce se vede acum pe mormîntul său, nu-l privește însă numai pe el, ci și două rude, dintre Cantacuzinești. Ea are următorul cuprins :

«Această ună piatră aceste trei țărîne acopere: a bătrînului Șerban Băsărab Voevod, a lui Drăghici Cantacuzino Vel Spătar, de fată nepotu-î, și a lui Costandin Vel Păharnic, iubit fiu lui Drăghici; pre cariî cum viața în dragostea singelui i-aŭ legat, așa moartea, aice aducîndu-î, vecilor i-aŭ răposat. Cariî și, creștinește, cu dreptate, cu dragoste, cu milostenii și cu toate bunele fapte trăind, s'aŭ săvîrșit, la anul de la Hristos spăsitoriu [7128 = 1620], de vîrstă —, moșul, nepotul la [7176 = 1667], de vîrstă —, fiul la [], de vîrstă —.»

42. Radu Mihnea era fiul lui Mihnea cel Turcit său, cum îi ziceau oamenii de pe atunci, Turcul. În timpul cît a stăpînit ca un Domn bogat și foarte prețuit de Turci, el a prefăcut în mult mai mare biserica bunului său Alexandru-Vodă. Și aici fu el îngropat, în Februar 1626, fiind adus din Moldova, de la Hîrlău, unde murise cu cîteva săptămîni înainte, în Ianuar. Și astăzi candela luminează următoarele rînduri săpate frumos, românește, pe mormîntul lui :

«Acîastă piatră de pre mormînt o'ŭ făcut și o'ŭ frămșetăt cela ce este bine cinstit și de

Hristos iubit creștin Alexandru Voevod născătorul dumniului celuia ce s'aŭ pristăvit întru fericită credință, celuia ce aŭ fost bine cinstit și de Hristos iubit Domn creștin Radu Voevod, ce-aŭ fost Domn Țerii-Rumânești și Moldovei, și multe războe aŭ biruit, și iară aŭ venit de la cinstita Poartă ș'aŭ fost al doile rînd Domn Țerii-Rumînești, și ș'aŭ lăsat steagul fiu-său ce e mai sus scris, și iară se'ŭ dus de-aŭ fost Domn Țerii Moldovei; și acolo se'ŭ pristăvit întru cetate în Hirălău, în luna lui Ghenarie 13 zile, Sîmbătă, și cu mare cinste l-aŭ adus trupul dumnelui, și l-aŭ îngropat în luna lu Februarie în 5 zile, Duminecă. Aicea zac oasele dumnealui. Dumnezeu-l iarte în Împărăție ceriului, adevărat. În anii 7134 (1626).»

43. Fiŭ al unui Iliăș Vodă Lăpușneanu, coborîtor ticăloșit al lui Ștefan-cel-Mare al Moldovei, Alexandru fiul lui Iliăș, saŭ Alexandru Iliăș, cum i s'a zis, stăpînește pe rînd în Țara-Românească și în Moldova, neconținut supt ocrotirea rudelor sale din Levant, Italieni greciți. Munteniî resping însă cu armele la 1632 pe fiul său Radu, numit de Turci Domn al țerii lor; iar în 1633 o răscoală a Moldovenilor gonește și pe tată. Bietul om se duse la Constantinopol, unde i se pierde urma. Se stîNSE aici în sărăcie mare: cine știe unde va fi fost coborît în pămînt trupul nevrednicului acestuia !

44. Luptînd cu acest Alexandru-Vodă, adecă luptînd prin bani, stăruințe și făgăduieli, se vede fiul lui Radu Mihnea. Îi ziceau Coconul, fiindcă era un copil, și tot copil a rămas până la urmă. Epitroapă i-a fost întăiū mamă-sa Arghira. care muri în București, și trebuie să fi fost îngropată la Radu-Vodă. Și el plecă mazil la Turci, se mai zbatu cîțiva ani după Domnie, și muri la Constantinopol în 1632. Își păstrase bogăția și poate că el se odihnește în Patriarhie chiar, unde se mai înmormîntaseră rudeniū de ale lui.

45. Un fiū al Moldoveanului Ștefan Tomșa, Leon, om încă tînăr, harnic la jocuri ostășești, stătu pe aceiași vreme cîțiva ani în București. Căzînd prin mazilie, el unelti pentru tron, și-și pierdu nasul. Cînd și-a perdut viața și în ce ungher i s'aū ascuns rămășițele, nu se poate afla.

46. Iată acum un Domn cuminte, blind, bun judecător, părinte al boierimii tinere, frate de arme al celei îmbătrînite în lupte, priincios țeranilor. Olteniū aū adus în Domnie prin războiū pe Matei, boierul din Brîncovenii Oltului, Oltean și el decī. Odinioară ostaș al lui Mihaī Viteazul, el a dovedit că nu uită învățăturile bune ale slăvitului său înaintaș în Domnie: lăcomia, ura, setea de răzbunare a vecinului său Vasile Lupu s'aū frînt de voinicia lui înțeleaptă. Domnind ast-fel douăzeci și unul de ani, el a fost astrucat în biserica domnească din Tir-

goviște, în luna lui April 1654. În fața acestui mormînt nou era încă din 1653 mormîntul proaspăt al Domnei lui Matei, Elena, și în același întunecos pridvor dormia singurul lor copil, mort nevrîstnic, — Matei. Peste cîțiva ani, Turcii au trecut pe aici prădînd, și ei nu cruțară oasele lui Matei. Ele fură stramutate apoi la mănăstirea Arnota, din Vilcea. Sus, pe o culme din preajma Carpaților, de-asupra mănăstirii Bistrița se înalță micul lăcaș în care se cuprind supt o piatră împodobită, săpată de meșter din Ardeal moaștele lui Matei Basarab din Brîncoveni, însemnate cu această pisanie :

«Aici zace Matei Basarab, cu mila lui Dumnezeu odinioară stăpîn și Domn al Țerii-Românești, bărbat înțelept, îndurător și milostiv, întemeietor și înnoitor a multe biserici și mănăstiri: nici-odată biruit, ci biruitor, și a multe învingeri învingător preaslăvit, dușmanilor înfricoșat, prietenilor de folos, îmbogățitor al țerii sale, cel ce, cu multă bogăție și întru toate îndestulat, în lină pace a domnit douăzeci și trei de ani; a adormit întru Domnul la cinstite bătrînețe, în anul Domnului 1654.»

Supt pedestalul de piatră, jos, e îngropat Danciul, tatăl lui Matei, pe care acesta a pus să-l aducă în raclă de la Alba-Iulia Ardealului, unde el murise, înmormîntîndu-se întăi în biserica Mitropoliei românești de acolo, făcută de Mihaï Viteazul.

Staū numai ei doi acolo în pustietate, în pacea mănăstirii cu doi paznici, fără călugări, fără locuitori, fără oaspeți; din toate părțile codrul înghite zările, și noaptea călătorii cari străbat drumurile văilor văd lucind această singură lumină de îndreptare și mîngîiere, ca o rază pornită din sufletul luminos al strămoșului.

47. Ușuratec, pornit spre fapte nesocotite, fără putere a fost bătrîna rudă care a urmat lui Matei. Constantin-Vodă era fiul lui Radu Șerban cel de la Comana și al fetei de preot din București, Elena, îngropată în anul 1656, paisprezece ani după moartea ei, în biserica de sat de la Dobreni. Stăpînirea lui Constantin, noul Basarab, înseamnă răscoală, umilință și ruină. A încheiat ca fugar: în Ardeal întăiu, apoi la Cazaci, cu cari umblă, fără nici-un drept, după Domnia Moldovei. Muri la Poloni după anul 1674, Dumnezeu știe în ce loc anume, — sărac și foarte nenorocit. Mai fericită decît el, Doamnăsa Balașa zace în biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște.

48. Înlocuitorul său a fost un Grec foarte nebun, Mihnea al III-lea, ce se zicea fiu al mîndrului Radu Mihnea. Și el se răsculă împotriva Turcilor, și, tăindu-și boierii, fugi, dar nu-î era lăsat să iasă din Ungaria pribegiei sale. La 23 April 1660, a doua zi de Paște, el făcu un mare chef de sărbătoare cu același Constantin Șer-

ban, căruia-i urmase. Veni înfierbîntat acasă la țiiitoarea sa, o Tătarcă, și căzu trăsmit de damblă. La Satumare trebuie să i se caute decî mormîntul, dacă se va fi găsit cine să-l ridice unuî astfel de om. Unuî ziceau că a fost Turc, alții l-au văzut însă sfințind biserici ortodoxe.

49. Cîteva luni grele pentru toată lumea, domnește, strămutat din Moldova, un biet Arnăut bătrîn, care trăise mult timp ca boier al lui Vasile Lupu, Ghica, ce-și luă ca Domn și numele de Gheorghe, zicîndu-și Gheorghe-Vodă Ghica (Gheorghe se zice în albanesă : Ghica). Turcii îl scoaseră cu parapon și-l mînară la Constantinopol, unde se stînsese în curînd, fiul său Grigore fiind Domn în locul lui. S'ar putea căuta în cetatea împărătească mormîntul începătorului măririi Ghiculeștilor.

50. Acest Grigore sau Grigorașco, fiu și soț al unor Romînce, avu un traiu tulburat, cu multe încurcături pe care și le pregăti prin neprevedere și și le descurcă prin viclenie. Și în 1673 se credea că el va mai putea cumpăra Domnia. Rămas între Turci, el muri peste puțin. Loc de îngropare și data precisă, — necunoscute.

51. Radu Leon, fiul lui Leon-Vodă. Om de petrecere, fără voință. Mort la Constantinopol după mazilia din 1669.

52. Antonie din Popeștii Ilfovului. Moșneag căzut aproape în copilărie, hrănit din leafa ce-i

dădeaŭ boierii și supravegheat de fiu-său Neagu. Cînd pierdu Domnia, în 1672, Turcii îl opriră la dinșii, și sârmanul patriarh n'avu parte nici de odihna în pămîntul țerii sale.

53. Duca-Vodă, Arnăut ca și Ghica, ca și acesta întiiu Domn în Moldova, își zice, tot ca și acesta, Gheorghe-Vodă, făcînd din numele său de pînă atuncî un nume de familie. Cantacuzineștii izbutesc a-l scoate în 1678. Domn în Moldova. peste puțin timp, a treia oară, îl prind Polonii, în războiŭ cu Turcii, și-l duc la Lemberg. Aici moare acest om lacom și strașnic, la 31 Mart 1685, de damblă. A fost îngropat în biserica ortodoxă din acel oraș, zidită de marele negustor Alexie Balaban, «în sclipul gropniței acestuia».

54. Șerban Cantacuzino, om temut, mîndru, cu apucături de rege, stăpîn al boierilor săi și respectat de Turci. O scurtă boală-l răpuse la 29 Octombree 1688, și pe mormîntul său frumos săpat, de la Cotroceni, ctitoria sa, se cetește pomenirea ce urmează :

«Supt această marmură odihnesc oasele a luminatului bun creștin Io Șerban Cantacuzino Voevod, nepotul răposatului Șarban Basarab Voevod, pre carele miluindu-l Dumnezeuŭ cu Domnia acestei țări, de aŭ domnit 10 ani și aŭ chivernisit țara bine și vrednicește, cu tot cinstit neamul lui, apărînd-o de toți vrăjmașii. Întru

careia iară de la Dumnezeu i s'aŭ săvîrșit viața cu cinste, aici, la Scaunul Domniei lui, lăsîndu-și țara iară la cinstit și bun chivernisitor, neamul lui, întregă și cu pace bună. A căruia i-a fost viața de anî 54, și așa s'aŭ pristăvit întru Hristos la Octomvrie 29, leat 7197, 1689.»

Tatăl lui Șerban, vestitul Postelnic Constantin, a fost îngropat la Mărgineni, în Prahova; acolo a strămutat Șerban și trupul maicei sale Elina, vestita gospodină a celei mai mari averi muntene din veacul al XVII-lea. Astăzi de jur împrejur e temniță, și biserica, dărîmată de cutremur, arsă, a fost cu totul prefăcută de un egumen grec, zvîrlindu-se ca netrebnice pietrele ctitorilor. Fratele mai mare al lui Ștefan, Drăghici, zace în mormîntul lui Radu Șerban, bunicul său, la Comana.

Dintre frații ceilalți, Cotroceniî odihnesc pe Matei († 1685), pe Iordachi († 1692). Mihaî a fost tăiat la Adrianopol și Constantin, învățatul Stolnic, gîtuit în Constantinopol!

55. Constantin Brîncoveanu, om bogat, bun gospodar și părinte iubitor al unui neam îmbielșugat; suflet înțelegător de frumuseță și sprijinitor al învățaturii; țara întregă a fost acoperită de dînsul cu biserici nouă și înnoite. În ziua de Sîntă-Măria Mare 1714, avînd împliniți 25 de anî de Domnie, i se tăie capul, înaintea Sultanului, la Constantinopol, după ce toate odraslele-î

sîngeraseră supt sârmanii lui ochi bătrîni, sălbătăciți, fără lacrimi, — cea mai strașnică suferință omenească ce se ridică din tot trecutul nostru. Se aruncară în Mare trupurile Domnului, ale fiilor domnești Constantin, Radu, Ștefan, Matei, pe cînd capetele schimonosite treceau în vîrfurile sulitelor. Pescarii culeseră din ape rămășițele Brîncovenilor, și creștinii miloși le așezară în mănăstirea din Chalke. La Horez, frumoasa clădire a lui Constantin-Vodă, gătită pentru îngroparea întregului său neam, se vede, supt chipurile de familie ce ocupă părății, numai mormîntul de marmură nescrisă al Domniței Smaranda; o soră a acesteia, Ancuța, măritată cu Nicolae Roset și moartă în pribegia de la Brașov, a fost adusă aici în primăvara anului 1730.

56. Ștefan Cantacuzino, fiul Stolnicului Constantin, a întrebuițat toate mijloacele pentru ca să aducă moartea celui pe care-l înlocuise. Ca o răsplată dumnezeiască i-a venit aceeași peire silnică, după doi ani singuri de Domnie. Fu gituit în temniță la Constantinopol, împreună cu tatăl său foarte bătrîn. Capetele lor fură jupuite, umplute cu bumbac și trimise la Adrianopol, unde stătea Curtea. Aici în Adrianopol fură zugrumați Mihaï, fratele lui Constantin, și Radu Dudescu, care ținea pe sora lui Ștefan. Capetele li-aș fost puse în vîrfurile parilor. Cel din urmă dintre Cantacuzini cari încunjuraseră

fără credință pe Brîncoveanu, Toma, trecu la Ruși în 1711, și muri peste zece ani acolo la dînșii. Numai Răducanu, fratele lui Ștefan-Vodă, doarme în necropola cantacuzinească a Cotrocenilor.

De acum înainte, Moldova și Țara-Românească nu-și mai aű șiruri deosebite de Domni. Aceiași oameni, mai mult înstrăinați de cît străini, trec de la Iași la București și de la București la Iași. Innainte de a vorbi de mormintele lor, să pomenim pe ale Domnilor Moldovei.

2. DOMNIÎ MOLDOVENI.

1. Bogdan întemeietorul și-a găsit odihna în biserica, de lemn pe atunci, a Rădăuților. În timpuri neorînduite și sălbatece ca acelea, nici-o piatră nu s'a așezat pe mormîntul celui care a dat Romînilor, ca o puternică cetate, *Țara Moldovei*.

2. Lațco, acel care a încercat să facă din Moldoveni niște catolici, supuși episcopului latin din Siretiű, și-a luat locul lîngă părintele său, după 1372.

3. O clipă Moldovenii își aduseră Domn de legea lor, ce e dreptul, dar de alt neam, rusesc, din Galiția. Iurg Koryatowicz peri în curînd. Un călător din veacul al XVI-lea zice că i-ar fi

văzut mormîntul într'o mănăstire de lângă Birlad. O astfel de mănăstire n'a fost însă nici-odată. Anastasia, fiica lui Lațco și văduva lui Iurg, zace în necropola Rădăuților, unde a fost îngropată la 1420, anul morții ei.

4. Petru, fiul Margaretei său Mușatei, care avea drepturi asupra Moldovei, e cel d'întăiu Domn sigur — după un Ștefan I-iu, tatăl său, poate — în urma lui Iurg. El a clădit mănăstirea Neamțului, în valea Neamțului și a Ozanei, pe o înălțime pietroasă, între păduri. Acolo va fi fost el îngropat prin 1390, dar nici-o urmă nu s'a păstrat din mormîntul lui.

5. Roman, fratele lui Petru, fu Domn scurtă vreme, apoi fugi în Polonia, și la urmă domni din nou: el fu înmormîntat la Rădăuți. Roman clădise însă biserica lui deosebită în tîrgul Romanului, întemeiat de dînsul, și aici coborîse el oasele soției sale Anastasia, care a fost mama lui Alexandru-cel-Bun.

6. Alexandru a făcut cel d'întăiu din Moldova o țară trainică și cu viitor. Mai bine de treizeci de ani a stăpînit asupra ei, fără nici-un fel de silă său vicleșug, duhul său bun, împăciuator, răbdător, milostiv, cucernic. El a dovedit că prin bunătatea adevărată și dreaptă a inimii se pot face lucrurile acelea mari pe care asprimea crudă le poate începe său grăbi, dar nu duce la capăt. Moldova a ieșit din mîinile lui gata, încununată

cu neatîrnare și împodobită cu învățături și meșteșuguri.

El clădi vechea mănăstire Bistrița pe care Ștefan-cel-Mare a prefăcut-o apoi din temelie. Poate că aici se înmormîntă fratele său Iuga, dar un fiu Bogdan se astrucă la Rădăuți. Atunci Bistrița nu se înălța încă în răco-roasa vale de lingă orașul Piatra. Dar la Bistrița fu dus trupul Doamnei lui Alexandru, Ana, o ortodoxă, moartă în 1418, pe cînd, cu cîțiva ani în urmă, cea d'întăiū soție a Voevodului, o catolică, Margareta, era așezată supt baptisteriul bisericii latine din Baia (1410). Poate că tot Bistrița a primit și oasele fiilor domnești morți înnainte de vreme, odrasle ale Anei, Roman și Vasilisa. În iarna anului 1433, se stîNSE, mulțămît într'o țară nouă scoasă din toate primejdiile, Alexandru însuși. Mormîntul său fu clădit din piatră săpată cu podoabe gotice. Dar poate nu s'a scris nimic pe lespedeaa care i-a acoperit sicriul și, oricum, ea nu se mai află astăzi, fiind înlocuită cu una care pomenește o moartă din vremile următoare.

7. Ilie-Vodă fiul lui Alexandru și al Anei, intră în luptă cu fratele său Ștefan, stăpîni un timp alături cu el, și trebui să fugă la urmă, orbit de acest frate nelegiuit, în Polonia, de unde era Doamna lui. Acolo se stîNSE nenorocitul orb între anii 1444 și 1447, și i se va fi

făcut loc în vre-o biserică ruteană din Polonia, soția sa fiind și ea o Ruteană ortodoxă.

8. Fratele fără milă și muștrări de cuget fu prins în 1447 de Roman, copilul foarte tânăr încă al lui Ilie, și ucis prin tăierea capului. La 16 Iulie sosia la mănăstirea Neamțului — nu la Bistrița, care nu putea fi profanată cu astfel de oase vinovate — carul ce aducea trupul măcelărit al Voevodului. În biserica mănăstirii, dreasă și prefăcută apoi de Ștefan-cel-Mare, la dreapta, se înfundă un gang de întunec. Pe o piatră din acel colț negru se cetește inscripția, pusă însă târziu, de Ștefan-cel-Mare, și astăzi nedeplină :

«Acest mormînt l-a înfrumusețat Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, unchiului său Ștefan Voevod, fiul bătrînului Alexandru Voevod, care a fost ucis.»

Piatra de mormînt a unui Petru Voevod, fiul acestui Ștefan, a fost strămutată din vechea mănăstire a Pobratei, clădită pe acest timp, în cea nouă, al cărei ctitor e tot Ștefan-cel-Mare.

9. Roman pierde la 2 Iulie 1448, poate otrăvit. Mamă-sa Marinka avea încă țara în mîna ei și cred că ea va fi înmormîntat pe tinerelul Voevod la Bistrița lui Alexandru-cel-Bun.

10. Ea avea și alt fiu, care încurcă lumea mai multă vreme, ajuns un stricat și peri, omorît

ȘTEFAN-CEL-MARE

Domnul Moldovei (1457—1504).

După evanghelia de la Voroneț.

de boieri, în Cetatea-Albă, în primăvara anului 1455. Biserica din acel oraș, iarăși înnoită de Ștefan, primi trupul celui ce nu meritase numele lui Alexandru-cel-Bun.

11. Frații ai lui Ilie și Ștefan se luptă totodată pentru dulcele rod al Domniei. Iată un Petru, care dispăre în 1452,

12. Apoi Bogdan, fiu din flori al lui Alexandru. Acesta e un luptător harnic, care seceră larg în oștile polone ce sprijină pe Alexandrel. Îl ucide însă unul care i se zicea frate, Petru Aron. În graba înmormintării ucisului, care fu așezat în biserica de lemn a satului unde pierise, nu se putea «infrumuseța» o piatră de mormînt. Cînd Ștefan fiul acestuia al treilea Bogdan fu Domnul Moldovei, el făcu biserica de piatră din Răusenii, puindu-î hramul tăierea capului Sf. Ioan. Însă trupul mortului fu dus la Rădăuți, și acolo o inscripție îl amintește în aceleași cuvinte ca și pe înaintașii săi în Scaunul Moldovei.

13. Petru Aron se închină tuturor vecinilor și făcu pe placul tuturor boierilor; pentru care avu parte să domnească șapte ani de zile. Ștefan îl goni în Polonia, apoi la regele unguresc Matiaș. Într'o zi, cînd pîndia la hotarul Moldovei, în Secuime, o ceată năvălitoare, avînd în fruntea ei pe Ștefan, îl ucise în 1468, lăsînd trupul fără cap la mila țeranilor străini din satul răsplătirii.

14. În ce colț al Moldovei n'a înălțat Ștefan biserici și mănăstiri, unde n'a lăsat amintirea luptelor izbăvitoare sau binefacerilor împărțite cu dreptate, în cursul a jumătate de veac de Domnie? Tînărul își cuceri moștenirea, se luptă, învinse, făcu țara neatirnată; bărbatul matur apără drepturile noiei Moldove glorioase, iar bătrînul stăpîni pînă în zilele din urmă cu sabia în mînă, gata să apere și să întregească, leu bătrîn care nu-și uită vînătoarea.

Ștefan a făcut de piatră gropnița domnească a Rădăușilor, și meșterul său săpător, «mister Ian», un Polon sau un Sas, încunjură părății bisericii cu o prispă de pietre mormintale, așezate una lingă alta întru pomenirea strămoșilor (1479-80). La Bistrița el înălță mormînt Doamnei Ana, mama lui Ilie. Și, cînd fiul său se stînsese încă în floarea vrîstei la Constantinopol, fiind ostatec, Ștefan aduse în țară pe iubitul său Sandrin sau Alexandru, și în brațele străbunului el așeză pe urmașul care venia la dînsul înainte de vreme (1496).

Dar el își făcu sieși și celuilalt neam al său alt adăpost al cenușei omenești, în Putna, supt o timplă îmbrăcată cu brad a munților Bucovinei, lingă o limpede apă de munte. Acolo intrară în mormînt tinerii Voevozi Bogdan și Petru (1479, 1480). Acolo își așeză el Doamna cea de-a doua, adusă din străinătatea Mangopului,

MORMÎNTUL LUI ȘTEFAN-CEL-MARE.

Maria († 19 Decembre 1477). Acolo primi el ră-mășițele credinciosului sftenic bătrîn, și de sigur rudă, Mitropolitul Teoctist (1478). Numai soția sa d'intăiū, Evdochia de la Chiev, care muri înainte de a se isprăvi Putna, și mama, Oltea-Maria, care nu fusese soția lui Bogdan, ci avuse alt soț și, cu el, și alți copii, nu se împărtășiră de morminte în Putna: Oltea, moartă la 1465, fu așezată lângă zidul Pobratei, la dreata.

Ștefan găti în Putna din marmură curată, împodobită cu flori de acant și săpată cu măiestre slove cirilice care aū un caracter gotic, pietrele ce trebuiau să-l acopere pe dinsul și pe soția aceasta a bătrînețelor sale, Maria lui Radu-Vodă Munteanul. Pe lespede care se ridică în Iulie 1504 pentru a-î primi trupul, se cetesc aceste rînduri, pe care lipsa de îngrijire a fiului și urmașului le lăsă neisprăvite:

«Blagocestivul Domn Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, ctitor și întemeietor al acestui sfînt lăcaș, care aici zace. Și s'a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul —, luna — și al Domniei sale an —».

15. Bogdan, fiul lui Ștefan și al Mariei lui Radu, muri încă tînăr, după un lung zbucium zădarnic cu Polonii și Muntenii săi, după ciocniri folositoare cu Tatarii, la 18 April 1517, «cînd era la miez de noapte». Peste două zile, adus de

la Huși, el era înmormîntat la Putna, prin grija boierilor săi, cari încunjurau acuma tronul fiului său, nevrîstnicul Ștefăniță.

Pe o piatră cu linii de scrisoare fină, se cetește :

«Acest mormînt este al blagocestivului Domn Io Bogdan Voevod, Domn al țerii Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod, ctitorul sfîntului lăcașului acestuia, care s'a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul 7025 (1517), luna lui Aprilie 20, la miezul nopții.»

16. Ștefăniță nu crescuse decît pentru a se dovedi crud, nerecunoscător și nedestoinic. Boierii săi, fiii acelor cari slujiseră îndelung, cu nepătată credință, pe Ștefan-cel-Mare, îl uciseră la Hotin, în ziua de 14 Ianuar 1527, otrăvindu-l. Ștefăniță, care nu era fiul Doamnei Ruxanda, ci al unei femei, Stana, nu i-a putut face loc acesteia († 28 Ianuar 1518) la Putna, ci în vechea necropolă a Rădăuților. El însuși fu dus de Curtea ucigașă și de Doamna sa, Stana, fata lui Neagoe (ea a fost îngropată la Argeș), la Putna, unde pe mormîntul său se vede această inscripție :

«Blagocestivul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domn al țerii Moldovei, a înfrumusețat acest mormînt nepotului său Ștefan Voevod ; care s'a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul 7035 (1527), luna... (*sters*).»

17. Acest unchiu Petru era fiul lui Ștefan-cel-Mare și al unei femei din Hîrlău. Data aceasta,

Moldova nu avea un Domn obișnuit, ci o minte ageră, o voință neînfrîntă și o fire bogată în planuri mari. Numai măsura, socoteala mai trebuia pentru a face din Petru-Vodă, zis Rareș, părechea lui Ștefan-cel-Mare în viața țerii cîrmuite de amîndoi. Aceasta a lipsit însă lui Petru, și din lungul său zbucium cu Ungurii din amîndouă partidele, cu Poloniî și cu Turcii n'a ieșit decit pierderea pentru totdeauna a provinciei Pocuția și o mai adîncă înjosire față de Sultan. Acesta, Soliman-cel-Mare, goni pe Rareș în Ardeal la 1538, dar el izbuti să-și capete iarăși Scaunul. În vederea îngropării lui și a neamului său, Petru Rareș clădește noua gropniță Domnească a Pobratei lîngă apa Siretiului, nu tocmai departe de Suceava. Încă la 1529, Domnul înmormînta pe soția sa d'intăiū, Maria, la Putna și fiul acesteia, Bogdan, zace în biserica Sf. Dimitrie din Suceava. Pentru sine și pentru cea de-a doua soție, care trăi mai mult de cît dînsul, el pregăti la Pobrata morminte de marmură, așa de frumoase cum nu se mai văzuseră. Cînd, în Septembrie sau Octombrie 1546, el se stînsese, destul de bătrîn, îl cuprinse acela pe care scrie :

«[Această groapă e a] iubitorului de Hristos robul lui Dumnezeū Io Petru Voevod, fiul bătrînului Ștefan Voevod, care [s'a strămutat la aceste] lăcașuri și la veșnicele lăcașuri ; veșnica lui pomenire.»

18. Doi Domni au ținut puterea în Moldova pe vremea de restriște a lui Petru. Unul era fiul lui Sandrin, nepotul de fiu al lui Ștefan-cel-Mare, și purta numele acestuia (poporul i-a zis Lăcustă, după una din nenorocirile scurtei lui Domnii). Îl uciseră boierii, în Decembrie 1540. Cred că trupul plin de rane a fost dus la Bistrița, unde mormîntul lui Alexandru-cel-Bun primi și pe acest urmaș nenorocit. În el se îngropă la urmă văduva lui Lăcustă, Cneajna, în 1542. Inscripția ce se vede astăzi pe acest mormînt, o pomenește numai pe dînsa.

19. Alexandru Cornea, fiu din florî al lui Bogdan, n'a trăit decît până la întoarcerea lui Rareș, care-l tăie la Galați (Februar 1541), fără să se poată ști în care din bisericile, azi cu totul schimbate prin înnoire, ale acestui oraș zace acest Domn de cîteva săptămîni.

20. Dintre fiii lui Rareș, unul a murit Turc, după ce-și bătuse joc cîteva luni de Moldova și de boierii ei: tocmai la Brusa i-ar fi mormîntul, în cimitirul turcesc al acestui oraș din Asia-Mică.

21. Ștefan, fiul cel mic, fu omorît de boierii în 1552, prin prăvălirea asupra lui a cortului de la Țuțora și străbaterea cu cuțitele. Cînd lucrurile se lămuriră în Moldova, sora lui Ruxanda, ajunsă Doamna lui Alexandru Lăpușeanu, îl scoase din mormîntul său de acolo și-l așeză la Pobrata, lîngă tată și lîngă mama, care murise

și ea, zugrumată de acest ginere grozav. Inscriptia celui din urmă bărbat din neamul Rareșștilor e aceasta :

«Doamna Roxanda, fiica lui Io Petru Voevod, iar Doamnă a lui Io Alexandru Voevod, înfrumuseță groapa aceasta fratelui ei Ștefan Voevod, care s'a strămutat la veșnicele lăcașuri în anul 7060 (1552), Septemvrie 1.»

22. Lăpușneanu a fost un crunt tiran, omorînd pentru plăcerea lui. După cîțiva ani țara, sătulă de dînsul, îl lăsă a fi bătut de un vîntură-lume grec, Iacob Vasilic. Întors după peirea acestuia, Alexandru-Vodă mulțami lui Dumnezeu ridicînd o mănăstire în munte, și mai aproape de Suceava, Slatina, — care fu și a *patra necropolă* a Domnilor Moldovei. Acolo-și va fi îngropat fiul Ioan, și acolo se mai vedeau sau se mai văd încă pietrele de marmură lucie care acoperiau două Domnițe moarte tinere, Teofana și Teodora. Zdrobit de boală în 1568, Alexandru își luă numele de călugărie Pahomie, cu care-î fu împodobită moartea prin otravă. Pe piatra sa mormîntală din Slatina nu se pomenește decî decît numele călugăresc; astfel :

«[Această groapă este a monahului] Pahomie, care s'a strămutat din viața de aici la veșnicele lăcașuri, și a fost îngropat aici în ctitoria lui cea nouă, în anul 7076 (1568), luna Maiu 5.»

23. Doamna Ruxanda muri în 1569 și fu dusă

la Slatina, fără ca fiul ei, Bogdan, să-i fi făcut cinstea unei inscripții. Bogdan însuși, mazil, fugar, se stînsese în Moscova. Un frate, Constantin, pare să fi murit la Constantinopol; altul, Petru, a căutat să ia Domnia și a fost ucis în același oraș, de Turcii cari-l prinseseră. Alte fete ale Lăpușneanului rătăciră prin Polonia: una a făcut mănăstirea Socola, lângă Iași, și e îngropată acolo. În Slatina, necropola în curînd părăsită, își mai găsi locul, din acest neam, numai un nepot de fică al bătrînului tiran.

24. Iacob Vasilic s'a numit Ioan-Vodă, și lumea i-a zis Despot pentru că se zicea despot de Naxos și de Paros. Ucis în 1563 de boierii cari-l încunjuraseră în Suceava, el a fost îngropat în grabă, fără nici-un semn amintitor, în cimitirul cetății. Poate să fie el acel cadavru de «om de cinste» care s'a găsit acolo, în săpăturile din urmă.

25. Ștefan Tomșa, înlocuitorul lui Despot, avu o stăpînire de cîteva luni numai. Fugind în Polonia, el fu osîndit la moarte acolo pentru a se face plăcere Turcilor, supt cuvînt că el ar fi făcut pagube Polonilor ce fusese în slujba sa de oaste și-i chinuise, precum și că prădase marginile regatului (Maiu 1564). Cu el periră vătavul de Iași, Ioan Moțoc, și Vornicul Petru Spancioc. Doamna Tomșei, Candachia, nu era cu dînsul. Osînditul fără dreptate își alese ca loc

de îngropare biserica ortodoxă a Sf. Mării din Lemberg, unde i se tăie capul.

26. Ioan Vodă fiul lui Ștefăniță (1572-4) a fost numit cel Cumplit, pentru răutatea lui cu boierii, și ar fi meritat, pentru vitejia lui în lupta cu Turcii, pe acela de : Viteazul. Ucis după lupta de la Roșcani — rupt de două cămile — el nu s'a învrednicit de o îngropare creștinească. Doamna sa Maria Huru trăi mult timp și după 1600.

27. Petru Șchiopul era fiul lui Mircea Ciobanul din Țara-Românească și al fetei celei mai mari a lui Răreș, Chiajna (moartă în Constantinopol). El fu întemeietorul celei de a cincea necropole domnești, pe care o numi Galata. În această mănăstire, așezată pe o culme lângă Iași, el astrucă pe Doamna sa, Maria Amirali din Rodos, pe un fiu Vlad și pe o fată numită Chiajna după bunica ei. Dar el n'avu parte de îngroparea în țară, ci am văzut unde-î zac oasele.

28. Mulți Domnișori ajutați de Cazaci năvăliră în Moldova în zilele lui. Unul, Ioan-Vodă Potcoavă, care se făcea că este Ioan cel Cumplit, ținu câte-va săptămîni Scaunul din Iași. Și pe dînsul îl tăiară Polonii la Lemberg, în ziua de 16 Iunie 1578. Călăul se apropiè cu sfială de acest frumos tînăr viteaz, și după moarte i se cusu cu fire de mătasă capul de trunchiū, și trupul fu îngropat în aceiași «biserică rusească», unde se odihnia cellalt Domn ucis al Moldovei, Tomșa.

29. Între cele două stăpîniri ale lui Petru domnește Iancu Sasul, fiu din florî al lui Petru Rareș. Fugi și el în Polonia, la 1582, și avu parte și el de sabia calăului în Lemberg, fiind dus apoi, de sigur, la biserica rusească.

30. Aron-Vodă, care se zicea fiul bătrînului Lăpușneanu, a tuns des și de aproape oile sale birnice; răsculîndu-se împotriva Turcilor odată cu Mihaî Viteazul, a fost neasămănat mai mic decît acesta, și în luptă, și în faimă, și în nenorocire. Slujitorii săi unguři l-au prins, trimetîndu-l în Ardeal, unde muri închis la Vinți, castel vechi pe Murăș, în mijlocul unui sat de Romîni (1596). Doamna lui, o Cantacuzină, pare să fi rămas un timp măcar în Ardeal. Mormîntul lui Aron nu se mai află astăzi la Vinți, unde am mers anume pentru a-l căuta.

31. Trădătorul care-și vîndu Domnul, ajuns Domn în locul lui. Fiu de Țigancă, Ștefan-Vodă, care fusese până atunci Hatmanul Răzvan, era unul care știa să se lupte. Poloniî il scoaseră însă, pe cînd ajuta pe Mihaî Viteazul, și, cînd el voi să ia Domnia de la ocrotitul lor, fu învins și tras în șa (1595). Această sălbatecă neomenie s'a întîmplat lîngă Suceava, și până pe vremea lui Miron Costin, peste cincizeci de ani după aceste împrejurări, se mai vedea acolo, cuprinzînd oasele celor căzuți, «movila lui Răzvan», pe drumul spre Baia.

32. Omul leșesc, Ieremia Movilă, știu să trăiască de azi până mine. Altfel cucernic, și destul de bogat, el făcu la Sucevița, lângă apa cu acest nume, mănăstire nouă și necropola domnească *cea de-a șesea*. Aici își îngropă el fata, Zamfira, în 1596, și aici își găsi însuși locul de odihnă în 1606. De mult timp un Domn al Moldovei nu mai era îngropat în ctitoria lui ! Iată ce scrie pe mormîntul lui, ridicat, nu de rude, care începură un lung și sălbatec război pentru putere, nimicindu-se între ele, ci de un hoier credincios :

«Această piatră de mormînt o făcu și înfrumuseță dumnealui Gavril ce a fost Stolnic, mai de mult răposatului blagocestiv și de Hristos iubitor Domnului nostru Io Ieremia Moghilă Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei : veșnica lui pomenire și fericită odihna lui ; în anul 7114 (1606), luna lui Iunie 30.»

33. După Movilă Ieremia veni Movilă Simion, care crezuse că a răpus pe Mihaï Viteazul și pieri în pulberea unei serii de înfrîngere înaintea lui Radu Șerban. Mucezi și el cîțiva ani pe tronul Moldovei înainte de a mucezi în mormînt. Se crede că l-a otrăvit văduva Ieremieii (Septembre 1607). Fu dus la Sucevița, unde zace și fiică-sa Teodosia, dar nici lui nu i se făcu mormîntul îndată : abia la 1620, fiu-său Gavriil, ajungînd Domn muntean, se gîndi

la datoria împodobirii locului unde i se odihnia părintele, și astăzi pe o piatră făcută întocmai ca a lui Ieremia, cu bourul și stema Movileștilor, se cetește :

«A răposat robul stăpînului Domnului nostru Iisus Hristos Io Simion Moghilă Voevod, Domn al Țerii-Românești și, cu voia lui Dumnezeu, Domn al țerii Moldovei, în anul 7113 (1605!), luna lui Septemvrie 14, și a rămas groapa lui în uitare, neînfrumusețată, până ce vru Dumnezeu și ajunse prea-iubitul lui fiu Io Gavril Moghilă Voevod Domn în cel d'întăi Scaun al părintelui său, în Țara-Românească, împreună cu maică-sa Melania Doamna; atunci a făcut această piatră și a pus-o, în anul 7128 (1620), luna lui Martie în 15.»

Nici-unul dintre mulții feciori ai lui Ieremia și ai lui Simion, împodobiți aproape toți cu Domnia, nu se coborîră în pămîntul sfințit al Suceviței, ci vîntul nenorocirii îi bătui pe alte tărîmuri. Iată cum trec ei înaintea noastră, copii jertfiți mîndriei mamelor, pribegii aruncați pentru toată viața lor în mijlocul străinilor :

34. Mihăilaș, fiul lui Simion. După cîteva luni de Domnie cu numele, e gonit la Radu Șerban, care voia să-î dea pe fică-sa, și acesta-l îngropă la Dealul, supt piatra ce zice așa :

«Această piatră de mormînt a făcut-o și a împodobit-o Doamna Marghita fiului ei Io Mihail

Moghilă Voevod și Domn al țerii Moldovei, fiul lui Simion Moghilă Voevod; și sfârșitul vieții sale i-a fost în locul Tîrgoviștei, și a fost îngropat aici, în sfînta biserică, lăcașul Dealului, în zilele blagocestivului Domn Io Radul Voevod, nepotul de fiu al lui Băsărab Voevod, și a fost Domn trei luni în locul părintelui său: i-a fost toate zilele vieții anî 16 și jumătate; la anul 7116 (1608), luna [Ianuar] 27.»

35. Constantin, al lui Ieremia, pierde fără urmă, după ce e fugărit a doua oară din țară, unde stăpînise fără strălucire; nu se știe sigur nici felul de moarte a acestui tînăr nenorocit (1612).

36. Gavril, al lui Simion, nu poate moșteni decît Scaunul muntean al tatălui său. În 1620, el e silit să fugă în Ardeal, unde iea pe văduva unui nemeș și se pierde printre Unguri. Poate că mormîntul i s'ar găsi în biserica satului soției sale, unde-și serbă, în 1626, și nunta: Sîntieș, ungurește Solimonkö.

37. Moise, frate cu Gavril. Fu în două rînduri un pașnic Domn moldovean. La urmă fugi în Polonia, unde trăia pe la moșiile familiei: Wielkie-Odzy și Muchoyedy (în Podolia și Podlachia). Într'una din bisericile acestor localități fu pus el în pămînt, încheind o lungă viață fără strălucire, după 1661.

38. Alexandrel, fiul lui Ieremia, domni, dar foarte scurt timp. El, fratele său, Bogdan, mamă-

sa Elisaveta, fură prinși de Turci în 1616 și duși la Constantinopol: copiii trecură la legea Islamului, iar mama acoperită de rușine ajunse în haremul unui Agă. Bogdan era însă în Polonia la 1655, — de sigur pe lângă surori.

Ioan-Vodă, al lui Simion, n'a domnit. Pînă prin 1640, el pîndește în Ardeal, unde stătea pe lângă Gavril. Cred însă că la sfîrșit el s'a întors în țară și că a fost îngropat la mănăstirea Todirenilor din Burdujeni, întemeiată de un frate al tatălui său, Teodor Movilă. Chipurile amîndurora se văd și astăzi pe părăți, dar nu e nici urmă de morminte. Fata lui Ioan fu soția cronicarului Miron Costin.

Petru, fratele lui Ioan, ajunse Mitropolit de Chiev, și fu reformatorul Bisericii rusești din Polonia. El fu îngropat în mănăstirea de la peșteră (*lavra pecersca*) din rezidența sa (Decembre 1647).

Fetele lui Ieremia, Regina, Maria, Ecaterina și Ana, muriră ca soții ale următorilor nobili poloni: Mihail Wisznowiecki, Ștefan Potocki, Samuel Korecki și Stanislav Potocki: pe moșiile acestor familii trebuie căutate mormintele lor.

39. Coborîtor din Movilești după mamă-sa Elisaveta, Miron Barnovschi Movilă, ginerele lui Radu Mihnea, peri la Constantinopol, unde merse ca să ceară a doua oară Domnia Moldovei (2 Iulie st. n. 1633). El clădise bisericile Barnov-

schi și Sf. Ioan din Iași, precum și mănăstirea Bîrnova, dar nu se poate spune sigur dacă trupul său a fost adus din orașul de peire, pentru a fi așezat într'unul din aceste lăcașuri. Elisaveta, mama lui Miron, se stinse în Polonia, pe moșiile Movileștilor.

40. Vasile Lupu (Vasile e un nume adaus la suirea 'n Domnie; numele său de botez e Lupu). Arnăut, dar din părinți așezați în țară, căsătorit întâi cu o Romîncă, — om foarte bogat, cheltuitor și darnic, de o trufie și de o poftă de a stăpîni ce nu-și află părechea, a rîvnit, luptînd și uneltînd, Țara-Românească și Ardealul chiar. Dușmanii îl răpuseră la sfîrșit. Trăi încă o bucată de vreme la Constantinopol, sărăcit, părăsit de Doamnă, încunjurat de copiii unei țiiitoare și muri în 1661, avînd însă acum lîngă dinsul pe Doamnă-sa Catrina, care locuia încă la 1665 casa lor de lîngă Arsenal. De și fiul său Ștefăniță era atunci Domnul Moldovei, el nu crezu că se cuvine să aducă trupul tatălui său pentru a-l îngropa din nou în strălucita biserică ce clădise acesta la Iași, Trei-Ierarhii. Poate că unul din cei doi frați ai lui Vasile, Gavril Hatmanul, mort înainte de schimbarea de Domn din 1653, să fi fost astrucat aice, precum se va fi făcut și cu fiul lui Vasile, Ioan, și cu altele din rudele cele multe ale Lupului. Dar în Trei-Ierarchi pietrele de mormînt ale familiei domnești lipsesc cu totul.

41. Lipsește și a lui Ștefăniță, nebunaticul fiu al lui Vasile, care muri de friguri rele, după o scurtă Domnie, la 29 Septembrie st. n. 1661. Totuși fu dus la Trei-Ierarchi și acum cîțiva ani, în cursul lucrărilor de «restaurare» un Evreu a găsit pe malul Bahluiului inelul ce se crede că ar fi stat pe degetul tînărului Domn Ștefan.

42. Istrati Dabija, un bun bătrîn bețiv, muri în Scaun pentru că vrîsta-i era prea înnaintată ca să-l mai poată atinge nenorocirea maziliei, Soția sa, Doamna Catrina saŭ Dafina, l-a dus spre îngropare la mănăstirea Bîrnova din Iași, în mijlocul «codrului» încă. Pe mormîntul lui se cetesc aceste rînduri :

«Această piatră a făcut-o și împodobit-o Doamna Dafina Domnului ei, răposatului Io Evstratie Dabija Voevod, Domn al Țerii Moldovei, și s'a pus în ctitoria lui, mănăstirea cea nouă ce se chiamă Bîrnova, în anul 7174 (1665), luna lui Septembrie în 11, ceasul al doilea.»

În aceiași mănăstire a îngropat și urmașul lui Dabija, Duca-Vodă, care ținea pe Anastasia, fata cu Buhuș a Doamnei Dafina, o fetiță Maria, — singurul copil al lui Istratie-Vodă (1667).

43. Duca însuși își gătise ca loc de îngropare mănăstirea Cetățuia de lingă Iași: acolo fiind înmormîntată fica sa, numită tot Maria, alt tînăr copil rămas în pămîntul moldovenesc (1672). Poate chiar că și un frate al Ducăi se

ILLUSTRISSIMUS ATQ; CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D. G.
TERRARUM MOLDAVIE PRINCEPS. ETC.

Waltman & an Weltersveldt piceit

Wilhel. Hondius sculp. Cum privilegio S. R. M. Gedam. M. DC. LI

VASILE LUPU

Domn al Moldovei (1634-1653).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
a-nei Ecaterina G. Cantacuzino.*

odihnește în biserica, înnoită mai dăunăzi, a Cetățuii.

Fiul său unic, Constantin, domni de două ori în Moldova, dar fu chemat, la urmă, în Constantinopol, și aici i se pierde urma. Soția lui d'intăiu era fiica lui Constantin Brîncoveanu, Maria, și cu dinsa avu el un fiu, botezat cu numele muntenesc de Șerban. Maria muri de ciumă, tot în capitala turcească, și micul Șerban se stinse în Țara-Românească, peste puțină vreme.

Mama lui Constantin, Doamna Anastasia, prinse dragoste pentru un beiu grec din Maina, și ajunse de rîsul tuturor. În 1700 ea se afla însă la Constantinopol, cu Constantin, cu un fiu mai mic, Ștefan — al cărui sfîrșit e necunoscut — și cu fetele Anastasia și Safta. Altă fată Elena, fu soția lui Nicolae Costin, stătu și muri în Moldova, dar nu se află urme din mormîntul ei la Cetățuia Duculeștilor.

44. O Domnie scurtă avu Iliăș fiul lui Alexandru Iliăș. Era un biet om sărac, care, cînd osîndia pe cineva la vre-o plată de datorie, pune mîna în punga lui și ajuta pe osîndit. Sărac s'a dus înapoi la Constantinopol, unde n'a mai venit nici-o știre despre dînsul (1669).

45. Ștefan Petriceicu, boier de țară, curat la suflet, nestătornic și «prost», a fost odată Domn de la Turci, a doua oară de la Poloni, în mij-

locul cărora s'a adăpostit apoi. În 1705, văduva lui, Mariana, iscălește ca starostină de Zwolin. Ca staroste acolo va fi murit decî soțul ei.

46. Antonie-Vodă Ruset, din Grecii Constantinopolei, căzu de la putere în 1678, scos de Duca, și Turcii îl chinură în tot felul, bătîndu-î trestii sîpt unghii și trăgînd afară tulpanele ce-l siliseră să înghită. El muri peste puțin după aceste suferințe, iar fiii săi Alexandru și Iordachi trăiră ca beizadele prin țerile noastre.

Un amănunt duios e acela că la biserica Sf. Nicolae cel domnesc din Iași, dreasă de dînsul, se vedea pînă în ultimele timpuri o piatră de mormînt pe care Antonie și-o gătise în zădar. Ea purta aceste cuvinte :

«Minunatul Antonie Ruset... înțeleptul, și-a acoperit mormîntul, lucru de mare cuviință; tot fericitul Domn de Moldavia Antonii Ruset ș'a ales acia (?).»

47. Dumitrașco Cantacuzino, vărul bunului Postelnic Constantin, era un Grec desfrînat și fără inimă. A murit mazil la Constantinopol, de o umflătură la git, după 1685.

48. În sfîrșit iată un Domn dintre boierii țerii : Constantin Cantemir. Bătrîn, bețiv, glumeț ca și Dabija, om de ispravă și viteaz ca și dînsul. Murind în 1693, el fu pus întăi în groapa ce-și gătise Antonie în biserica Sf. Nicolae cel domnesc, ctitorie a lui Ștefan-cel-Mare, pe care el

o înnoise. Apoi îl strămutară la Miera, o mănăstire de lângă Milcov, pe care el o făcuse din lemn. Nică dintr'un loc, nică dintr'altul nu putem căpăta vre-o inscripție. Și iarăși n'avem nicăuna de la mănăstirea Cașinului, unde zace Gheorghe Ștefan-Vodă, mort tocmai la Stettin, în 1668.

49. Fiul cel mare al lui Cantemir, Antioh, a domnit de două ori în Moldova, și s'a stîns în Constantinopol, destul de tîrziu,

50. iar marele învățat Dimitrie-Vodă, acel care a vrut să facă binele nostru punîndu-ne supt ascultarea rusească, muri ca pribeag la 21 August 1723 în satul său de locuință, Dimitrovca, la 420 de verste de Moscova. Nu știu dacă acest fruntaș al vremii sale, scriitor vestit, Domn, fiu și frate de Domn, academician, senator, sfetnic rusc, are până astăzi pe mormînt piatra pe care i-o datorește măcar recunoștința noastră, a Romînilor.

51. Tot înainte de Fanarioși trebuie socotită Domnia altui boier de țară. Fost ginere al lui Cantemir bătrînul, Mihaï Racoviță fu un om greoiu și fără caracter. După cea din urmă mazilie a sa, el moare la Constantinopol, după 1744.

Avu doi fii :

52. Constantin muri de beție în București, la 28 Ianuar 1764. Totuși nu se știe unde l-a îngropat fratele său Ștefan, care se afla cu dînsul

Al cărui neam vestit e din al Scarlatilor :
Părintele i-a fost Alexandru, care la a Ot-
[manilo
Împărăție era tălmaciul cel de taină.
Dar pe care Musele l-au încununat cu-a gloriei
[cunună,
Acest mormînt de marmură-l încunun' acuma,
Pierind de îngrozitoare boală a ciumii,
Lăsînd durere nesuferită la fiu
Și la soția sa și la rudele multe :
Pe care să-l fericim toți după cuviință,
Rugînd pe Domnul, cel ce vede toate,
Să-î puie sufletu 'n livezi înverzite.»

2. La Văcărești gîndia el să i se adune neamul după moarte, dar nu i se împlini dorința. Pe fratele său Scarlat, soțul unei fete a lui Constantin Brîncoveanu, îl lăsă la Mitropolia Tîrgoviștei. Ioan-Vodă, fratele lui Nicolae, îl înlocui pe timpul cînd acesta era prins de Austriaci în Ardeal ; aceasta nu i-o iertă fratele mai mare, care nu-l dezgropă de la biserica Sf. Gheorghe Vechiu, unde fusese îngropat la 1719. Numai doi copii ai lui Nicolae sînt înmormîntați, fără pietre amintitoare, la Văcărești. Doamna Pulheria și un alt fiu zac la Mitropolie.

3. Constantin-Vodă, fiul lui Nicolae și omul care avu îndrăzneala să declare pe țeranî liberi, fu rînit într'o luptă dintre Ruși și Turci, la 1769.

Dus la Iași, ca prins de război, el muri aici. «Și l-au îngropat cu mare cinste boierii în Iași, ca pe un Domn», spune Cronica, fără să arăte însă și locul de înmormântare unde se coborî acest biet moșneag, mai bătrîn și decît vrîsta lui, care n'avu parte de un sfîrșit în liniște. Știm însă de aiurea că sicriul, dus pe umeri de patru generali ruși, fu așezat la Mitropolie.

4. Ioan, fratele lui Constantin, muri la Constantinopol, iar fiul său Alexandru fugi din Moldova, unde era Domn, la Ruși în 1787. Încă în 1804 el și Doamna-sa scriau din Moscova, unde i se ridică mormîntul, în mănăstirea Daniil, la 1819, cu o inscripție simplă.

5. Alt Alexandru, fiul lui Constantin, mazilit pentru a face loc precedentului, e îngropat la Constantinopol.

6. Ca neam vechi, înrudit cu Mavrocordații, sta înaintea noastră, de la începutul epocii fanariote, Ghiculeștii. Grigorașco-Vodă avuse pe Matei (numit așa după bunicul de pe mamă, Matiaș Sturdza), și fiul acestui Matei fu al doilea Grigore-Vodă Ghica. Moartea-l găsi la București, și pe mormîntul său, în necropola cea nouă, la Pantelimon, se cetește acest epitaf :

«Datoriia cea obștească
De pre firea omenească
Împlinind prea-fericitul,

De-a pururea pomenitul
Grigore cel prea-înnalt
Ghica-Vodă încoronat,
Domn în Țara-Rumânească
Și în cea moldovenească,
Care, cu minte naltă domnind
Și cu dreptate cărmuind
De pre vreme ce-aceste țăr[î]
Cu înțeleapte îndreptăr[î],
La a doaolea Domnie,
Dată de la 'mpărăție,
Din Scaunul cel strămoșăsc
La lăcașul cel ceresc
S'aũ mutat făr de prihană,
Cu pace și cu pohvală,
Iar trupul său cel de om
Cu cinste ca de un Domn
Aicea s'aũ astrucat
Și îngropării s'aũ dat
La a sa domnească zidire
Spra veacinică pomenire :

Avgust 26 d., leat 7260 [1752].

† 1759, Mart 14, pristăvindu-să întru fericire și Măriia Sa Doamnă Zoița, s'aũ pus oasele tot într'aciastă mormănt al răposatului întru fericire Domnu Grigorie Ghica Voivod, iubitul soțu Mării Sale, întru al șaptelea an după răposa-

rea Mării Sale, viindu de la țara Moldovii cu prea-iubitul fiu Mării Sale Io Scarlat Ghica Voivod cu Domniia Țării-Rumânești, și, însuși Măriia Sa viindu cu alaiū și cu toată boerimea și cu toată orânduiala Domnii și cu Sfinția Sa Mitrop[olitul] țării chir Filaret și cu amândoi episcopii și cu alți zece arhieriei străini, aducându-să din București până aici, s'aū așăzat într'acest mormânt cu mare cinste și cu multă jale dă norodu, păcum Măria Sa aū pohtitu, pentru veacînica pomenire.»

Cum se vede din această inscripție, scrisă numai în românește, și Doamnă-sa luă locul lângă dînsul, în același strălucit mormînt de marmură. Un frate, Alexandru, tăiat de Turci, al căror dragoman fusese, a fost însă îngropat la Constantinopol. Tot acolo se odihnește fiul lui Grigore, Matei. O fată, Ruxanda, muri cu mult mai târziu, în 1780, și ea își găsi odihna în marea biserică-mausoleu ridicată de tatăl ei lângă Iași, Frumoasa.

8. Scarlat, cellalt fiu, murind la București, e înmormîntat în biserica Sf. Spiridon Noū, și pe marmura lui cetim, pe grecește, ceia ce urmează:

«Pe marele'n sinu-î
Acopere mica
Și oarba piatră,
Pe Scarlat Domnul,
Fiū lui Grigore,

Din a Ghiculeștilor mare viță,
Care de boală năprasnică
A perit în Dacia [Țara-Românească],
După ce domnise 'ntăiū în Moldova,
Iar a doua oară
Domn în Dacia,
Avînd virtutea aceia
Că pentru toți supușii săi
Era ca un părinte bun.
Pentru care, cu puternică
Durere, i-aū dat sufletul,
Cu lacrimi mîngîindu-l.
Ci mormîntul i-a 'nnălțat
Fiul său vestitul,
Și moștenitor al puterii,
Și cu jalnice plîngerī
Toți din toate părțile
Cîntăm pomenirea
Celui plecat spre părțile cerului.

În anul 1766, Decembre 2.»

Acest fiū Alexandru muri în Constantinopol.

8. Grigore, fiul lui Alexandru, gospodar fără păreche, modest și cruțător, foarte mult cinstit de Turci, putea nădăjdui soarta lui Grigore al II-lea. Dar în marea biserică domnească a Sf. Spiridon din Iași se îngropă numai trupul său ciuntit de capul pe care Turcii, cari-l tăiaseră pentru trădare, îl duseră la Constantinopol. Pe aceste jalnice rămășițe se cetește :

«Odraslă a Ghiculeștilor

Lui Grigore-al Dacilor Domn vestit,
 Cu evlavie 'nvelit, din strămoși ca aceștia,
 Ascunde-acest mormînt frumos trupu-î.
 El a fost smuls de-o năprasnică moarte,
 Iar acum în lăcașul ceresc locuiește.»

9. A treia familie care a domnit până la 1774, numai în Moldova, Callimachiï (numele de la început, românesc, al neamului e însă Calmășul) n'a lăsat decît un singur mormînt domnesc pe pămîntul țerii, de unde-și trăgea obîrșia. O inscripție grecească, pusă în numele Doamnei Elena, născută Mavrocordat, pomenește în biserica Sf. Spiridon, pe Ioan, copilul «cu fața de aur», al ei și al lui Grigore-Vodă Callimachi. Grigore, tăiat de Turci, în 1769, zace în Constantinopol, ca și tatăl său Ioan-Vodă. Fratele lui Grigore, Alexandru, muri după 1821, adus, de prigonirea turcească, a cerși la ușile creștinilor. Fiii lui, Scarlat și Ioan, fură uciși în Asia, la Boli și la Cesarea Siriei. Numai Doamna lui Scarlat, Smaranda, fiica lui Nicolae-Vodă Mavrogheni, și ea adusă de împrejurări la mare sărăcie, e înmormîntată la Iași, în biserica Goliei: moartea i s'a întîmplat la adînci bătrînețe, în 1842 abia.

10 După 1774 se ridică familia Ipsilanților, Alexandru-Vodă, cel d'întăiu Domn dintre dinși,

moare foarte bătrîn, prin osînda turcească, la 1807 abia, la Constantinopol. Fiul său Constantin fugise atunci în Rusia, și el zace într'o biserică din Chiev supt un monument destul de simplu. Un frate al lui Constantin, Dimitrie, e înmormîntat la Constantinopol, unde muri în cea d'întăiū tinereță. Ipsilanteștii n'aū lăsat nici unul din morții lor în țară.

11. Tot așa și Moruzii. Constantin-Vodă, începătorul mării lor, muri după 1782 în Constantinopol. Dintre fiii lui Gheorghe, fu ucis în Cipru, Dimitrie și Panaioti periră tăiați de dînșii pentru trădare, în 1812. Alexandru-Vodă, om bun și nobil, se învrednici de o moarte obscură în mijlocul lor, la 4-5 Iulie st. n. 1816.

12. Mihaï Suțu cel d'întăiū moare la Constantinopol și se îngroapă acolo. Alexandru Nicolae Suțu fu dus, în 1821, cînd muri de boală în București, tot la Sf. Spiridon, fără să i se fi pus o inscripție deosebită, în mijlocul tulburărilor revoluției. Cellalt Mihaï Suțu, din 1819-21, rătăci prin Europa și se duse apoi în Atena, capitala Greciei libere, și muri acolo. Nici ei n'aū cu țara noastră legătura trainică și sfîntă a mormintelor.

13. Amîndoî Domniî din familia Caragea, Nicolae și Gheorghe, n'aū rămas la noi, ci unul în Constantinopol, altul în Atena.

14. Dintre Domniî întîmplători, Nicolae Mavro-

gheni, care-și clădise o biserică 'n București, moare tăiat în tabăra turcească de la Dunăre, fără să aibă parte de vre-o îngropare, iar trupul lui Hangerli, înjunghiat și decapitat, se aruncă la Sf. Spiridon din București, în mormîntul lui Scarlat Ghica. În sfîrșit un Manole Gianî-Ruset pierde 'n pribegie la Ruși.

4. DOMNII CEI NOI.

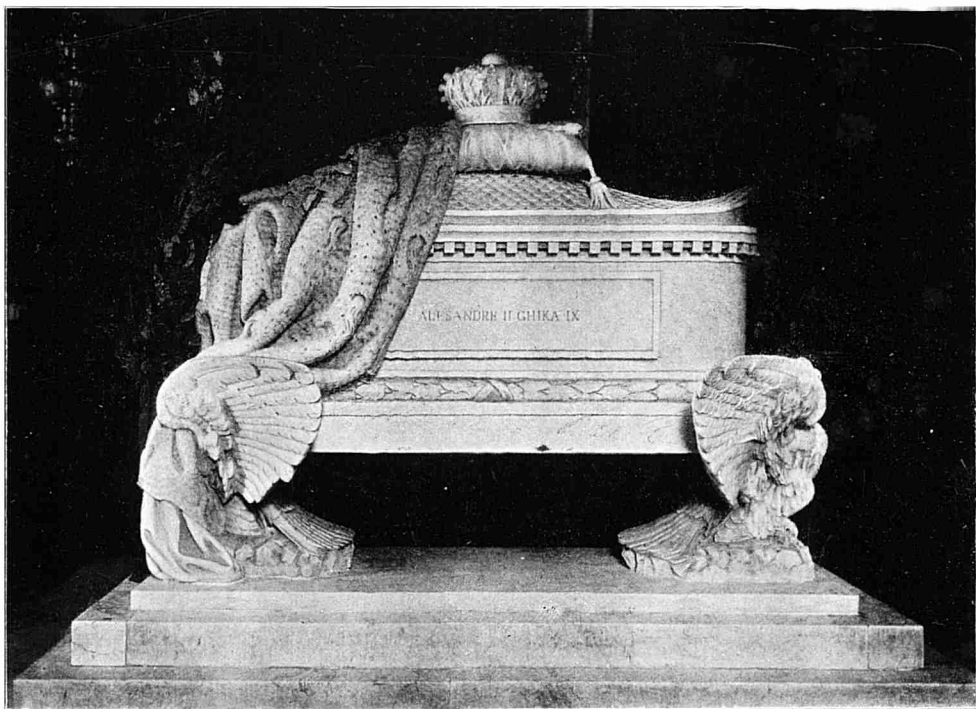
1. După 1822, Romîniî căpătară iarăși Domniî din neamul lor.

Cel d'întăiî Domn național al Țerii-Romănești, cucernicul Grigore Dimitrie Ghica, e înmormîntat la Colentina, supt un urît monument de piatră înnegrită, lîngă mausoleul de la Tei, unde veniră la el pe rînd fii și nepoți de fii. Inscripția stîngace de pe mormîntul sărăcăcios sună astfel :

Pietrile după ulițe cetățîi vecinate
Mărturisit-ați călător[ilor] ce fapte lăudate
Ghica Grigorie a lucrat, Domn plin de înțelep-
[ciune :
L'al lui mormînt ești dator ismerenia-ți depune.

1835 [=1834], No. 4.

2. Contemporanul său moldovean, bunul patriarh Ioan Sandu Sturdza, muri și el ca simplu particular în țara unde domnise. El fu înmor-

MORMÎNTUL LUÎ ALEXANDRU VODĂ-GHICA (In mănăstirea Pantelimon, de lângă București).
Reproducere făcută cu cheltuiala d-nei Adina Olănescu, născută Ghica.

mîntat supt o simplă piatră în biserica Sturdzeștilor la Iași, Bărboiul. În versuri bunișoare se cuprinde această pomenire a lui :

Între muritorii lumei cînd eram și eă odată,
Dam povață, sfat, poruncă la oricare judecată.
În a mea origină nobilă, în sfîrșit și domnitoră,
Stătuiă patriei și sprijină peste drepturi și po-
[poru :

Văzuiă slavă, cinste 'mpreajmă-mă, avuiă schiptru,
[stăpînire

Dar în sfîrșit suferit-am și a soartei prigonire.
Acum iată supt această piatră staă eă muritoră,
Căci viață amărită un deșert e plin de nori.

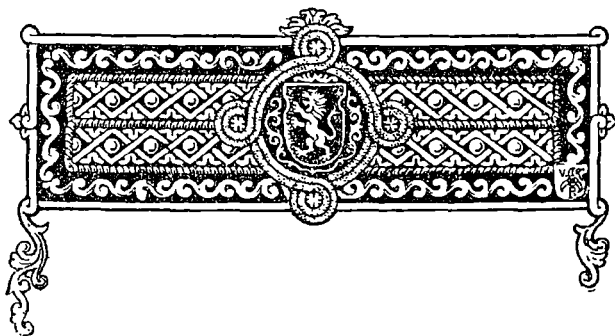
S'a săvîrșit din viață la 2 Fevruarie 1842, domnind în Moldova de la 1822, Iulie 1, până la 1828, April 23.»

3. De acum Domniă goniți de frămîntările pentru alcătuirea unei nouă orînduirii mor în străinătatea europeană, spre care-i chiamă gusturile lor de oameni bogați și doritori de o viață plăcută. Rămășițele lui Mihaï Sturdza și Gheorghe Bibescu, acelea ale lui Grigore Alexandru Ghica aă rămas în Franța saă Germania. Lui Alexandru Ghica i s'a făcut loc la Pantelimon, supt un imens monument de marmură sculptată, maă frumos decît oricare din ale Domnilor noștri. O litografie, acum foarte rară, represintă convoiul saă de îngropare. Adus de la Nizza, unde

murise, Barbu Știrbei se odihnește acum în mijlocul harniceï gospodării moderne de la Buftea. Iar cel d'întăiū Domn al Romăniei unite, Alexandru Ioan I-iū Cuza, a fost strămutat în biserica de la Ruginoasa, astăzi o moșie arendată la Ovrei.

Și astfel din mormintele vechi și nouă s'a ridicat înaintea cetitorilor lungul șir, glorios și nenorocit, al Domnilor Romînimii....

II.
DOAMNELE ROMINE

II.

Doamnele române.

Despre Domnii ce aũ stăpînit aceste țeri, despre luptele, tratatele și nenorocirile lor, s'a vorbit destul, și bine și, mai ales, rău. Viața întregii țeri se cuprinde în faptele lor, care s'aũ făcut în numele ei. Din potrivă, o uitare nedreaptă a acoperit totdeauna, ca o buruiană de părăsire, mormintele Doamnelor, ce aũ stat alături de soții lor, în mijlocul furtunilor unui traiu așa de zburciumat, încît abia ni-l putem înfățișa astăzi. Figurile viteze, figurile dureroase, figurile binefăcătoare și sfinte, modestele figurî blinde se împărtășesc de aceiași nepăsare din partea scriitorilor. Și ca și Doamnele sînt date uitării Domnițele, a căror copilărie și tinereță a trecut mai totdeauna printr'un lung șir de pribegii și rătăcirî și pe care nunta le-a strămutat în locuri

foarte depărtate de noi, de unde adesea n'au mai venit nici-odată să-și vadă părinții și țara.

Despre Doamnele noastre se poate vorbi din două puncte de vedere: întâi din acel al originii lor și apoi din acela, nu mai puțin însemnat, al rostului pe care-l aveau la Curtea petrecerilor sau la Curtea afacerilor. Ici și colo, se prind de la sine în această bătătură de idei florile strălucitoare, vii ale caracterelor, isprăviilor și suferințelor acestor Doamne.

I.

În cea ce privește origina, neamul și rangul înainte de căsătorie al Doamnelor Țerii-Românești și Moldovei, trebuie să se ție samă de cele trei epoce, în care se desface, din punct de vedere politic, și nu numai din acesta, trecutul nostru. Cea d'întăi e a neatîrnării de fapt, cea de-a doua a unei supunerii cinstite și cruțătoare față de Turci, cea de-a treia se deosebește prin ascultarea desăvîrșită de acești stăpîni. Anii 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire. Iar după 1859 începe, firește, epoca a patra, de neatîrnare nouă, în care trăim.

În cea d'întăi epocă, originea Doamnelor variază după cum bărbații lor erau Domni în Scaun, Domni legiuitori, fii ai unor stăpînitori, sau erau niște tineri copii din florii, cari nu știaū dacă

vor ajunge să domnească și ei vre-odată. Fără îndoială că aceștia din urmă se însurau mai rău decît cei d'întăiu, Domnii sau fiii din căsătorie ai Domnilor. Bieții oameni trăiau din greu, crescuți cu frică mare de mamele lor, feriți de ochii tuturor, arătați, la orî-ce prilej, ca feciorî de boieri sau chiar de oameni de rînd, ca odrasle ale soțului cu care le măritase Domnul, iubitul lor. În sărăcia și teama lor ei se făceau călugări, negustori de blănuri, de stridii, ciobani, adecă oierî peste turme multe, și poporul, care nu uita ce fuseseră ei mai înnainte, li zicea și ca Domni: Călugărul, Ciobanul, Stridiagiul.

De foarte multe orî, un astfel de om, care jertfia toate numai pentru slaba nădejde nesigură a Domniei, nicî nu-și mai făcea păcatul să se însoare. Cînd însă el își lua nevastă în zilele grele, se înnălța odată cu dînsul în tronul țerii o biată femeie fără nicî-o pregătire pentru măriri de acestea. Altfel era însă cu Domnii și tinerii Voevozi pe cari-î însurau părinții lor, Domnii. Aceștia-și căutau soții între neamurile mari ale țărilor vecine și, dacă se poate, între neamurile stăpînitore ale lor.

Neapărat că se cerea ca mireasa să fie de aceiași lege: ortodoxă decî, și nu catolică. În această privință, Domnii munteni aveau alegerea mai ușoară. Dincolo de Dunăre erau, în adevăr, pînă pe la 1500, o mulțime de dinastii ortodoxe,

mai vechi decît acea de la Argeș sau de la Tîrgoviște și București, așa încît pentru ai noștri era o cinste să se încuscrească cu ele. Pe vremea cînd se închiagă Marele-Voevodat al Țerii-Românești (1300-1350) erau trei neamuri de Țari bulgărești, în cele trei Bulgarii ce se făcuseră pe atuncea: una la Marea-Neagră, alta la Tîrnova și o a treia la Vidin; erau apoi neamurile regale sîrbești din Serbia și din Bosnia, mai tîrziu și din Herțegovina; veniau apoi o mulțime de stăpînitori mai mici, tot dintre Sîrbi, în Macedonia și lîngă Marea Adriatică; în sfîrșit ceva mai departe străluci încă pînă la 1453 familia împărătească a Constantinoplei, cu multe ramuri laterale.

Numele se lua de alte vremi după norme care nu se mai țin în samă astăzi: une ori se da copilului acela al sfintului serbat în ziua cînd el era născut; dar de obicei al unei rude, și anume se începea totdeauna cu ruda care boteza sau cu aceia mai însemnată prin vîrstă sau prin rangul ei. Domnii cei vechi de peste Olt, cari n'aveau înrudiri luminate, se chemau *țerănește* Litovoî, Bărbat; unul de dincoace de Olt are numele de Seneslaû, doi județi, căpeteniî de județe, se numesc Ioan și Fărcaș. La Domnii Voevodatului celui mare întîlnim nume ca Alexandru, care e al unui Țar bulgăresc, ca Mircea, care e al unui domnitor de la Avlona,

la Marea Adriatică (Mrcșa), ca Mihail, al altui Țar bulgăresc, ca Vladislav (Vlaico), care amintește Banii și Voevozi bosniaci. Înrudirea dinastiei noastre s'a făcut decî neapărat cu Bulgarii din Vidin și cu Sirbiî. Multe neamuri boierești au venit împreună cu Doamnele de peste Dunăre.

Numele tuturor acestor d'întăiî Doamne muntene s'a pierdut, afară de al Calinichiei — care pare să fie Greacă —, soția lui Radu și mama lui Mircea, dacă nu și a fratelui său Dan. Nu se cunosc decît puține Doamne muntene de legea Răsăritului din veacul al XV-lea. Știm pe al Eupraxiei, soția lui Vlad Călugărul: dar aceasta pare să nu fi fost de neam mare, ci să se fi călugărit odată cu soțul ei înainte ca acesta să fi ajuns, în 1481, la Domnie. O fată a Eupraxiei, purtînd numele drept românesc de Caplea, luă întăiî pe boierul Staico Logofătul și, rămîind văduvă, tatăl ei despărți de neastă pe favoritul său Bogdan Vornicul, din Moldova, însurîndu-l cu Caplea, care muri în 1511, fiind îngropată la Dealu.

Înnaintașul și dușmanul acestuî bătrîn călugăr, Basarab-cel-Tînăr, era însurat și el cu o femeie de rînd, Maria. Despre dînsa se știe că a stat prinsă o bucată de vreme la Brașov. Acel ce pusese mîna pe dînsa era tatăl lui Basarab, Basarab-cel-Bătrîn, și se știe că el a ținut două soții, dintre care însă nici-una de neam mare:

pe fata unei Maria (această soție a fost mama celui de-al doilea Basarab) și pe fica unui Grec, Sinadinos al Căpitanului. Bătrînul avea și o fată cu această soție, și, în ciuda lui, Basarab-cel-Tînăr prinse și ținu în robie pe sora sa vitrigă.

Soția lui Radu-cel-Frumos se chiamă tot Maria sau Maria-Despina, și era tot din rîndurile fetelor de boieri: ea a întovărășit pe fiica ei, care ajunsese soția lui Ștefan-cel-Mare; acesta o luase în robie la 1473. Ajungînd soacra biruitorului și a pierzătorului soțului ei, ea muri în anul 1500, la 11 Maiu, fiind îngropată în necropola domnească a Putnei.

În mănăstirea Govora se vede lîngă chipul lui Radu-cel-Mare, fiul lui Vlad Călugărul, o Doamnă cu coroana pe cap, benzî de fir pe piept și lungi cercei cu pietre scumpe. E Doamna Cătălina, ceia ce înseamnă Ecaterina. De și Radu se căsători ca fiu de Domn, ea pare să fi fost tot mlădiță a unei familii boierești. Crudul Mihnea ținu pe o Voica, ce rămase văduvă tînără pe urma lui, după uciderea-i în Sibiiu, la 1510; de la dînsa avem și o scrisoare către Brașoveni și altele pe care i le scrie un fiu al lui Mihnea, numit Mircea; pe el și pe o fată Ruxanda, măritată atunci cu Bogdan fiul lui Ștefan-cel-Mare, Voica-i iubia ca pe fii ei adevărați. La căsătoria Ruxandei cu Bog-

dan, tînărul, dar uritul Domn moldovenesc, se trimeseră cu mireasa 24 de «cești de argint suflate cu aur», lucrate în Ardeal, care i se dăduseră de zestre. Craioveștii, boierii ce stăpîniau Oltenia și făceau Domni, dădură creațiunii lor, copilandrul Vlăduță, o tînără Doamnă Anca.

Ast-fel ajungem la căsătoria împărătească a lui Neagoe Basarab.

Acestea sînt Doamnele ortodoxe, născute în Țară sau străine, ale Țerii-Românești.

Întîmplător însă, pentru anumite scopuri politice, Domni munteni, cari îngăduiau, ba chiar sprijiniau, din același motiv, propaganda catolică, își luau și Doamne de legea Apusului. Regii Ungariei erau, din partea lor, bucuroși de asemenea încuscirii, așa de folositoare din atîtea puncte de vedere.

Încă din veacul al XIV-lea se făcuse o astfel de legătură de familie. Nicolae Alexandru-Vodă, care avuse cu altă soție, ortodoxă, pe Vladislav, urmașul său, luă pe la 1350 pe o coboritoare a vechilor Bani de Severin, Romîni unguriți și trecuți la religia catolică. Această Doamnă, Clara, avu două fete, care arată însă a fi fost ortodoxe amîndouă: una, Anca, luă pe Strașimir, stăpînitorul bulgăresc al Vidinului, iar alta, Slava, ajunsese stăpînitore în Serbia.

Și Țepeș se învrednici de o soție catolică. Ea era chiar ruda regelui unguresc de atunci, Matiaș Corvinul, și căsătoria se făcu, cu toată împotrivirea Turcilor, la începutul anului 1462, sau în cele din urmă zile ale anului precedent, odată cu încheierea unui tratat între Țara-Românească și Ungaria. Nu știm cum o chema pe Doamna catolică a acestui om strașnic. Cu dînsa avu Vlad doi fii: unul stătu pe lîngă cel de-al doilea Ioan Corvin, fiul lui Matiaș, iar cellalt muri în slujba episcopului de Buda. Mihnea nu era fiul catoliceii, dar și lui i se impuse, la Curtea ungurească, o nevastă de această lege, culeasă printre multele rude *românești*, dar catolice (fiindcă erau nobile) ale regelui.

II.

Întemeietorul Moldovei, Bogdan-Vodă, va fi venit de peste munți cu soția sa, o fată de cneaz de acolo, fără îndoială, și cu acel fiu Lațco, care-î urmă. După un vechi pomelnic, Mitropolitul Dosoftei dă, în versurile sale adause la *Parimiile* (Proverbele lui Solomon) din 1683, numele acestei d'intăi Doamne a Moldovei: Maria.

Lațco ținu, de sigur, pe o Romîncă, și poate să fi fost și el însurat la coborîrea din Maramureș. Cînd el se făcu a trece la catolicism,

VLAD ȚEPEȘ

Domn al Țerii-Românești (1456—62 ; 1476).

După un tablou din castelul Ambras (în Tirol).

nevastă-sa nu-l urmâ pe această cale, și despre dinsa se vorbește într'o scrisoare pe care Papa o îndreptă către noul convertit în 1372.

Din căsătoria lui Lațco cu această ortodoxă îndărătnică se născu o fată, Anastasia, care muri abia în anul 1420. Ea păstră legea mamei sale și dădu marea moșie Coțman mănăstirii din Rădăuți. Cînd muri Lațco, ei i se cuvenia moștenirea Moldovei. Boierii îi căutară un soț, și-l găsiră în singura țară vecină, unde erau neamuri mari de legea Răsăritului, în Litvania rusească, cu care se mărgenia Moldova de miazănoapte. Un tînăr principe din vestitul neam al Koryatowyczilor, Iuga, veni decî în țară, se cunună cu Domnița și stăpîni, dar numai puțin timp, căci fu ucis.

Acei cari luptaseră cu el găsiră însă o altă femeie din neamul lui Bogdan întemeietorul, poate o soră a lui Lațco. O chema Mușata, dar, fiindcă trecuse la catolicism, i se zicea Margareta. Ea luase de bărbat pe un Ștefan-Vodă, cu care avu trei fii: Petru, Roman și Ștefan. Aceștia se războiră întăi, apoi domniră pe rînd. Un act al lui Roman pomenește pe mamă-sa Mușata, la 1392. Petru era ortodox, dar mamă-sa clădi, în Siretiu, biserica Sf. Ioan Botezătorul, unde fu și îngropată.

Nu știm de unde venia Anastasia, soția lui Roman, care fu îngropată în orașul și în bise-

rica făcută de soțul ei, la Roman. Am bănuî că era fiica lui Iuga și a celei d'întăiū Anastasia.

Obiceiul înrudirii cu străinii urmează și mai departe, căutindu-se principese litvane sau chiar polone, catolice. Cea d'întăiū Doamnă a lui Alexandru-cel-Bun, îngropată la 1410, supt baptisteriul bisericii latine din Baia, e catolica Margareta, cu care el se căsătorise încă din Polonia, fiind pretendent numai la coroana Moldovei. A doua soție a marelui Vcevod poartă numele de Neacșa sau — cum tălmăciau cărturarii — Ana, și era poate o fiică a lui Mircea-cel-Mare: ea născu, la 20 Iulie 1409, pe moștenitorul tronului, Ilie, iar, la o dată următoare, pe acea Chiajna, care muri abia în 1479, nemăritată, căci nu găsisse un bărbat de potriva ei. Mormîntul Anei se vede și astăzi în mănăstirea Bistriței, lîngă păretele din stînga: data morții, însemnată acolo, e 2 Novembre 1418. Îndată stăpînitorul moldovean, care era destul de bătrîn acum, peștește pe o rudă, o vară a regelui Poloniei, Ryngalla, care era și ruda lui «în al treilea grad», de pe bunică-sa Mușata, fiică a vre unei Polone. Căsătoria se desfăcu, fără copii, în 1421, după cererea Ryngallei, care arătase că soțul ei nu vrea în ruptul capului să se facă și el catolic.

Dar, peste puțin, o altă nuntă cu mireasă venită de peste hotare se serbă în Suceava. Vladislav, regele Poloniei, se căsătorise a doua oară

cu fata unui duce litvan, Sofia, și Alexandru ceru pentru moștenitorul său Ilie pe Marinka, sora reginei. Mitropolitul cel d'întăiū al Moldovei, Iosif, o rudă a Domnului, făcea slujba nunții la 23 Octombrie 1425. Marinka fu o bună și credincioasă soție pentru bietul Ilie Voevod, care muri orbit de fratele său, și o mamă plină de îngrijire pentru fiii săi, Roman și Alexandru, cari se luptară mult timp pentru Coroană și muriră amîndoi otrăviți. Fata lui Ilie și a Marinkăi — care era ortodoxă — se numi Anastasia, ca și bunica ei. O soră mai mare a ei a fost soția lui Vlad Dracul, și aceasta e cea d'întăiū căsătorie sigură între cele două Case domnitoare românești.

Doamnele urmașilor lui Ilie nu ni sînt cunoscute. Dar se știe că unul dintre ei, Petru Aron, luă pe bătrîna soră a lui Ioan Corvinul, o femeie de 50 de ani, și o Romîncă din Ardeal, de lege catolică. Decî aceasta e a doua căsătorie princiară între Romîni din țeri deosebite.

Ștefan-cel-Mare era fiul lui Bogdan, fiū el însuși al lui Alexandru-cel-Bun și al unei Oltea, care se mărită după scurta ei iubire cu Domnul și avu două fete (Maria, soția lui Șendrea, și Soarea) și trei fii, Ioachim călugărul, Ioan și Petru, ce sînt astfel frații întregi ai marelui Domn.

El luă puterea în 1457, neînsurat, și-și căută nevastă la Ruși ca și Ilie. Dar Ștefan merse pînă

la Chiev și de aici îi sosi mireasa, Evdochia, fiica lui Olelko și sora lui Simion cnejii, cu care făcu nuntă la 5 Iulie 1463. Viața ei a fost nenorocită și scurtă. Ea muri în 1466, lăsînd numai o fată, Elena, pe cînd alte femei dădură băieți lui Vodă. Elena ajunsese nevasta moștenitorului tronului moscovit, Ioan. La 1484 i se năștea un fiu, Dimitrie, menit să iea moștenirea bunicului său, Marele-Principe, căci soțul Elenei murise. Dar soția cea de-a doua a bătrînului Principe, Sofia, din neamul împărătesc al Grecilor, care și ea era mama unui fiu, se puse împotriva. Elena și Dimitrie fură aruncați în temniță la 1502, și nu trăiră multă vreme după ce-și căpătară libertatea. Fiica lui Ștefan-cel-Mare se stînsese în durere la 1505.

A doua soție a lui Ștefan veni din Mangup, un orașel pe stîncă, în Crimeia, unde stăpînia o ramură a Comnenilor împărătești din Trapezunt. Maria Comnena fu cununată cu Ștefan la 14 Septembrie 1472, de sigur în mănăstirea cea din nou zidită a Putnei. Ea n'avu nici-un fel de noroc: cei doi frați ai săi se luptară între sine, cel mai mic ucise pe cel mai mare; Turcii luară în 1475 Mangupul și nu lăsară în viață, din tot neamul, decît un copil, care trecu la legea lor. Maria simți zguduirile primejdiei din 1475, cînd Ștefan bătu pe Turci la Podul-Înnalt, și ale nenorocirii din 1476, cînd el fu învins la

Războienii și cîtăva vreme nu știu nici dacă el mai trăește. Cu cîteva zile înaintea Crăciunului din 1477, ea muria, și trupul, acoperit cu un giulgiu împărătesc, fu coborît în gropnița Putnei. Piatra ei de mormînt poartă această înscripție: «În anul 6985 (1477), luna lui Dechemvrie 19, a răposat blagocestiva roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna blagocestivului Io Ștefan Voevod, Domn al țerii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod».

Pe atunci creștea la Curtea lui Ștefan-cel-Mare, lângă mama lor, două roabe domnești, fetele lui Radu-cel-Frumos, care li lăsase ca zestre marea lui frumuseță. Ștefan nu fu cel din urmă care să vadă aceasta, și încă din 1480 el lua pe Maria, ca a treia soție a lui. Ea-i dădu un fiu, Bogdan, care rămase singurul în viață și moșteni Domnia, precum și o fată, Maria, care se stînsese, nemăritată, ca și Cneajna, în 1518. Maria Doamna însăși, care trăise douăzeci și patru de ani cu gloriosul ei soț, se mai învrednici de șapte ani de viață, murind abia în Februar 1511. Mormîntul ei se vede pînă astăzi în necropola domnească a Putnei.

III.

Neagoe Basarab, Domnul Țerii-Românești, luă, de sigur după suirea sa pe tron, pe acea Des-

pina saŭ Milița, care e unul din cele mai curate chipuri de Doamne romîne. Foarte evlavioasă, iubind ca și Neagoe clădirile, juvaierile, cărțile prețioase — aceste două însușiri sînt întrunite de închipuirea poporului în legenda care o face să-și vîndă podoabele ca să se poată mîntui clădirea mănăstirii de la Argeș —, bună soție și duioasă mamă, ea nu-și dezminția neamul înalt din care se coboria. Tatăl său era numit de Sîrbî Țarul Lazăr Despot și era unul dintre cei din urmă reprezentanți ai neamului ce stăpînise două sute de ani asupra Serbiei. Un văr al ei, Maxim, adăpostit în Țara-Românească, al cărei Mitropolit ajunsese, făcu lui Neagoe scumpul dar al acestei femeii alese.

Nici Despina însă n'avu zile fericite. Fiii ei Ioan și Petru, fiica, Anghelina, muriră în vîrstă fragedă. După nouă ani de căsătorie, se stîngea și soțul ei, încă tînăr. Fiul Teodosie, dezbrăcat de moștenirea lui, muria la Constantinopol, fără să fi putut avea măcar mîngîierea că i-a adormit pe brațe. Apoi, ea fugi în lume, rătăcind multă vreme prin Ardeal, dezbătîndu-se cu datornicii unui soț risipitor pentru lucrurile frumoase. Două fete ale ei se aflău lîngă dînsa, Stana și Ruxanda: și cea mai mică era așa de frumoasă și, înțeleaptă, încît amîndoî Domniî romîni de atunci începură — ca în poveștile cu fata de Împărat — războiul pentru dînsa, în 1525.

Fu învins Moldoveanul, Ștefan cel Tânăr, fiu al lui Bogdan Orbul și nepot de fiu al lui Ștefan-cel-Mare (mamă-sa însă nu era Doamna lui Bogdan, Ruxanda, ci numai iubita lui, Stana, pe care o îngropă totuși în Putna). Solii munteni veniseră la Sibiiu încă de la 17 Ianuar 1526 pentru a lua pe frumoasa Domniță Ruxanda. Nunta ei cu biruitorul, Radu de la Afumați, fu zăbovită puțin de război, și ea nu se făcu decît în Maiu-Iunie următor.

Doamna Despina nu trecu însă în țară, cu toate că ginerele ei ceruse pentru aceasta și învoirea regelui unguresc. Încă în 1528, ea stătea tot în Sibiiu, trimițînd numai din cînd în cînd ștafete, în țara unde domnise. Fiica ei cea mai mare fusese măritată cu Ștefăniță, care nu urmase exemplul tatălui său, ce ruinase țara pețind mai multă vreme fără folos pe Elisabeta, sora regelui Poloniei. Încă din 1527 însă acest ginere era ucis și se bănuia că Doamna, înțeleasă cu boierii, i-ar fi pregătit sfîrșitul. Și ea dispărea însă peste puțin, la 1531. Cu doi ani înaintea, ginerele muntean era ucis și el de ucigași, de neam mare, împreună cu un fiu al său din întăia căsătorie.

Băsărăbeasa rătăci decî și mai departe între străini. Abia în 1535 tronul muntean era căpătat de Radu Paisie, care luă de soție pe Ruxanda, cred. Radu făcu nunta la 1541 ; copilul lui cu

fata lui Neagoe primi numele de Marco, așa de obișnuit în baladele sîrbești. Bătrîna Doamnă veni și ea în țară, unde o găsim, stînd în București, la 17 Novembre din acest an chiar. Dar căderea, în 1545, a lui Radu o aruncă iarăși în pribegie. Acolo muri ea peste vre-o zece ani, la Sibiiu, unde-î plăcuse totdeauna să petreacă. Numele ei din urmă fu acela, călugăresc, de Platonida. Mitropolitul țerii Anania merse de-î aduse oasele la 1554, punîndu-le în gropnița Argeșului, de unde de curînd le-a dat afară restauratorul clădirii, d. Lecomte de Noüy.

O nepoată a Despinei, Elena, fata «Țarului Ioan Despot», fu măritată prin 1530 cu Domnul moldovenesc Petru Rareș, a căruî soție d'întăiu, fata vre-unui boier, Maria, murise în 1529, fiind îngropată la Putna. Elena, căreia i se mai zicea și Ecaterina — sau Cătălina — fu o Doamnă după chipul Despinei. Ea a ridicat bisericile Sf. Gheorghe și Ospenia din Botoșani și a dăruit tuturor celorlalte odăjdii lucrate cu mîna ei, dintre care una, un aier, se păstrează încă la Putna. Și ei îi era păstrată o viață bogată de multe primejdii și nenorociri. Năvălirea, în 1538, a Sultanului Soliman o sili să fugă cu băiețașii Ilie și Ștefan și fetele Chiajna și Ruxanda, în cetatea ardeleană a Bistriței, unde multă vreme ea nu știu dacă soțul ei mai trăiește. Cînd Petru se duse la Constantinopol să

ceară iertarea Sultanului și Domnia, ea avu iarăși lungi zile de strașnică nesiguranță, și la începutul anului 1541 cineva cerea știri despre «Măria Sa Petru-Vodă, pentru că Măria Sa Doamna Măriei Sale mă roagă să întreb de dinsul, căci mult se întristează».

În Domnia sa cea de-a doua, Petru mai trăi cinci ani. Doamna, rămasă singură în 1546, avu durerea să vadă că fiul ei cel mare, Ilie, se făcea Turc. Peste doi ani, cel mic, Ștefan, era ucis de boierî, la 1-iū Septembrie 1552. Doamna avuse două fete. O altă Domniță, din întâia căsătorie a lui Petru-Vodă, fusese soția Domnului muntean Vlad, un bețiv, care se înecă în Dîmboviță. Cea mai mare din Domnițele Elenei, Chiajna, luă cu puțin timp înaintea morții tatălui ei pe noul Domn muntean, urmașul lui Radu Paisie: Mircea Ciobanul. Cu dinsul avu ea, în 1550, un fiu pe care-l numi Petru, după Petru-Vodă Rareș, apoi alți doi, cari primiră numele muntene de Radu (Mircea se zicea fiul lui Radu-cel-Mare) și de Mircea, după tată. Ea avu și mai multe fete: una din ele, Maria, fu căsătorită, în 1566, cu străbunul Cantacuzinilor, Mihail, zis Șaitan-Oglu său «fiul dracului», dar, mirele fiind bătrîn și urît, ea fugi de lângă dinsul în calea spre Constantinopol. O alta, Alexandra, o a treia fură măritate după boierî, iar o a patra căzu pradă ambiției mamei sale și

trecu în haremul Sultanului Murad. Pe una din ele Chiajna voise s'o mărite cu ciudatul Grec Iacob Heraclidul Despotul, care luase Domnia Moldovei și — interesant amănunt — ea trimise acestuia portretul miresei lui.

Condeiuul lui Alexandru Odobescu a făcut din Chiajna un tip de răutate îndrăzneată. De fapt, soția cumplitului Mircea Ciobanul va fi învățat ceva din însușirile soțului ei. Dar din ceia ce săvârșește ea, într'o viață neobosită, după moartea acestui soț, se desface numai o nestînsă patimă de a stăpîni. Plătind, uneltind, făgăduind, viclenind, ea face ca plăpîndul Petru Șchio-pul să caute moștenirea lui Mircea, apoi tot ea-l pune Domn în Moldova, ea capătă o clipă tronul muntean pentru un Vlad Voevod, care luase în căsătorie pe o nepoată a ei. Ea se luptă în 1587 pentru ca Turcii să ajute pe un concurent la Coroana Poloniei, pe care dînsa îl crescuse. Moare pe la 1588 abia, după ce cunoscuse toate cele bune și rele ale vieții, de la Domnie până la negustoria cu mărunțișuri pe care o făcu pentru a trăi, în surgunul ei de la Alep, în 1575. Ea lăsă Domn prin Moldova pe fiul ei Petru, care numise Chiajna pe o copilă a lui, născută în 1588. Ceilalți doi fii se turciseră de mult. Locul unde e îngropat acest zbuțiat trup de femeie, nu se cunoaște.

Deci în 1552 lângă Doamna Elena se afla numai fata cea mică, Ruxanda. Maică-sa o mărită răpede cu un anume Joldea, care luă Domnia ca Ioan-Vodă. Dar pribeagul Alexandru Lăpușneanu, fiul lui Bogdan Orbul și al frumoasei Anastasia din Lăpușna, iubita lui, năvăli în țară și cuceri și Scaunul și mireasa. Elena fu zugrumată din porunca lui, și rămășițele ei încăpură supt piatra ce-și săpase de multă vreme lângă soțul ei iubit. Ruxanda, o femeie evlavioasă ca și mamă-sa, făcu loc în mănăstirea Pobrata și fratelui ei ucis.

Și ea putea să deprindă de la bărbat — ca și sora din Țara-Românească — toate tainele răutății. Legenda o învinuiește că s'ar fi învoit la moartea prin otravă, în 1568, a bărbatului ei. Când acesta muri, fiind acum, de frica Satanei, călugărul Pahomie, ea îngriji de trebile Domniei supt fiul ei, Bogdan. El era singurul care-i rămăsese, căci urma altuia, Petru, se pierduse, iar fetele ei se măritaseră cu boieri romini și greci său, ca Teofana și Teodora, trecuseră supt lespezile de mormint ale Slatinei, ori, ca Sultana, se călugăriseră. Bogdan mai mărită și el două dintre dinsele cu Poloni, cari-i plăceaă mai mult decit orice neam pe lume și între cari — ca și Despot — își peți Doamna. Până să se însoare, el fu atacat însă peste Nistru de un nobil polon căruia-i făgăduise pe o soră a sa fără să se ție de cuvînt.

Ruxanda nu trăi însă să vadă isprăvile nebune ale acestuî cocon rău crescut din prea multă iubire: ea murise la 12 Novembre 1569, și în astfel de împrejurări nu se găsi cine să-î scrie cîteva rîndurî de pomenire pe mormînt.

Petrașcu cel Bun, tatăl lui Mihaî Viteazul¹, după moartea Doamnei sale Voica, cu care avea o fată Maria, ce se mărită în țară, iea, ca Domn, pe o altă fată de Logofăt, Stana, care pribegi multă vreme prin lume, după moartea soțului ei.

Doamna lui Mihaî Viteazul, fiul lui Petrașcu, Stanca, fusese întăia nevasta altuî boier, anume Dumitru. Și ea era Olteancă, și bărbatul ei acesta d'întăiū: mama Stancei se chema Maria și ea avea și un fiū, Dragomir. Căsătoria era făcută acură la 1588, și jupăneasa lui Mihaî ca boier îl văzu în 1593 ajungînd Domn. Ea fugi în 1595, cînd cu năvala cea mare a lui Sinan-Pașa, în Ardeal, dar nu întovărăși pe soțul ei cînd el năvăli, în 1599, în această țară, ci rămase la București și Tîrgoviște, lîngă fiul ei Nicolae Pătrașcu, pe care Mihaî îl lăsase aici ca Domn. Stanca veni dincolo de munți numai în 1600, cînd, după înfrîngerea sa de către Nemți și Ungurî, nenoro-

¹ Născut acesta cu o Teodora (călugăriță: Teofana). Dacă ar fi fost fiū legiuit, nu putea ocupa boierii la dușmanii neamului său, nici nu putea să jure, cu marturi, că Petrașcu nu e tată. Și el a făcut și una și alta.

citul eroi avea nevoie să dea zăloage ca să fie lăsat să-și apere tronul muntean. De atunci ea n'a mai văzut pe' Mihaï, care peri ucis în anul următor. Întoarsă în țară la 1603, ea muri de ciură, și numai alții putură să se îngrijească de rămășițele Domnului ei pe care le așezară la Dealu Radu Buzescul și soția lui Preda. Fata lui Mihaï, Florica și fratele ei Nicolae înmormîntău la 1605-6 pe bunica lor după tată, călugărița Teofana. Pește puțin, Domnița luă pe Preda din Greci, și o vedem ceva mai târziu purtînd judecări cu Marula, fata din florî a lui Mihaï.

Urmașul lui Mihaï, Radu-Vodă Șerban, își trăgea drepturile de Domnie de la bunică-sa, Anca, probabil o fată din florî a lui Neagoe Basarab și văduva Banului Barbu, cel din urmă dintre Craiovești. Ea stătea în Ilfov, unde și astăzi se văd de-asupra Argeșului, la Coeni, rămășițele strălucitului ei castel. Fiica Ancăi și mama lui Radu fu Maria, moștenitoare a multe moșii. Șerban, fiind încă boier, luase pe Elena, care, din partea ei, foarte bogată, își trăgea neamul din vechii boeri de la Mărgineni, la capătul cărora se pomenia Udriște bătrînul. Cînd Radu-Vodă muri, pribeag și lipsit, la Viena, în 1620, Doamnă-sa era încă în viață. Fata ei mai mare, numită Anca după bunică-sa, fû măritată apoi cu un tovarăș de pribegie, fiul lui Mihaï

Viteazul, și copilul lor, care muri ca tînăr viteaz și vestit, primi gloriosul nume al acestuî bunic. Pe la 1640 numai, fata cea mai mică, Elena, care purta numele Doamnei, ajunse soția lui Constantin Postelnicul Cantacuzino.

Viața acestei Domnițe e un curat tablou de patriarcală bunătate. Bună gospodină, mamă a mulți copii, fii și fete, cari toți, afară de păti-mașul Șerban, cel mai mare, care ajunse Domn în 1678, se îndreptău după sfaturile ei cumiņi, cînd moartea soțului zugrumat o lăsă stăpînă a casei —, miloasă cu casnicii și țeranii ei, ea se desface ca un chip blind din Scripturî în mijlocul unor aspre vremi viclene și răzbunătoare. În Domnia lui Șerban, ea făcu drumul la Ierusalim și la Muntele Sinai, întovărășită de fiul ei Mihaî, ctitorul mănăstirii Sinaia. Moartea o prinsă la o vristă foarte înnaintată, în ziua de 2 Mart 1687, și îngroparea ei lîngă soțul răposăt de multă vreme, «în tinda bisericeî den a dreapta», la Mărgineni, se făcu cu o cinste și o durere adevărată, care nu se vedeau adesea.

Doamne romînce sînt firește și ale Movileștilor. Elisaveta, soția lui Ieremia, pare să fi fost fata unuî boierinaș cu numele de Ciomîrtan. Fetele ei se măritară toate în Polonia. Regina luă pe Mihaî Wisznowiecki, înrudit cu vechea dinastie moldovenească și fu bunica unuî al doilea cu acest

nume, care ajunsese rege al Poloniei. Maria fu soția lui Ștefan Potocki, Caterina a lui Samuil Korecki, iar Ana, o femeie care se amestecă în multe, stăpîni pe rînd, cu desăvîrșire, patru bărbați. O altă fată, Zamfira, murise încă din 1596: mormîntul ei se vede la Sucevița.

Ana sămăna bine cu mamă-sa, care nu era o femeie obișnuită, ci se poate alătura cu Chiajna în ceia ce privește energia sălbatecă. Murind Ieremia, fratele acestuia luă puterea, pe cînd Doamna gătise moștenirea fiului ei Constantin. Pentru a face Domn pe acest copil, ea otrăvi pe Simion și începu o luptă înverșunată cu cumnată-sa, Marghita, care înălțase acum pe fiul ei, Mihăilaș. Acesta fu gonit și muri în Țara-Românească, unde Radu Șerban, care voiă să-i dea pe fică-sa Anca, îi făcu loc la 1608 în necropola de la Dealu. Cînd Turcii scoaseră peste trei ani pe Constantin, ea năvăli cu acesta, care muri înecat, apoi cu fiul lui cel de-al doilea, Alexandru, și cu cel mai mic, Bogdan, cari fură prinși în 1615 de Schender-Pașa și turciți. Doamna suferi atunci cea mai mare rușine din partea păgînilor, și-și desfăcu de jale și părul, închinîndu-l mănăstirii Sucevița, unde se vede și astăzi, spune cineva care a fost acolo, «două codițe castanii deschis, lungi de o palmă și jumătate, împletite la partea de sus,

fiecare în deosebî, și legate la un loc cu un fir de sîrmă de argint».

Elisaveta muri la Turci: «aû căzut», scrie Miron Costin, «după un Agă turc, pînă la moartea ei». Cumnata văduvă se învrednici de mai multă și mai lungă fericire. Ea izbuti să facă pe fiul ei Gavrilaş, Domn al Țerii-Romănești, unde domnise o clipă și soțul ei mort, Simion-Vodă, și, adunînd lîngă dînsa pe copiii ceilalți, stăpîni din mijlocul lor. Dar Gavrilaş fugi la 1620 în Ardeal, cu fratele său Ioan, și pierdu pentru totdeauna nădejdea Domniei. Marghita, care dădea porunci în numele ei, intitulîndu-se «Io Doamna Marghita, soția răposatului Io Simion Voevod», trecu atunci în Polonia, la Lemberg, cu cei doi coconî ce-î mai rămăsese supt îngrijire. Moise Movilă ajunse mai târziu, de două ori, Domn în Moldova, iar Pătrașcu se călugări și innaintă pînă la innalta treaptă arhierescă de Mitropolit al Chievului, unde dădu o îndreptare nouă Bisericii răsăritene. Și ea petrecu în veșmînt călugăresc cei din urmă ani ai vieții, numind-se astfel Melania.

Marghita avuse o singură fată, Teodosia, care se stîNSE în copilărie: piatra ei de mormînt la Sucevița a păstrat data morții: 1596. Decî Simion și Ieremia pierdură în același an două fete, cărora singure li era lăsat să se odihnească în pămîntul strămoșilor lor.

Alte femei din neamul Movileștilor se întîmpină însă pe lingă Elisaveta, în zilele ei de pribegie la Poloni, cînd ținea Curte aproape domnească la moșia ei, Uscie. Astfel, Maria Postelniceasa, văduva lui Chiriță Paleologul — care murise luptînd pentru Movilești —; această Marie sau Măricuță, care se numește în 1614 «Maria de Lojna, din neamul Curicin», era însăși sora Doamnei, pe care o întovărășise în nenorocirea ei. Apoi Logofeteasa Ileana, sora lui Ieremia — altă soră luase pe Balica cel bătrîn —, care Ileana pare să fi fost văduvă după alt sprijinitor al Movileștilor, mort pe cîmpul de luptă: Vasile, fiul lui Leon Stroici.

Altă tovarășă de pribegie, altă văduvă era Elena Barnovschi, care moșteni mai tîrziu acest bogat adăpost din Uscie. Ea pare să fi fost o vară a lui Ieremia. Fiul ei, Miron, însurat cu o fată a lui Radu Mihnea, ajunsese Domn în Moldova, fugi la Hotin, fu chemat din nou și merse pentru întărire la Constantinopol, unde Turcii îl tăiară, în 1633, ca să se învețe boierii Moldovei a nu mai face Domni. Durerea făcu din Elena o călugăriță, monahia Elisaveta, și casele din Uscie se umplură iarăși de jalea unei mame nenorocite. Dar sora lui Miron, Scripca, rămase poate în Moldova, unde fiica altei surori (Marica), Safta, luă pe Costin, tatăl lui Miron Costin, pe cînd o a doua fiică, Eftimia, se căsători

cu unul din bogații și puternicii Cantacuzinești, Toma.

Cu dînsa se mîntuia încă un neam de Doamne cărora soarta nu li-a cruțat durerile cele mai mari ale vieții.

II.

De-acuma, timp de 250 de ani, încep Domniile de străini sau de Romîni înstrăinați. Cînd nu au ei tronul, el se găsește în stăpînirea vre unui boier de țară, înălțat, în ciuda Turcilor, cu sprijin nemțesc sau unguresc la Munteni, cu ajutor polon în Moldova.

Singur Mihnea-Vodă, fiul lui Alexandru și nepotul de fiu al lui Mircea Ciobanul, ia pe o Romîncă, Neaga, fiica unui Logofăt din părțile Buzăului, și mama Domnului scrie unei surori că o asemenea legătură nu scade pe fiul ei, căci «bărbatul dă preț femeii» și, orice ar fi fost înainte, Neaga va fi de-acum Doamna țerii.

Numele Doamnelor străine sînt cunoscute, dar nu și faptele lor, care nu există. Cele mai multe din ele sînt Grecoalice, din Constantinopol sau din Insule, dar întîlnim și cîte o Bulgarcă sau Polonă, ba chiar cîte o Rusoaică, din Moscova.

Astfel Alexandru fiul lui Mihnea, ctitorul d'întăi al mănăstirii Radu-Vodă, vine cu o Doamnă Ecaterina, care avea rude în Pera, în Veneția'

și Genova, care avea simpatii catolice, de și ră-măsese ortodoxă; mama ei trebuie să fi avut însă un rost prin țerile noastre, căci sora Eca-terinei, măritată cu un Vallarga, poartă numele românesc de Mărioara. Ioan-Vodă cel Cumplit († 1574) fusese căsătorit, în timpurile sale de aventuri prin Moscova, cu fata cneazului Ros-tovului, Maria, care-i dădu un fiu, Petru. Ioan Groznicul îi propunea în 1574 să iea pe altă fată de cneaz, dar el se însură cu fata pîrcăla-bului Lupea Huru; aceasta trăi încă multă vre-me după moartea soțului ei, rupt de cămile, și avem de la dînsa o scrisoare românească. Iancu Sasul e soțul Mariei Paleologa: ea trăiește să vadă pe Iancu tăiat în piața din Lemberg și-și duce apoi viața în întunec, tot în acest oraș, încunjurată de prietenî, cunoscuți și rude de-ale ei, cu toții Greci din deosebite părți; Maria fusese măritată înainte cu un Grec și avea cu el un fiu, Filip, și o fată, Chrysaphina. Petru Șchiopul, a cărui întâia soție fusese fată de nobil arde-lean Elena Cherepovici — fîca lor se chiamă Tu-dorița —, luă apoi pe Maria Amirali, din Rodos, și în sfîrșit, în pribegie, pe tinăra roabă răscum-părată, Irina Doica, din care i se născuse fiul și moștenitorul, Ștefan.

Ștefan Surdul și Aron-Vodă țin pe două fete ale lui Andronic Cantacuzino, căsătorindu-se cu ele la căpătarea Domniei saŭ în cursul acesteia.

Doamna lui Radu Mihnea se chiamă Arghira; Radu însoară pe fiul său Alexandru cu Ruxanda fata lui Scarlat Saegiul său furnisorul de vite pentru măcelăria împărătească din Constantinopol. De și fiul lui Alexandru Iliăș se numește Radu, mamă-sa Elena trebuia să fi fost tot Greacă. Moise Movilă ține pe Ecaterina, fata grecisată a lui Radu Mihnea, și acesta dă altă fată lui Miron Barnovschi, ce ajunse apoi și el Domn al Moldovei. Leon-Vodă, fiul lui Ștefan Tomșa — se zice —, e soțul unei Victoria, și tatăl său adusese cu dînsul în Moldova pe o Ginevră.

Matei Basarab din Brîncoveni așeză pe tron lîngă dînsul pe Elina, fata lui Radu Năsturel Postelnicul din Fierăștiil Ilfovului. Mama Elinei era Calea Calomfirescu, și tatăl acestei Calea a fost poate unul dintre cei mai străluciți ostași ai lui Mihaï Viteazul, pentru care luptă împotriva Tatarilor și îndeplini o solie la nunta lui Sigismund Batory. El căzu însă supt grele bănuielii și trebui să fugă în Ardeal. Chemat înapoi de Domn, Radu se învoi numai cu greutate și, după cîtva timp, putu să vadă că se temuse pe dreptate, căci Domnul trimise, în urma unui ospăț, patru slujitorii ca să-l omoare. El peri, dar luptîndu-se, căci, spune cel ce a păstrat amintirea acestor lucruri, «era om foarte viteaz și în toată Țara-Românească nu mai era altul ca dînsul».

Poporul n'a uitat aceasta, și până târziu a cîntat tristul sfîrșit al viteazului fără de noroc.

Foarte evlavioasă, Elina a ridicat două biserici, la Negoiești și la Fierăști. Iubitoare de învățătură, ca și fratele ei Udriște, care a fost cel d'întăi cîntar de slavonește al timpului său, ea a cheltuit pentru tipărirea unei cărți de cîntări, unui Triod slavon. Gospodină harnică, o vedem cerînd odată de la «Catrina judeceasa», soția magistratului săsesc din Brașovul vecin, «izvoade de peteare, și mai mari, și mai mici, și de cîlți și de tot fealiul» și, nu mai puțin, «sămênți de flori de tot fealiul». Femeie îndrăzneață, ea purtă de grija țerii, în 1633, cînd soțul ei, care-și luase Scaunul cu armele, merse la Constantinopol să-și capete întărirea, și avem încă o foarte cuminte scrisoare românească pe care o îndreptă ea atunci către prietenul din Ardeal al lui Matei, Gheorghe Rákóczy I-iu.

Elina n'avu noroc să-și trăiască fiul, care fu numit și el Matei, dar bătrîna stătu, aproape până la sfîrșit, până în 1653, lingă bătrînul ei. Mormîntul ei se vede la mîna dreaptă, cum intri în biserica domnească de la Tirgoviște, și în inscripția săpată pe marmură se pomenesc prin frumoase cuvinte slavonești toate însușirile și faptele ei bune.

Frumosul și impunătorul Vasile Lupu, dușma-

nul lui Matei-Vodă, luase în boierie pe Tudosca fata lui Bucioc, un socru de viitor Domn care a murit tras în țapă de Turci. Ea trece aproape nevăzută înaintea noastră, răspîndind milostenii la biserică. Fiul ei Ioan nu trăi multă vreme, fiind de la început de o fire bolnăvicioasă; dar ea nu ajunse să și-l vadă mort. Dar tot așa n'apucă nici bucuria nunții celor două fete ale ei, vestit de frumoase: Maria și Ruxanda. Cea d'întăiu se mărită cu Ianus Radziwill, unul din cei mai mari magnați ai Poloniei, și făcu după căsătorie — cea d'întăiu dintre Romince — o călătorie în Apus. Într'un portret la Academie ea apare într'un bogat costum polon: o față lungăreață, obrajii rumeni, ochii mari negri și părul bogat. S'a stîns între străini, după ce tot neamul ei se mîntuise afară de sora Ruxanda. Aceasta n'avu noroc în toată viața ei, și a fost totdeauna jertfa celei mai brutale sălbătăcii. Ea trebui să primească de soț pe fiul de Hatman căzăcesc Timuș, care o peți arzînd satele Moldovei și gonindu-î tatăl în codri, și care veni la nuntă, stingaciū în hainele ce nu-l prindeaū, mic, cu fața de Tatar stricată de vărsat, și prinse a-și tăia unghiile la fereastă pe cînd sunău muzicele și se întindeaū danșurile pentru bucuria de nuntă a Domniței. Se duse departe, ea luxoasa și învățata fată a lui Vasile-Vodă, și trăi între Cazacii bețivi, zgomotoși și lacomi de sînge, între fe-

meile lor ținute ca slugile. Apoi i-l aduseră mort de supt zidurile Sucevei, unde o ghiulea-î sfărmasese genunchiul, și adăpostul ei de văduvie fu la Rașcov, chiar pe malul Nistrului, așa încît privilegiștea țerii îi era totdeauna supt ochi. În zădar o chemă de acolo fratele ei vitreg, Ștefăniță, în scurta lui Domnie. Dar cînd dezbinările intrară în Căzăcime și cînd cumnatul ei Iurie peri și el, Ruxanda se întoarse în Moldova, unde avea moșie la Deleni Botoșanilor. Acolo îmbătrîni ea în apucături de stăpîină. O moarte grozavă o aștepta. Fugi înaintea Polonilor ce năvăliseră la 1687 în țară și se adăposti la Neamț, dar și aici răzbătu o ceată de Cazaci, cari tăiară pe prag capul stăpîinei lor din vremea lui Timuș.

A doua soție a lui Vasile a fost o rudă a Hanului tătăresc, o mare frumuseță circasiană, care, botezîndu-se, luă numele creștinesc de Ecaterina. Cu dînsa avu Domnul singurul fîu care-î rămase pe urmă, acel Ștefăniță. La căderea lui, ea fu încunjurată în Suceava, prinsă după uciderea lui Timuș, închisă cu multă batjocură la Buciulești și apoi lăsată în sfîrșit, să plece lîngă soțul ei la Constantinopol, în urma căruia mai trăi o bucată de vreme, — și după ce-î murise fiul.

Soția lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Șerban și a Elenei, fîca unui preot din Bucu-

rești, nu era din mare neam boieresc, ci a Stolnicului Nicolachi. Numele e grecesc, dar acest boierinaș era de sigur Român, căci altfel n'ar fi dat ficei sale un nume drept românesc ca acesta de Bălașa. După ce fusese jupăneasă de boier mulți ani de zile, Bălașa avu parte să fie și Doamnă. Mulțami lui Dumnezeu pentru aceasta ridicînd clădiri sfinte, Sf. Vineri din Tîrgoviște și mănăstirea Jitianul. În cea d'intăiu fu îngropată, cu pompă deosebită — patriarhul de Antiochia făcînd slujba —, la 1654, și, peste cîteva luni numai, soțul ei pierdea Domnia și apuca un lung drum de nenorocire.

Odată cu dînsul cădea și vecinul său moldovean, Gheorghe Ștefan, om roșcovan, grăsuliu, plin de bună voie și gata de chefură cu vin și de curte pe lîngă femei. Încă din boierie, Gheorghe-Vodă ținea pe o jupăneasă din neamul Boeștilor, Safta. O furase în mijlocul drumului fiindcă-i plăcuse. Bătrînul cronicar Neculce zice așa: «Gheorghie Ștefan-Vodă cînd era boier, murindu-i giupăneasa, aș rămas văduvoiă, și, tilnind o giupăneasă săracă, frumoasă, tînără, anume Safta, aș tîmpinat-o pe drum, mergînd cu rădvanul la Iași, și aș poprit rădvanul cu sila, și s'aș suit fără de voie în rădvan, și aș întors rădvanul înapoi la casa lui. Și pre urmă aș primit și ea, și s'aș cununat cu dînsul.» Ea n'avu norocul Bălașei de a muri în fericire.

GHEORGHE-VODĂ ȘTEFAN
Domn al Moldovei (1653-8).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
«Societății Femeilor Romine».*

Cu soțul ei gonit ea trecu în Ardeal, unde nădăjdui o clipă să vadă iarăși strălucirea Domniei. Apoi Gheorghe Ștefan porni tot mai departe în țeri străine, până în Moscova, până la Marea Baltică. Dar pe dînsa n'o ținu mult timp cu el, căci o fată din casă, Rusoaică de neam, Ștefana Mihailova, ciștigă prin tinereța ei inima bătrînului Domn izgonit. Cu Ștefana, care se dădea drept Doamnă, trăi și muri pribeagul, pe cînd Safta stătea liniștită în Moldova, între credincioșii ce-î rămăseseră din timpurile bune. Și cronicarul Neculce, pe care-l auzirăm mai sus, a văzut pe biata bătrînă, care pecetluia încă scrisorile ei cu bourul Moldovei și își zicea Doamnă a acestei țeri.

Ghica bătrînul, urmașul lui Gheorghe Ștefan, nu avea Doamnă. Fiul său Grigore ținea pe o Moldoveancă, Maria, fiica lui Matiaș Sturdza, și aceasta avu iarăși zbuclum și durere destulă cu bărbatul ei. Trecu din Moldova la Munteni, de pe tron în toate pribegiile și primejdiile. Născu un copil în Ardeal, unde numai mila lui Mihail Apaffy, principele țerii, o scăpă de a fi dată în mîna Turcilor, pe cari Grigore-î trădase. Rătăcirile ei aũ dus-o și prin Veneția, de unde veni în Țara-Românească purtînd scumpe haine de modă străină, pe care datina țerii nu o îngădui să le păstreze. Avu un singur fiu, Matei, care

nu domni, și două fete, dintre care una luă un boier moldovean, pe Antohie, Jora poate, iar cealaltă pe fiul lui Antonie-Vodă Roset, Iordachi. Ele trăiră tot prin țară, până la moarte, și poate și ea pe lângă ele, după ce ajunse în văduvie.

Istratie-Vodă Dabija, bătrînul care ajunse Domn al Moldovei în 1661, avea lângă dînsul pe bătrîna lui, Catrina sau Dafina. Ea fusese măritată și cu un Buhuș, și avea din această căsătorie d'întăiu o fată, Anastasia. Anastasia Buhuș, fiastra lui Dabija, luă pe Grecul rumeliot Duca, și la moartea lui Istratie-Vodă, Moldovenii avură pe Vodă Duca. Anastasia-i dădu mai mulți urmași, dar n'avu de loc grija numelui ei bun, nici față de soț în tinereță, nici la bătrîneță față de copii. La București, cînd Duca se prileji a domni acolo, se zicea că Doamna iubește pe frumosul Logofăt Șerban Cantacuzino cu lungă barbă neagră și frumoșii ochi mari. Iar, după ce se duse la Constantinopol cu copiii, foarte puțin scîrbită că e văduvă, ea prinse dragoste pentru un beiu de Maina.

Șerban Cantacuzino ținea ca Domn pe o Maria fiica unui boier Ghețea, de loc din Bulgaria, din Nicopol. Se știe atîta că Doamna Maria a fost foarte evlavioasă și că a știut să-și crească foarte bine, dacă nu băiatul, cel puțin cele patru fete. Trei dintre ele se măritară cu boieri munteni, dar Casandra fu Doamna lui Dimitrie Can-

temir cel învățat. Domnița Maria împărtăși soarta foarte schimbătoare a soțului ei, neastîmpăratul și nenorocitul boier Constantin Bălăceanu, ucis într'o luptă cu Turcii.

Marica lui Constantin Brîncoveanu și Păuna lui Ștefan Cantacuzino încheie rîndul Doamnelor de țară la Munteni, precum la Moldoveni se întîlnește la urmă Ana, a doua soție a lui Mihaï Racoviță. Marica se vede a fi fost o bună gospodină patriarchală, darnică și harnică, bucuroasă de mulții copii — patru băiați și șapte fete — pe cari i-i dăduse Dumnezeu. Bătrîneța-i pregătia însă grozava veste a uciderii întregului ei neam la Constantinopol, în 1714, de securea călăului, într'o zi de bucurie, care era tocmai ziua ei, Sîntă Maria din August. Stătu un timp surgunită de Turci la Chiutaie, apoi ea se întoarse cu fratele ei Pană în țara, unde fuseseră Domni și bunicul ei de pe tată, Antonie-Vodă din Popești, și răposatul ei soț. Era acum o biată văduvă săracă și cu multă durere ea se roagă de Brașoveni, în două rînduri, să-i plătească o veche datorie, ca să scape și ea de datornicii ei. Nicî moartea, nicî locul de îngropare al Doamnei cucernice, care a făcut de piatră la București Biserica dintr'o zi, nu ni sînt cunoscute.

Păuna era fiica unui Greceanu. Încă înainte de căderea soțului ei, se zice că ea avuse ve-

denii care prevestiaŭ o nenorocire. La 1716 Ștefan-Vodă era gîtit, lăsînd în urmă o femeie cu mintea slăbită și doi copii nevrîstnici. Aceștia se aleseră rău. Iar mama lor, după ce vîntură o bună parte din Europa, cerșind ajutoare de drum, de la Împăratul, o pensie, se așeză în Ardeal, iar unde avea moșia Recea, în Țara Făgărașului. Acolo muri, bătrînă și singură, într'un tîrziu.

* * *

Doamnele veacului al XVI-lea știu să se lupte pentru Domnie, să poruncească oștilor, să pedepsească dușmanii, să cîrmuiască țara și să judece. Și de la Doamnele din cestălalt veac, al XVII-lea, pornesc porunci și, întîmplător, hotărîri de judecată. Cînd așa-numita «era fanariotă» începe după 1700, soțiile Domnilor, mai mult străine, nu mai aŭ însă nici un amestec în trebile țerii, ci lincezesc în gineceŭ, în *seraiul* Curții, apărînd numai la hramuri și la cîte un alaiŭ. Despre cele trei soții ale lui Nicolae Mavrocordat, despre cele două ale fiului său Constantin, despre soția a doua a lui Grigore Matei Ghica, Zoia, nu se poate spune nimic. Intîmplarea face să știm că Ralița, Doamna celui d'întăiŭ Callimachi, era o ageră stăpînă de casă. Nici acele Doamne pe care le atinge cea mai mare nenorocire, soțul lor fiind înjunghiat sau deca-

pitat, nici acelea nu fac să se audă până la noi o plîngere.

Cu Ioan Sturdza și Grigore Ghica, cel d'întăi avînd încă pe bătrîna lui, Ecaterina Doamna (Roznovanu), cel de-al doilea despărțit de soția sa, Maria Hangerli, fiica Domnului cu acest nume, ucis în București, — Doamna Marghioala, vestit de vorbăreață, de primitoare și de neastîmpărată —, începe vremea cea nouă, la 1822. Doamnele acestui timp sînt prea cunoscute, ca să trebuiască a se vorbi de dînsele. Adevăratele chipuri eroice sau duioase sînt însă ale unor timpuri acum depărtate.

III.

DESPRE ÎMBRĂCĂMINTE
ȘI LOCUINȚĂ

Despre îmbrăcăminte și locuință.

I.

Îmbrăcăminte și locuința sînt strîns legate între dînsese. Ele pornesc de la aceleași foarte vechi obiceiuri și se supun, în desvoltarea timpului, la aceleași mode și înriuriri trainice venite din străinătate. Boierii iubitori de Poloni din veacul al XVI-lea poartă veșminte ca acelea de peste Nistru și, în același timp, aduc mobilități anumite schimbări care o apropie de a poporului model. Și mai de mult cei ce clădiau cu meșteri sași, cum vedeau clădirile, în pribegie sau în călătorii, la Brașov, la Sibiiu, la Bistrița, aceia căutau să-și potrivească și veșmintul și podoabele după acelea, de forme apusene, care se întilniau în Ardeal. Turcii au impus pe urmă gusturile lor în veșmînt și în același timp în împărțirea și împodobirea casei. Cea din urmă influență, care trăește și pînă astăzi și nu se mai poate înlătura, curentul apusean, a atins în același timp, prefăcîndu-le, haina și casa, elementele și podoabele uneia și ale celeilalte.

Studiul acesta îndoit se poate face decî în același cadru, și din această tratare îmbinată nu poate să iasă decît folos, o înțelegere mai deplină.

Cînd se vorbește însă de îmbrăcăminte și locuință, trebuie să se înțeleagă acea îmbrăcăminte și locuință care se preschimbă în urma jocului înrîuirilor străine. Decî e numai a Domnilor, boierilor, negustorilor mai bogați și a clericilor mai înalți. Clasa numeroasă și hotărîtoare în ceia ce privește munca și păstrarea însușirilor neamului, a țeranilor, aceia a păstrat în multe părți pînă astăzi vechiul său port și vechiul său meșteșug de clădire, pe care singură și le face. În îmbrăcăminte, căciula, minteanul, sumanul, zeghea, cojocul, ițariî, bernevecii țeranului sînt aceiași astăzi ca pe vremea lui Basarab și lui Bogdan, întemeietorii, în al XIV-lea veac, ai principatelor. Tot așa de statornic și credincios a păstrat femeile satelor vâlurile, pieptănătura în cozi și conciuiri, cămășile înflorite cu cusături și fluturi, pieptarele, cojoccele, fotele, zăvelcile, opregurile celui mai vechiu trecut. Deosebirea ce se vede astăzi între Ținuturi și în ceia ce privește înfățișarea pe din afară, împodobirea cu vâpseli sau forme aplicate asupra tencuieliî, împărțirea pe din lăuntru, natura și croiala uneltelor și cioveielor caseî, — toate acestea n'aî suferit decît în timpurile din urmă unele schimbări care sînt

îmbunătățiri, silinți către mai frumos și mai trainic. În afară de aceste vechi forme, pe care le-aū apucat în chip vădit, și care nu se poate tăgădui, de la strămoșii traci, ce aū lăsat părți din aceleași obiceiuri de îmbrăcăminte și locuință vecinilor noștri slavī de peste Dunăre, în afară de această moștenire de două ori milenară de la aceia cari aū început, în Balcani ca și Carpați, viața de cultură, — poporul nostru n'a putut crea. El a părăsit pe alocurea mîndreța simplă și practică a trecutului pentru a lua mai dăunăzi din minile negustorului, evreū mai ales, forma cea mai proastă și mai ieftenă a îmbrăcămînții, și chiar clădirii și mobilării apusene. Femeile îmbodolite saū înfășurate în barizuri, cusute grosolan în polcuțe și fuste de tîrg, ba chiar în rochii cu volane după jurnale de modă răsuflete, care primesc astăzi în Moldova de răsărit, cu oarecare mîndrie, pe străin puindu-l în fața păretelui căptușit cu fotografii stîngace saū mesuței de modă nouă, înflorită cu cutii, strălucitoare de chipuri frumoase, pentru săpun saū ciocolată și cu cărți poștale ilustrate,—acelea aū părăsit o adevărată avere, fără a da în schimb ceva de la sine.

Portul și clădirea aū evoluat, ajungînd din vreme în vreme la înfățișări cu totul deosebite de acelea de la care se plecaseră, numai în acele

clase superioare ca bogăție, ca neam sau ca dregătorie, de care am vorbit.

Această evoluție se poate împărți foarte neted și sigur în câteva perioade. Și anume :

1. Întăiū avem înriurirea orientală bizantină. E cea mai veche și aceia pe care o putem cunoaște mai greu prin cercetarea de-a dreptul. Ea a fost luată, prin Slavi, Sîrbi și Bulgari, de peste Dunăre, și a durat puțin, fiindcă focarele de influență s'au prăpădit cu totul încă din veacul al XV-lea, prin cucerirea turcească.

2. Paralel cu cea d'intăiū, și înlocuind-o în curînd cu totul, e influența Apusului, care trece la noi prin Sași și prin Poloni mai ales, întru cîtva prin Italienii, mai ales Genovesi, cari făceau negoțul în părțile Mării-Negre. Ea stăpînește cu totul până în a doua jumătate a veacului al XVI-lea chiar, amestecîndu-se numai de la o bucată de vreme, după 1500, cu a doua influență bizantină. Moldova, care nu era de-a dreptul mărginașă cu Răsăriteni, a avut-o într'un chip mai deplin, mai desăvîrșit și mai trainic decît Țara-Românească, despărțită numai prin apa Dunării de Balcani.

3. Cea de-a doua influență bizantină vine prin Grecii din Constantinopol și din insule, tot mai mult amestecați în toate ramurile vieții noastre, apoi prin Romîni, vînători de Domnie și boieri, cari petrec o mare parte din viața lor în locu-

rile răsăritene. La sfîrșit, această influență capătă o înfățișare turcească (în fond însă, și aceasta, tot bizantină). Aceasta se întîmplă în veacul al XVIII-lea, cînd ne dăm după așa numiții Fana-rioți, cari și ei se dădeau după stăpîniilor lor, Turcii.

4. În sfîrșit, Rușii mai ales, dar și Austriacii, cari aū ocupat de atîtea ori principatele în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, meșterii nemți, neguștorii brașoveni și lipscani, cari aū pătruns, de pe la 1774 mai ales, în țară, Evreii, cari aū năpădit Moldova, consuli, călătorii, profesorii, actorii ambulanzii, toți aceștia aū impus felul de viață al Apusului, în care trăim astăzi în chipul cel mai complet, — cît privește îmbrăcămîntea și locuința. Negoțul Europei are interesele sale ca să adoptăm la vreme toate rafinăriile, adesea ori urite, cōstisitoare, netreb-nice și nesănătoase, ale unei civilizații pripite, zgomotoase, aspre și trufașe, care n'are prin urmare numai părți bune.

II.

În veacul al XIV-lea, Bulgarce, Sirboaiice, poate Bosniace, de sigur și vre-o rudă bizantină, făceau parte din familia domnească a Muntenilor. În boierimea lor se găsiaū atîția cari, în multele nenorociri care căzuseră asupra penin-

sulei balcanice, descoperiseră că e mai bine să trăiască cineva dincoace de Dunăre. Prin acești factori au pătruns obiceiurile și datinele răsăritene. Acestea nu erau altele decît cele împăratești bizantine, în legătură cu Imperiul roman de odinioară. Din cauza acestei înalte obîrșii a lor, ele nu puteau fi privite decît cu un respect, cu o admirație fără de margini de o societate care începea abia să se desfacă din masele poporului.

Pe de altă parte, Țara-Românească, alcătuită mai de mult, a dat la rîndul ei Moldovei ceia ce ea însăși primise de la vecinii de peste Dunăre, — căci pe atunci era încă acea cultură romano-greacă ce se întindea în chip firesc de la miazăzi la miazănoapte.

Astfel, viața claselor noastre înalte s'a bizantinizat în parte, dacă nu în întregime.

Începînd cu locuința, dacă mănăstirile ce se durează în acest veac sînt imitate după cele sîrbești, dacă Mitropolia Argeșului e o umilă clădire bizantină, puținele case mai bogate, înălțate poate chiar de aceiași meșteri, vor fi avut înfățișarea exterioară obișnuită în Răsărit: clădirea umbroasă cu ferești mici, pridvor pe stilpî și bogată grădină împrejur. Ca și în celelalte părți răsăritene, mobilarea va fi fost de tot neîndestulătoare. Divanurile, lungile paturî de odihnă neîntreruptă, care șerpuiesc în jurul

CETATEA SUCEVEI.

Din «Istoria lui Ștefan-cel-Mare».

păreților, mesuțele săpate și încrustate cu sedef și fildeș, multele covoare care căptușesc întreaga încăpere nu par să fi pătruns însă la noi. Căci ele nu fusese primite nici de aristocrația harnică și războinică a Sirbo-Bulgarilor.

În costum, moda bizantină a fost luată în întregime de Domni, cari voiau să se arăte cât se poate mai asemenea cu împărații bizantini, model veșnic al oricărei stăpîniri în Răsărit. Și Marii noștri Voevozi au purtat de la început la zilele mari cununii de aur, lungi rochii de brocard de aur, papuci de piele suptire, cu călcîiul mic și vârful rotunzit; și ei și-au lăsat părul pe spate, învîrtit în bucle, cum cerea eticheta împărătească. Așa vor fi ei înfățișați de-acum înainte — cu o singură deosebire, pe care vom vedea-o îndată, — în chipurile amintitoare din bisericile și mănăstirile clădite de dinșii. E o îmbrăcăminte care samănă cu a sfinților — Împărații bizantini și Țarii bulgari poartă chiar aureola în jurul capului — și cu a arhierilor. Briul lui Neagoe-Vodă, acea bandă de țesătură deasă și delicată de mătasă și aur, lucrată la Sluczk, în Polonia, care se arată și astăzi supt acest nume în comoara de la Argeș, samănă cu patrafirul ce împodobește pe preot în timpul slujbei, și, în jurul gîtului, Manuil Paleologul, contemporanul lui Mircea cel Bătrîn, are, într'o

miniatură din 1408¹, un omofor ca acel ce se poartă de preoți.

Un singur chip domnesc din acest timp a ajuns până la noi. E Mircea cel Bătrîn, avînd lîngă dînsul și pe fiul său, încă nevrîstnic, Mihail, chip zugrăvit în biserica de la Cozia și în paraclisul de îngropare al aceleiași mănăstiri. Zugrăveala nu e cea de la început nici într'un loc nici în celalt: în paraclis ea e făcută în veacul al XVI-lea, cînd s'a înălțat această bisericuță, luîndu-se chipul după acela din biserică, iar acesta însuși a căzut la reparația din vremea lui Brîncoveanu și a fost făcut din nou atuncea. O reproducere foarte necredincioasă, prin prea multa împodobire, se dă la începutul volumului I, partea a II-a, din culegerea de documente externe, zisă Hurmuzaki, a Academiei.

Mulți ar fi aplecați să vadă în îmbrăcămîntea lui Mircea numai o înrîurire apuseană, decî ungurească. Pare, mai ales așa cum e reprodus, un cavaler în zale, cu mantia pe umeri și sabia la coapsă. Cînd îl comparî însă cu vre-un chip balcanic din același chip, precum e al Despotului Constantin, în miniatura reprodusă exact la sfîrșitul volumului VII din colecția *Sbornic*, a Ministeriului de Instrucție bulgăresc, vezi lesne

¹ Hertzberg, *Geschichte des byzantiner und des osmanischen Reiches*, în col. Oncken, la p. 516.

că cele mai multe elemente sînt totuși bizantine, Mircea are ca și Constantin cununița neînchisă, cu trei ramuri ascuțite, care era păstrată pentru stăpînitorii neatîrnați ce n'aveau totuși demnitatea de Împărați. Același e felul de a se lăsa părul, încă neîmpletit, dar umflat — cum îl poartă astăzi unii clerici tineri —, aceleași mustați plecate în jos, aceiași linie fină a unei bărbii ce caută să se asemene cu a Mîntuitorului. Aureola trebuie să fi fost luată lui Mircea de către imitatori. O haină strînsă, roșie la Constantin, roșie cu cercurile negre împestrite cu albastru la Mircea, înfășură trupul. Benzi de fir cuprind brațul la mijloc între umăr și cot, iar altele ceruiesc de mai multe ori încheietura mînei. Păpușii, ascuțiți în acest timp, se dau ca o mănușă pe picior: Constantin îi are, împărătește, roșii, pe cînd la Mircea ei sînt de fir aurit. Vulturii bizantini, cari se văd pe genunchii lui Mircea, dovedind o neîndoielnică înrudire bizantină, împodobesc doi cîte doi o lungă haină, de pe deasupra, pe care Constantin o îmbracă, lăsînd să se vadă numai mînele de la cealaltă. Din potrivă, Mircea n'are peste această din urmă haină strîmtă decît o manta roșie, brodată cu aur, care-i atîrnă pe umeri, așa încît se pot vedea marginile tunicii scurte, sabia, înfășurarea strîmtă a piciorului, ceia ce-i dă o înfățișare războinică, sprintenă. Mircea n'are în mînă sceptra, precum îl are

Constantin, fiindcă el trebuia să ție cu mîna dreaptă biserica închinată de dînsul lui Dumnezeu.

Dacă Mircea se îmbrăca astfel, de sigur că Doamna sa purta veșmîntul Împărăteselor și înaltelor Doamne bizantine sau slavo-bizantine. Și anume: coroniță cu mai multe ramuri ascuțite, haină de desupt croită larg, din brocard cu flori de aur pe fond roșu, verde sau brun, în deosebite nuanțe; ca podoabă a hainei acesteia d'întăiū, o dungă de fir la gît și o alta, tot așa de lată, căzînd în lungul veșmîntului, o a treia, în sfîrșit, cu pete ovale colorate tivindu-î marginea. Une orî dunga cea lungă din mijloc putea să fie înlocuită prin mai multe dungî paralele. Astfel, Teodora, soția Împăratului bulgăresc Șişman, are două dungî de fir la mijlocul hainei, pe cînd alte două se desfac din niște cercurile de aur ce cuprind umărul de jur împrejur. Ca și în veșmîntul bărbaților, un cerc de aur înfășură brațul, iar cel de la încheietura mîinii se prelungeste de desupt pănă la cot. Mantia e totdeauna de altă culoare și primește une orî și ea benzî de fir; fetele ascund mînila în această mantie, pe cînd ele apar în cealaltă haină la femeile măritate, fiind acoperite de mantie numai de-asupra umerelor.

Acest costum, luat atunci, în veacul al XIV-lea, odată cu eticheta sau ceremonialul, odată cu

limba de Stat și cu caligrafia, cu miniaturistica, în sfârșit cu toată arta slavo-bizantină, s'a păstrat fără deosebire în toată epoca neatîrnării noastre, devenind pe încetul o sfîntă datină, care nu se putea clinti.

Cel d'întăiū Domn moldovenesc de la care avem chipuri autentice — iarăși cărți sfinte și în bisericile de ctitorie, — Ștefan-cel-Mare, poartă, în adevăr, în evangheliariul de la Humor, unde e înfățișat înnaintea Maicii Domnului, costumul a cărei descripție urmează :

Pe cap, cununa cu trei ramuri ascuțite, împodobită în cercul de jos cu pietre scumpe. Același păr lung, umflat, neîmpletit, ce cade pe umeri. Mustața suptire. Barba înfurcată, sămănînd cu a Mîntuitorului, lipsește, ca și aureola. Haina de desupt e de brocard cărămiziū: Domnul fiind îngenunchiat, nu se poate înțelege lungimea acestui veșmînt. Cea de-asupra e o lungă, largă mantie de brocard cu fundul vișiniū, prin care trec mînecele. Pe margini zugravul, care nu era tocmai priceput, a pus benzī de aur, dar, culoarea fiind slabă, ea s'a cojit și a căzut, lăsînd pete albe, care s'aū tălmăcit greșit ca o margene de blană de cacom. Papucii, mai largi și rotunzi, decît cei cari se purtau în veacul al XIV-lea, în toată Europa, nu sînt nicī aice de culoarea roșie a Împăraților.

Pe o dveră saū perdea de ușă de la Putna,

unde liniile sînt încă mai stîngace, dar colorile apar în toată desăvîrșirea lor, Ștefan are aceeași coroană, cu trei ramuri înflorite și o alta ascuțită la margini. Se vede numai mantia de aur, cu benzi de argint la gît, la încheietură în lung și pe marginea de jos. Dar acum o mîneacă greoaie atîrnă într'o cădere solemnă, maiestoasă.

Aceiași dveră dă unul din cele d'intăiū chipuri de Doamne ale Moldovei care se cunoaște până acuma. Maria, fiica lui Radu-cel-Frumos, poartă tocmai aceeași cunună. Un vâl lung și larg cade pe umeri. Mantia e întocmai ca a lui Ștefan. E încălțată cu papuci roșii ca și soțul ei ¹.

Pe un pãrete al bisericii Sfintului Nicolae din Iași, clădită de Ștefan, soția cea d'intăiū a lui Ștefan, Evdochia poartă cam același veșmînt, și el se vede și pe stofa cusută cu aur care era menită să acopere mormîntul celei de a doua Doamne a lui, Maria de la Mangop: de la cununa acesteia atîrnă niște podoabe în chip de șuvițe.

În cursul veacului al XV-lea apare, intăiū la Munteni, ca în portretul din Ambras al lui Vlad Țepeș, tipărit de mine înnaintea volumului II din colecția *Acte și fragmente*, gătirea părului în bucle. Astfel se desfac de supt coroană vi-

¹ *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*. Î. partea I.

tele întuncate ale lui Radu-cel-Mare în pictura de la Govora și ale lui Neagoe în aceia, prefăcută dăunăzi, de la Argeș. Tot în costumul lui Țepeș se vede pentru întâia oară obiceiul nou, luat de la Apusenii, de a înfășura umerii cu un dolman de blăni scumpe, mai ales samur, cea mai căutată blană în Răsărit. Banda de fir de la gît dispăre, făcînd loc unui guler răsfrînt. Înpodobirea cu șiruri de mărgăritare, cu nasturi scumpi e iarăși un adaus din acest timp, în care s'ar putea recunoaște influența asiatică a Turcilor. Cununa lui Neagoe are *cinci* ramuri înflorite.

Cît privește înbrăcămintea Doamnelor, ea înfățișează totuși deosebiri. Haina de desupt e încrețită fin în lung, și cam la mijloc ea pare că se desface printr'o cusătură în lat, formînd un pieptar și o fustă. Greoi cercei cu mai multe ramuri, de aur și mărgăritare, ajung aproape până la umeri.

La luptă, în mijlocul afacerilor obișnuite, între ai săi, neapărat că Domnul nu păstra acest greoiu costum de pompă. Elemente apusene se amestecă în haina de toate zilele. Ștefan va fi purtat în luptă coiful rotund cu un ac ascuțit, care se vede, de pildă, pe mormîntul, de la mănăstirea Vieroșul, al lui Albu Goléscu, care se războiește călare cu dușmanii Domnului său. Țepeș își

acopere capul cu o căciuliță de catifea vișinie, pe care de jur împrejur, în mai multe șiruri, sînt cusute mărgăritare.

Stofele ce se purtau pe atunci sînt bine cunoscute. Le aduceau Grecii și Italienii cu postavuri răsăritene, «de peste mare», Ragusaniî cari vindeau marfă de Veneția, adecă, în rîndul întăiū, brocardul, Armeniî și Nemții din Lemberg și Cracovia, Sașii din Brașov, Sibiiū și Bistrița.

Astfel, cît privește cele două d'întăiū categorii de negustori; de la dînșii se cumpăra «camha», pe care Italienii o numiau *camocato*, stofă ce se lucra în Răsărit, adesea cu flori de aur, cusături cu fir saū, cum se zicea pe atunci, de sîrmă¹, alte stofe de mătăsă, barhet, taftă, *serasir* de aur. Ceilalți vindeau postavuri flamande, de Ypres și de Louvain, saū germane, din Colonia, din Breslau, în sfîrșit chiar fabricate silesiene, care se chemaū de *Cehia*, fiindcă Silesia fusese reunită o bucată de vreme cu Boemia Cehilor, și postav litvan¹. Sașii numiau în veicul al XVI-lea calitățile ce se treceaū la noi: *Scharlach*, adecă *écarlate*, postav stacojiū, *Stamett*, *Berchkammer* și mai ales postavul *Schay*, căruia și noi îi zi-

¹ C. Ștefulescu, *Măn. Tismana*, ed. a 2-a p. 49.

¹ V. I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării-Rumînești cu Brașovul și Ungaria*, București 1902; ed. a 2-a, 1905.

ceam *șai* și-l întrebuițam mai des decît pe toate celelalte feluri¹ Dintre lucrurile confecționate, nu se aduceau decît pălării gata, lucrute în Apus.

Prin ele trebuie să se înțeleagă unele cum e a lui Țepeș în portretul din Ambras, pe cînd pălăriile grecești aveau vîrfurile înalte și marginile mari, ridicîndu-se tot mai mult spre ceafă, precum sînt acelea, foarte urîte, care s'au pus la modă acum, de cîteva luni de zile. Haine croite veniau une ori din Polonia, ca și nădragii și poate cămăși, care încep a se întrebuița, ca articol de îmbrăcăminte deosebit de haină, abia în veacul al XIV-lea. Brîiele leșești erau mult căutate. Sașii mai trimiteau, dar numai ca dar Domnilor, evantaliile de pene de păun.

Juvaierile și scumpeturile jucau un mare rol în podoabă, unul mult mai mare și mai trainic decît astăzi. Neconținut Domniile noastre cereau de la meșteșugarii de peste munți păhare, vase, năstrape, cești, și tot felul de argintării, pentru podoabă și înfrumusețare. Ca să-și facă cineva o părere despre bogăția de lucruri scumpe ce cuprindea casa unui om mare din Țara-Românească sau din Moldova la sfîrșitul veacului al XVI-lea, pe timpul lui Mihaî Viteazul decî, ajunge să răsfoiască lista, în întregime păstrată, a lucrurilor

¹ Socotelii ardeleni, în Apendice la vol. XI din colecția Hurmuzaki.

ce rămaseră în Tirol pe urma lui Petru Șchio-pul, Domn moldovean pribeag :

Găsim în acest strălucitor pomelnic, din care se desfac parecă focuri de pietre scumpe și scînteierea lăptoasă a mărgăritarelor mari, juvaieere propriu zise, numite cele mai multe în turcește : inele, *bilezicuri*, *zuliflicuri*, cercei — Petru Cercel, venit din Apus, purta, după moda de acolo, el însuși cercel —, *halhale*, *zingire*, *nezghepurî*, *mutcale*, *țimirurî*, hangere cu pietre scumpe, *pazvaturî* de cai, felegene de aur, lef-turî cu «iamandurî» sau diamante, rubine *bal-așe* (balais), «zmaragde», «olmazurî», (tot dia-mante), «zafirurî», «iacuturî», lanțurî sau lan-țugurî — pe care Domnii le purtau la gît pe pe vremea lui Petru Rareș ca un semn deose-bitor al puterii lor — apoi: *siniî*, tipsii, tălere, chipurî de dobitoace și lucrurî de argint și aur bătut : șoimi, cerbî, boi, corăbii, năstrape, sfeș-nice, lingurî, cupe, teascurî, chiar «călimări de argint cu cerneală», buzdugane, cuțite cu tecî de argint scumpe, friie de «mătasă cu lanțurî de argint», friie de argint cu piruzele, «scări», șele, zăbăli de argint aurite, «săbiî de aur pă-trate», perne cusute cu fir, cearșafurî cusute cu mătasă, gugiumane sau căciulî de sobol, caftane — îmbrăcăminte turcească — de *serasir* de aur, «cămăși roșii ale Doamnei», «15 cen-ghere muierestî», «feregele de catifea ale Doam-

neî», «feregele de atlas ale aceleiași», «dulame de atlas și taftă» ale Domnului însuși, băsmăluțe turcești, fin lucrate, mese de cristal, oglinzi în patru colțuri, cu cadrul de mătasă roșie și turcoase, iacinte și granate prinse în aur, ceasoarnice care se atîrnău la gît și aveaū forma unui ou, peceți, amulete, «nasturi de cristal prins în aur, încunjurat de perle și pietre scumpe», pînă și verigî pentru picior, brățare, «o scufie femeiască cu rose de aur și mărgăritare mari», «o scufie neagră de catifea, cu mărgăritare mari și rose micî de aur, pe care e prins un juvaier de aur, cu diamante și rubine», «surguciuri cu pene de cocor, prinse în aur, garnisite cu mărgăritare și rubine», «podoabe femeiești cu lanțuri lungi și mărgăritare ce atîrnă de ele, pe care le întrebuintează femeile la cap» — și într'adevăr le poartă, în picturile de la Argeș, Ruxandra, fata lui Neagoe, — brîie cu turcoase, rubine și copcî de aur — cum se vede una, minunat lucrată în filigrană de Veneția, între odoarele bisericii Curtea Veche din București —, «gulere cu mărgăritare pentru feciorașul Domnului», «gulere bătute în aur, în chipuri», cruci de purtat la gît, cu chipul Maicei Domnului pe ele, «degetare de aur», felurite haine de atlas și damasc, de brocard, toate în culorî vii, «scufii ungurești» pentru Domni, mântăli turcești, de sobol, căptușite cu roșu, mănuși, albe, galbene, care se

aduceaŭ din Ardeal, și cîte altele asemenea cu acestea.

Ni s'a păstrat chipul bietului om, care a murit, în 1594, de dorul țerii sale între atita bogăție care nu-î folosia la nimic, căci nu se găsia nimeni să i-o cumpere cu prețuri cinstite¹. Un meșter apusean l-a înfățișat așa cum era el în viața de toate zilele, în viața fără strălucire și autoritate a pribegiei între străini. O căciulă de samur, destul de mare, își pleacă moțul de-asupra frunții lui. Din îmbrăcăminte se vede o haină de desupt, care trebuie să fi fost de atlas cu colorația tare; peste dînsa Petru-Vodă a îmbrăcat o alta cu mînece scurte, care n'ajung nici până la cot; ea e prinsă numai sus și are pe amîndouă marginile chiotori cusute cu mătasă saŭ cu fir; se zărește briul, care strînge numai haina cea d'intăiŭ. E un bătrîn slab, cu fața speriată, cu părul scurt, alb și cu o lungă barbă ascuțită; în mînă, ca un neînvățat care iubia învățătura, el ține o carte.

Fiul său, Ștefan-Vodă, care fusese numit de Turci în toată forma Domn al Moldovei, e lîngă dînsul, înfășurat într'un singur veșmînt întunecat, cu gulerul alb răsfrînt. Poartă în cap, în loc de căciulă, o lungă pălărie cilindrică, blănită jos, iar încolo cusută în romburi ca o plapomă.

¹ Hurmuzaki, III², la început. Tot acolo, pp. 90-1, ca-
tagrafia averii lui Petru Cercel.

PETRU ȘCHIOPUL

Domn al Țării-Românești și Moldovei (1559-68; 1574-9, 1582-1591).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiela
d-nei Ecaterina G. Cantacuzino.*

Cînd acest frumos copil bălan era în hainele sale domnești, el părea însă cu totul altfel, și alt meșter apusean, acesta un pictor de talent, ni l-a zugrăvit așa. Pe masă stă o scufie ungurească, deosebită și de șlicul copiilor, și de căciula luptătorilor. Are forma obișnuită a acestor pălării: rotundă, cu marginile ridicate în sus, paralel cu fundul, dar mai puțin înalte decît acesta, și despicate în față. Un mare surguciū de pene de struț răsfirate ca un evantaliū e prins cu un juvaier. Din aceiași stofă verde cu flori de aur s'a făcut tînărului Voevod pantalonī scurți și o haină lungă și largă, care e strînsă cu un briū lat. Tot din același material e marea mantie aruncată pe umeri și frumos tivită pe margini cu mărgăritare. Copilul are în picioare cizmulițe turcești, și ține mîna dreaptă pe un scump hanger.

III.

De acuma înaintea costumului apusean, unguresc la Munteni, polon în Moldova, înlocuiește tot mai mult pe acel răsăritean, din care luasem atîtea elemente, și mai ales filfierea liberă a unui veșmînt tăiat ca o rochie. Cînd capătă numirea de la Sultan, Domniī noștri, primiți prin aceasta chiar în ordinul ostășesc ales al Ienicerilor, poartă o clipă lungă căciulă de

pîslă albă cu marginea de fir, cuca Ienicerilor, și veșmîntul lor albastru, cu copcile de fir — cabanița —, peste haina de desupt, roză; un dolman de blană li stă pe umeri. Odată ce a ajuns însă în Scaunul Domniei, acest port e părăsit; pe cap ei pun căciula saŭ scufia, calpacul Ungurilor. Căciula poate fi plecată pe laturile saŭ în față; e din deosebite blănuri, dar de la dreapta ei nu lipsește scumpul surguciŭ de pene rare și pietre strălucitoare. Astfel de căciulă aŭ pe cap Mihaï Viteazul, care i-a dat gloria și a transmis-o, ca o amintire de cinste, doro-banților noștri, Ieremia Movilă, Matei bătrînul și mîndrul Vasile Lupu¹. Un dolman de blană aparentă saŭ acoperită cu o stofă scumpă, ca la Mihaï Viteazul, acopere umerii. De supt el se desface largă rochie de brocard saŭ de atlas, care poate avea margini de blană și șireturi ca ale călărașilor și roșiorilor noștri, prinse cu nasturi de pietre scumpe și aur acolo unde, în

¹ Hurmuzaki, III¹, IV¹, IV², *Supl.* II, vol. I. Gașpar Gratiani, *ibid.*, vol. II. Simion Movilă, cu coroana, în Kozak, *Archiv für slavische Philologie*, XIV. Zotu Țigară, ginerele lui Petru Șchiopul, în Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, la p. 184. Un Gheorghe Ștefan și un Constantin Basarab, puțin cam de fantazie, în Papiu, *Tesauru*, I. Un Grigore Ghica în platoșă, gravură deosebită, reprodusă de curînd. Cf. și descrierea lui Matei-Vodă mort, în călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia, traducerea Cioran, p. 115.

uniforma de astăzi, sînt alămuri și noduri. Ea e încheiată sus într'un singur nasture sau în doi, și ca, în portretul lui Vasile Lupu, nasturii pot face parte din șiruri întregi de astfel de juvatiere, fin și bogat lucrate. Haina de desupt e din aceeași stofă, și poate să aibă și ea — ca în chipul boierului Zotu Țigară, ginerele lui Petru Șchiopul — nasturi scumpi — o garnitură de acestea poate face pînă la 100.000 de scuzi de aur¹ — și benzi de fir. Pe podul minilor se întinde une ori o prelungire a mînecei, o clapă ca o manșetă. Briul nu poate lipsi nici-odată, și în el e prins mînerul de la hangerul scump, închis adesea în teacă de catifea, cu oricît de multe mărgăritare și pietre scumpe. Cizmulițele sînt totdeauna de modă răsăriteană, moi, mlădioase, rotunde.

Între Domni și boieri nu e altă deosebire în ceia ce privește îmbrăcăminte decît bogăția mai mare la cei d'întăi. Și unii și alții, mergînd la război, pun pe dinșii veșminte mai potrivite pentru mișcări răpezi. Astfel, două gravuri germane ni-au păstrat, cu prilejul campaniilor turcești din Ungaria, în 1663-4, la care luară parte și Domni noștri, două chipuri in-

¹ *Călători, ambasadori și misionari*, în «Buletinul societății geografice», sem. II, an. 1898, p. 73 din tiragiul aparte.

teresante, și pentru fețe, și pentru costume. Ghica-Vodă, care făcea o stăruitoare Curte creștinilor, dușmanii stăpînului său, e închis într'o platoșă tocmai ca acele ce se obișnuiau încă de către generalii din Apus. Iar Dabija, călare pe un strașnic cal cu frînele bogate, scoate fața-î rotundă, grasă, cu mustața suptire albă și ochii mici, de supt un fel de coif jos, cu trei pene de struț, dintre care una filfiie mîndru în vînt. Părul alb, bogat, atîrnă în tufe groase. Un lung anterior simplu, cu guler și cincî benzi de fir asupra pieptului în curmeziș, e legat cu un brîu lat. De-asupra-î aruncată mantaua, care se revarsă asupra unei șeli luxoase. Așa fel de erou a fost atunci bătrînul Domn bețiv ¹.

În îmbrăcămintea Doamnelor nu e nimic schimbat, decît înlăturarea cerceilor celor mari și hainelor încrețite. Altfel, aceleași rochii lungi, aceleași mantii de brocard și atlas. Coroana dispare însă și din icoanele de ctitor, și în locul ei se vede, la Cetățuia de pildă, care ni arată cum se îmbrăca Anastasia, frumoasa Doamnă a lui Duca, și fetele ei, — o pălăriuță de blană, joasă, cu cîteva pene de struț formînd surguciū. Cînd Doamna vine la biserică la o sărbătoare mare, ea portă rochii care, prin bogăția

¹ Planșe libere.

blănilor de samur și numărul cel mare al mărgăritarelor, rubinelor și altor juvaiere, prețuiesc 400.000 de scuzi de aur, adică de patru ori cît nasturii lui Vodă. Soțiile boierilor celor mari ai Sfatului se întrec prin «hainele lor prea frumoase, împodobite cu lanțuri de aur și blăni de cacom» ¹.

IV.

Epoca aceasta e încă destul de stăpînită de Orient, cu toate încercările ce se făcuseră, de la Mihaï Viteazul încoace, în sensul unei apropieri politice de Apusenî, care ar fi adus și alte urmări. Din veacul al XVI-lea avem încă unele clădiri civile, precum sînt casele domnești de la mănăstirea moldovenească Slatina, cu pridvor, ferești neregulate și o colosală bucătărie cu hornul boltit. Meșterii cari aū lucrat aici, sînt Sașii. În curînd însă marii arhitecți vor fi, în amîndouă țerile, Orientali: Greci și Armeni, mai tîrziu Bulgari chiar. Înachi meșterul de la Trei Ierarhî și Golia al lui Vasile Lupu, deschide drumul pentru mulți alții.

În formă de ruină ni s'a păstrat unul din palatele acestui timp, Curtea din Tirgoviște, făcută de Matei Basarab și înnoită apoi de Brîncoveanu. Se deslușește bine și astăzi felul, cu

¹ *Călători, etc., l. c.*

totul răsăritean, turcesc, cum a fost alcătuită : jos sînt strașnice pivniți, care slujesc drept temnițe și drept odăi pentru multele feluri de slujitori, de servitori înarmați ai Domnului. Deasupra lor se boltesc odăi mici, joase, cu puține ferești. Piețe sînt închise între zidurile lor, și un turn de strajă, păstrat și astăzi într'o formă refăcută, se înalță asupra întregii clădirii ca sulița de rugăciune a unui minaret.

Cum se trăia în acest palat la sfîrșitul veacului al XVII-lea și în cei d'întăiu paisprezece ani ai celui următor, știm foarte bine. Mobilarea e cu totul turcească : divane, mesuțe, covoare. Puține oglinzi de Veneția, un singur scaun : tronul. Pînzături de casă, covoare de Persia, de Agem, sau «hagemiş», se văd pretutindeni. Cei de casă și musafirii staū, ca la țară, pe pernile de fir și atlas, pe cearșafurile cusute, pe plapomele de *zarbaș*, *hatai* și alte strofe orientale, peste care e așternut un alt covor sau *săgedeaua*.

În ceia ce privește îmbrăcăminte, Vodă poartă calpacul unguresc cu surguciul de trei pene de struț, care a ajuns acum lucru de datină. Frumosul bătrîn cuminte își lasă barba întregă; e ras pe cap, după moda turcească, și, ca și dînsul, toți boierii lui. E o modă nouă, căreia nu i se împotrivese nimic.

Într'o copcă scumpă, se prinde dolmanul de

blană de samur, haina de brocard se deosebește de aceia pe care o purtau Domniile mai vechi, fiindcă lasă să se vadă șalvariile roșii, iarăși tăietură de Țarigrad. Din haina de desupt se văd mânile: cînd este un ospăț de Curte, Domnul și invitații nu leapădă mantia lor, dar o lasă să fluture pe umeri, ținându-se numai în copcă.

Știm numele unora din veșmintele ce se obișnuiau pe această vreme, cînd tot ceia ce formează «fanariotismul» se găsește în ființă, de și deocamdată lipsește încă «Fanariotul». Se deosebiau *sarvanalele* de *feregelele* vechi, de *conțeșele* de modă apuseană, de *serhatlicurile* constantinopolitane nouă. Stofa ce se punea în ele era *canevațul* de fabrică italiană (*canevazzo*), postavul obișnuit, mătasa, atlasul. Colorile erau numite tot cu numiri turcești: *ghiulghiuliü* = «rose», *turungiü* = «orange», *alageà* = «verge», ș. a. Termenii de croitorie erau luați și ei din această limbă: astfel, dintr'o blană de samur se puteau face *limiï*; se alegea din «sorocul» de blană *paceaua*, piciorul, pentru anumite podoabe. Nasturii de mătasă cari încheie unde nu se pune nasturele de metal scump cu pietre, se zice *ceașpraz*, de unde acel care pregătește astfel de lucruri de galanterie e cunoscut de acum înaintea supt numele de *ceașprazar*.

Pe cap, Doamna Mărica, cele șapte fete ale ei, jupănesele și jupănițele pun lese de mărgăritar, care prind bani de aur — podoaba de cap a fetelor — sau vălurile, «văliturile» vechi, prinse în ace cu gămălie prețioasă. La sărbători mari ele obișnuiesc ișlicul — pe care-l cunoaștem din zugrăveala de la Cetățuia —, în care surguciul de pene e ținut prin flori de pietre scumpe, avînd una măi frumoasă decît celelalte, ca țintă. Haina de desupt se chiamă *zăbun*, dacă e lungă, iar, dacă ține loc de pieptar, *ghiordie*. Numele cele vechi, păstrate în Moldova, măi puțin înrîurită de modă, sînt *sucnă* și *tîmbar*. Cea de de-asupra, e *dulama*. Stofele sînt orientale sau venețiene (pe atunci se zice: *venetice*): lastră, ușoară și grea, sarasir, șahmarand, canavaț, tabin, hatăi, belacoasă, terțanel, sandal de Veneția, atlas, măi ales florentin, taftă leșească (întrebuințată măi mult la căptușeli). Rochile sînt împodobite cu copci, zise și «căpătaie», cu flori de fir și de mă-tăsurî, cu șireturî, cu vechii nasturî scumpi, cu mărgăritare. Blănurile, fără deosebire de anotimp, hotăresc tot așa de mult; samurul rămîne cea d'intăiū printre ele, *paceaua* sau pîntecel de samur sau de sobol, dar pe lingă dînsul aū preț rîsul și jderul. Un brîu încinge mijlocul, și toată bogăția vechilor juvaier: cercei cu «pioare» și cu «cășuțele», lanțurî, lefti și lefti-

șori, sălbî, brățare, paftale strălucesc de lumina soarelui său a făcliilor.

Viața absolut orientală a Romînilor începe: ea va ținea o sută de ani în capăt, în care mai nimic din acesse lucruri nu va fi schimbat. Doar boierii vor căpăta, potrivit cu rangul lor, acele işlice-baloane, de care am rîs încă pînă dăunăzi și care erau menite să joace în ierarhia noastră rolul pe care-l jucau în cea turcească, prin mărimea, culoarea și împletirea lor, turbanele. Domniî înșii luaseră în locul vechilor calpce și căciuli, pe care le purtau încă Mavrocordatii, cel puțin Nicolae-Vodă, acele urite pălării nalte, cu fundul alb și o muche în față, care-î deosebește de sfetnicii lor în îmbrăcăminte. În același timp, ei schimbă forma dulămii vechi și înlătură une ori gulerul de blană. Astfel, de pe la 1750 înnainte, ei sînt îmbrăcați pe de asupra într'un veșmînt mai strîmt, blănit și el pe margini: strîngîndu-se ori cît de mult acest veșmînt nu s'ar putea atinge copcile și nasturii scumpi cari se vād fără folos de o parte și de alta. De pe la 1800 în sfîrșit, cațaveica blănită, avînd mînecele aproape întregi, cel mai urît dintre toate veșmintele domnești ce aũ fost odată, apare: ea se vede în chipul lui Alexandru Ipsilanti, dar n'ajunse a înlocui cu totul haina fără mîneci, ce o precedase.

Îmbrăcămintea negustorilor a fost totdeauna întru cîtva deosebită de a boierilor. Dar n'avem de unde o cunoaște, pentru că abia în veacul al XVIII-lea, negustori s'aũ făcut ctitori de biserică și ni-aũ lăsat astfel chipurile lor în zugrăveli de pãrete. În biserica bucureșteană a Icoanei, întemeiată la 1786 de boierinașul Pannait Bãbeanu, care avea o rudă logofăt de bresle, se vãd între ctitori bărbați cu fesșoare rotunde pe cap, ca acelea de supt ișlicul boierilor, cu veșmîntul de pe de-asupra tivit pe marginile din lung, precum și la mînci cu blană neagră, și cu un dolman de același fel de blană în jurul gîtului. Femeile aũ rochiĩ largi cu flori, un guler alb rãșfrînt, precum și bendițe de galon aurit în jurul gîtului; un colan de blană se prelungește pãnã la mijlocul strîns cu o cingãtoare de paftale scumpe, discuri de aur sãpat legate între dînsele; pe cap ele poartã o căciuliță de postav, șlicul, așezatã pe codițele împletite ale părului, prinsã printr'un galon cu flori vesele și avînd la o parte o stea de mãrgãritare sau pietre scumpe cu multe ramuri. Fetele aũ în cap tot căciulițe de acestea, dar fãrã o asemenea stea, iar bãieții fesșoare, ca și ale boierinașilor negustori.

V.

Moda nouã începe prin anii 1770-80, sau chiar ceva mai tãrziu, în veșmînt ca și în locuință.

GRIGORE ALEXANDRU GHICA

Domn în amîndouă principatele (1764-7 ; 1768-9 ; 1771-7).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Adina Olănescu, născută Ghica.*

Pe la 1780, Doamna unui om așa de luminat, așa de «innaintat» ca Alexandru Ipsilanti, găsește hazliu să-și schimbe o clipă hainele cu ale Săsoaicei soția lui Sulzer, cunoscutul călător prin părțile noastre, Petty, care veni la noi pe aceeași vreme și văzu un bal la București, nu spune despre nici-o rochie europeană rătăcită printre cele bogate și strălucitoare ale Răsăritului, ci numai de toalete după datina «grecească» și cea «românească». O doamnă englesă, care văzu Bucureștii lui Vodă Mavrogheni și fu primită cu o deosebită cinste la Curte, Lady Craven, văzu în cămările Doamnei numai persoane grecești cu turban și o fată de boier român cu «o pălărie de samur foarte înaltă, prinsă în dosul părului, care era ridicat drept în sus, peste un fel de legătură suptire»: era fata vestitului Ban Dudescu. Un Rus care trecu prin țerile noastre la 1793, nu văzu nici el la un «bal al Curții» din Iași decît focurile diamantelor și apele mărgăritarelor, iar nu și cochetăria, încă necunoscută la noi, a costumului european din gătitul veac al XVIII-lea.

Pe atunci nici casa nu era încă schimbată: aceleași odăi multe, cu tavanul jos și fereștile mici supt stogul șindrilit său, la Munteni, acoperit cu olane de un trandafiriu slab, al acoperișului; aceeași mare curte nepietruită, aceeași minunată grădină cu vechile flori ale acestui

pămînt, aceleași atenanse sărăcăcioase pentru locuința unui întreg popor de Țigani. Rare ori cîte un architect grec, care a învățat în Italia, are cunoștință de casa veselă de lumină a Europei. Meșterii bulgari, cari lucrează și până astăzi în Dobrogea, sînt foarte căutați acum, și ei clădesc până și palatul de la Mihaï-Vodă, al lui Ipsilanti, solidă casă, care a putut fi prefăcută astăzi pentru nevoile unor Archive moderne. Până pe la 1774 furculița e încă necunoscută, și se mîncă de pe Divan, unde oaspeții stau răsimați pe perini, înaintea unei mesuțe rotunde, joase. Mobila e tot așa de rară ca în odăile din vremea lui Brincoveanu. Dar, ca semne de vremi nouă, boierul moldovean Scarlat Sturdza, întors de la studii din Germania, își face o casă ca acele din această țară: meșteri din Brașov încep să fie chemați de bogătașii cari se deprinseseră în pribegie cu felul de viață din Ardeal, și în curînd în Gheorghe Asachi Moldova are cel d'întăiu architect român pentru case ca în Europa. Curtea cea nouă din Iași, a lui Alexandru Moruzi, astăzi Facultatea de medicină, e, și ca înfățișare și ca împărțire, o zidire apuseană. În sfîrșit, Mavrogheni poate pofti, încă de pe la 1780, pe Lady Craven la un prînz cu scaune și tacîmuri de argint care se par visitatoarei a fi de obîrșie englezească.

Cînd, în cursul războiului ruso-turc din 1806 la 1812, generalul rus Prozorovschi își luă reședința la Iași, Vistieria Moldovei trebui să cheltuiască pentru ca Nemții și Evreii să pregătească europenește Curtea. Se cumpărară «scaune mari ce să numesc jilțuri», «crivaturi de lemn», canapele de plisă și «scaune bune de plisă», ba chiar «mături nemțești» și aparate de ventilație, «răsufletori la o samă de ferestre». După ce Rușii plecară, boierimea noastră era în deplina stăpînire a noului fel de trai. Cuvîntul de «mobile» era întrebuițat încă de prin 1821, și o cocoană din Moldova își însemna pe atunci mobila de vînzare, în care găsim «paturi de modă», «canapele de culcat, de tisă», «scaune de tisă cu jilțurile lor și cu citurile lor», scaune de lemn negru, cu plisă, pentru sufragerie, toate prețuind pînă la 2.000 de lei. Cum se vede, din toate punctele de vedere, — o «garnitură» modernă. Ea se potrivea cu casele nouă ce răsăriau din toate părțile de-a lungul stradelor, care nu mai sînt *podite* cu scînduri, ci pietruite, și primesc altă lumină decît a felinarelor de la prăvălii și a *masalalelor*. E, în sfîrșit, mediul potrivit pentru ospete pregătite de bucătari franceși, după care vine cafeaua alături cu înghețata și fetele din casă cîntă din piano și din harpă, cum le-a auzit călătorul frances Lagarde, puțin înainte de

1821, în casa celui din urmă dintre Brîncovenii din ramura veche, Marele-Ban Grigore.

Aceste cîntărețe de salon, care împodobesc «balurile», de acum înainte mai dese decît ori unde aiurea, poartă pe atunci părul ridicat sus și «anglaisele», bucele lăsate să atîrne lîngă urechi ale domnișoarelor din Europa. Fără să părăsească *misăzile* de blană, obișnuite și în mijlocul verii, ele se îmbracă în rochiile de stofă nouă, de culoare deschisă, rochiile roze, albastre, foarte înfoiate, cu mînecele umflate, — așa cum se pot vedea în portretele ctitoricești din Schitul Icoanei, la București. Femeile măritate pun șaluri și văluri de dantele pe cap, și *fichu*-ul frances înlocuiește pe încetul *paceaua* de samur. Salvarii și cipicii turcești cusuți împreună au fugit de mult înaintea botinelor, ghetelor învingătoare (ghete = guêtres). Numai bărbații merg încă măreț în rochiile răsăritene, blănite și acoperite cu blănuri, avînd pe capul ras turbane de șal, puse cochec la o parte la cei tineri.

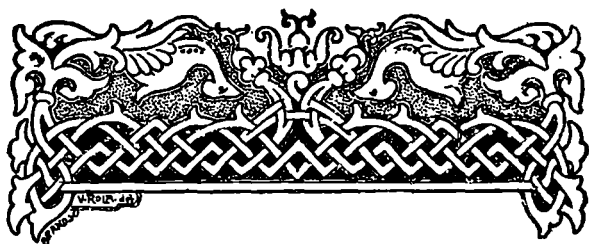
Dar Domniile de după Regulamentul Organic merg toți în uniforme de tăietură rusească, și astfel ce deosebire mare între doi frați, cari au ținut cîrma în Țara-Românească după încheierea erei «fanariote» la 1821, Ghiculeștii! Unul, Grigore-Vodă, are cucă, anteriu, papuci, hanger,

ca mai toată boierimea lui, care stropеше însă cu cordoane și decorații, «orduri» rusești, acest veșmînt părintesc și strămoșesc. El poartă barbă, iar părul și-l taie scurt, dacă nu și-l rade chiar. Ceva mai tînăr, fratele său Alexandru e bărbierit și-și lasă păru'n bucle. Blana e numai un dolman elegant. O strălucitoare uniformă de general european, strînsă pe talie, îl înfășură.

Moda venită de sus fu urmată. La mesele Divanurilor de supt Regulamentul Organic giubeaua mai stătu alături cu fracul său redingota, bărbile lungi cu suptirile mustăți revoluționare, bunele capete smerite cu scăfîrlia rasă lingă pletoasele capete încrezătoare cu cîrlionți bogați. Prin Divanurile ad hoc, care formară România, se va mai fi rătăcit vre-un anterior din timpurile moarte. Dar și acesta se pierdu într'un zimbet de compătîmire curioasă. Vremea nouă învinsese, și prin hainele, prin locuința mobilele sale.

IV.

VIAȚA SOCIALĂ A TRECUTULUI

Viața socială a trecutului.

Viața socială și viața culturală sînt două lucruri care nu trebuie să se amestece între ele. Cînd cineva cumpără de la altul, cînd îl învață carte, cînd îi lucrează ceva, — atunci săvîrșește acte de viață culturală, care se deosebesc de actele politice, printr'aceia că sînt mai obișnuite, că se schimbă mai greu și că n'aŭ însemnătate istorică fiecare în parte, ci numai toate la un loc. Supt numele de viață socială se înțeleg însă alte acte, și cele culturale fără îndoială, dar care se pot pune la o parte pentru a forma o categorie deosebită. Germanii li zic *gesellschaftliches Leben*, *geselliges Leben*. A merge la un prieten, a face o primblare la șosea, a fi de față la un botez, la o nuntă, la o înmormîntare, a asista la o conferință — a o asculta e un act cultural de amîndouă părțile, dar e adevărat că nu orîce conferință poate fi ascultată —, acestea sînt acte sociale. Ele privesc societatea, nu ca în-

tregul omenesc din care facem și noi parte, ci acel cerc mai restrîns care are și timp liber pentru a se vede mai des și a petrece împreună. Însă chiar cine nu face parte din acest cerc, privilegiat în acel înțeles că trăiește mai ușor, trebuie să săvîrșească din cînd în cînd acte sociale, și anume cînd anumite sărbători îl dezrobesc pentru o zi sau mai multe sau cînd în viața lui se petrec împrejurări care cer neapărat bucuria sau mîngîierea celorlalți.

Viața socială în trecutul nostru n'a fost totdeauna aceeași, și pînă mai dăunăzi ea nu sămăna de loc cu cea de astăzi. Ea s'ar putea împărți în trei epoce, care înfățișează și trei influențe.

I.

În cea d'întîi, căreia nu-î putem statornici un început, căci e foarte veche, influența aceasta e a poporului, a mulțimilor țerănești. Cînd Romîniî aî întemeiat Voevodate și apoi Domniî, ei aî împrumutat multe lucruri de la vecinî, mai ales de la vecinî de peste Dunăre, reprezentanți aî civilizației bizantine, romano-asiatice. De la dînșii aî luat formele vieții de Stat, limba Cîrmuirii și a Bisericii, costumele, arta, literatura. Dar, în cea ce privește viața socială, împrumutul nu pare să se fi făcut. Doar fami-

liile balcanice strămutate la noi și-au păstrat firește tot chipul de a trăi din patrie.

În civilizația bizantină, într'adevăr, viața socială se razimă pe anumite principii, care nu se pot urmări și în trecutul nostru din veacul al XVI-lea. E luxul, pompa, dorința de a uimi, care pornește de la tron și merge până la cel din urmă din oamenii cari posedă oarecare avere sau pot să împrumute. Aurării, pietre scumpe, mărgăritare, blănuri rare, catifea, mătasă trebuie să împodobească pe orice bărbat, pe orice femeie cum se cade. Ele întovărășesc toate actele vieții sociale și le provoacă chiar, fiindcă nu se face o vizită, o primblare, nu se asistă la o reprezentație (de circ pentru acea vreme), pentru plăcerea de a vorbi, de a răsufla aerul larg al întinderilor sau pentru a vedea spectacole meșteșugite, ci pentru a face să se vadă bogății nouă, de curînd cîștigate sau pregătite.

Un al doilea caracter e izolarea femeilor. Gineceul e unul din păcatele cele mai mari ale civilizației bizantine. Femeia nu e pretutindenă pentru a da vieții sociale elasticitate, discreție, strălucire. Nu : ea nu va sili prin autoritatea grației sale pe învățat a nu se pierde în amănunte, care nu privesc decît pe foarte puțini, a nu întrebuița o limbă greoaie care miroase a atelier, a nu face critice amare și grosolane care arată totdeauna

pe acel care știe de prea puțin timp un lucru și e prea fudul de aceasta; ea nu va deprinde pe războinici cu bunacuviință a păcii, nu va pune pe omul de Stat în cunoștința unor realități care nu se văd în locurile de adunare, în locurile de luptă ale partidelor, realități de bunătate și de milă; ea nu va învăța pe bărbați a se privi între ei cu alți ochi decît aceia cari vrea să impuie și să supuie; ea nu va fi lăsată să acopere aspra realitate cu suptirea pînză albastră a unei iluzii, a unei prefăcătorii — să zicem — de împăciuire și înfrățire. Între roabe, la lucru; între aceleași roabe, între negustorese venite din afară cu tot felul de știri și de intrigă, la clevetire și lene, — așa se împarte viața femeii în această civilizație greșită, care a început cu desprețul femeii pentru ca să aibă la urmă bărbați, din sufletul cărora perise orice urmă de bărbăție.

Al treilea caracter al vieții sociale bizantine, e lipsa de noutate, de spontaneitate, de originalitate, înțepenirea în forme moarte, în formule seci, al căror înțeles a perit de mult și al căror folos n'a existat poate nici-odată. Ea înlătură de la o bucată de vreme tot sufletul; cine-l are, trebuie să se ție la o parte, căci ar putea să pară ciudat, rău crescut. Aceleași gesturi, aceleași vorbe, același zîmbet la aceleași împrejurări și în aceleași ceasuri. Pare că nu sînt oa-

menii vii cari se caută pentru a-și împărtăși prisosul vieții sufletești, pentru a-și desăvîrși astfel educația, ci preoții formalisti ai unei religii în care nu mai crede nimeni și din care n'ar rămînea chiar nimic dacă s'ar duce și ritualul sfînt.

Cît putem vedea în cele mai vechi timpuri din trecutul nostru, nu e însă așa. Oamenii sînt aspri, simpli, vorbesc răspicat și mult, întrebunțează cuvinte tari cînd se minie și vorbe blînde cînd aș pacea sau căința în sufletele lor. Scrisorile lor — dintre care, din fericire, s'aũ păstrat destule, în arhivele săsești din Brașov, din Bistrița, din Sibiiu, chiar în arhivele polone — acele scrisori, scrise latinește sau, mai ales slavonește, dar dictate de Domn în românește către secretariul său, sînt pline de jurăminte — «să mă bată Dumnezeu» și mai mulți sau mai puținii sfinți, «să bea sîngele copilului mieu» și cîte de acestea la vre-un Petru Rareș sau Mihaï Vi-teazul. El amenință : va călca în picioarele cailor sămănăturile gata de seceriș, va arde zidurile și casele, va trece totul prin foc și sabie, va face trupurile în bucăți, fără să cruțe nici copiii, va arde, va trage 'n frigare. El face asigurări strașnice : «nu las țara în ruptul capului», spune Ștefan-cel-Mare, vorbind de Pocuția pe care Poloniï i-o cereaũ înapoi. «N'am venit să staũ

trei-patru săptămîni», strigă Rareș Brașovenilor, «ci voiû sta pînă se va face voia noastră»; Mihaï făgăduiește, în furia sa, că va «bate în fruntea» acelor cari-l clevetesc, scrisorile de pîră și că, dacă-l supără mult Imperialiï, «se va vedea unde va veni Viena și Praga». Nimic nu-î poate îndupleca, nici înfrîngerea: astfel Petru Rareș bătut de Poloni își cere drepturile cu încă mai multă învierșunare, fiindcă regele l-a *jignit*, și, recunoscînd înfrîngerea, el o recunoaște numai ca pedeapsă a lui Dumnezeu, pentru care nu e dator a se umili înaintea oamenilor, Ei sînt neiertători dincolo de marginile morții: Basarab Voevod Neagoe află de moartea unui fecior de Domn, Miloș, care uneltia împotriva Scaunului său și el, omul cucernic, care avea atîta bucurie să clădească biserici și mănăstiri, nu mai poate de fericire. Sultanul, «Împăratul turcesc», a luat pe Miloș, și l-a pus în temniță, în temniță grea, aspră, și Miloș a murit acolo. De aceasta lui Basarab, îi pare foarte bine, căci nu-î va fi, ca pînă acum, amenințată liniștea în fiecare clipă. Și, fiindcă e bucuros, o spune și Brașovenilor. Și să se bucure și ei, pentru că era și dușmanul lor și ar fi adus și asupra lor sabia turcească și peirea!

Eraû aceștia, cari luaû numele lui Dumnezeu în deșert jurînd, cari-și batjocuriaû dușmanii morți, cari amenințaû cu ce nici tiranul cel mai

împietrit n'ar fi fost în stare să săvîrșească, niște oameni neasămănat de răi, spre cari trebuie să ne întoarcem cu o uimire îngrozită? Contemporanii aū numit cîte pe unul Vlad Dracul, Vlad Țepeș, Basarab Țepeluș, Mihnea cel Rău, Ioan-Vodă cel Cumplit, Alexandru cel Rău, Aron tiranul; să fie de nevoie ca noi astăzi să mai dăruim nume de acestea crunte și acelor cari nu vin la noi, din timpurile lor, purtîndu-le pe frunte?

De sigur că nu. Vremile erau aspre la noi, ca în tot Răsăritul, și ca mai în tot Apusul. Dar oamenii nu erau așa de grozavi, cum par. Numai cît ei n'ascundeaū gîndurile lor rele, și le întăriaū încă prin expresie. Buna creștere bizantină ar fi cerut însă altfel: să se scrie un bilet dulce aceluia căruia peste cîteva ceasuri, dacă se va încrede, i se vor scoate ochii.

Traiul acesta nu e bizantin în nimic. Înaintea noastră n'avem sfinte mumii, legate cu panglicile conveniențelor și formulilor, ci oameni neobișnuiți de vioi, de nestăpîniți în mișcări, de slobozi în cuvinte. Nu e nici-un colț de taină unde să se ascundă, sfioase, femeile. Din potrivă, Doamna se amestecă în toate și, cînd Domnul cade, ea e gata să joace rolul lui. S'a văzut ce femei aū fost Despina lui Neagoe, Elena lui Petru Rareș, Chiajna lui Mircea Ciobanul, Ruxanda Lăpușneanului, pentru ca să

vorbim numai de cele mai vechi. E o viață tînără care zbucesște naivă și crudă pretutindenea.

Tot traiul de sus e ca traiul de jos : o viață țerănească. Legăturile dintre familiile Domnilor și ale boierilor sînt ca și acelea ale gospodărilor din sate. Viața socială de la Curte e decî îndreptată întru toate după aceia din miile de gospodării ale șesului și munților.

De la cei mai vechi Domni n'avem mărturie, dar ce aflăm pe urmă ne ajută a întregi. De la Ștefan-cel-Mare se pomenesc praznice de mulțămîtă ca singure petreceri, pe lîngă botezuri și cununii despre care nu ni se spune nimic.

Însă un Domn muntean cam de pe această vreme, Neagoe a lăsat sfaturi către fiul său, «Învățăturî» slavonești, care aũ fost tãlmăcite și în românește. Neagoe e de sigur cel d'întăiũ Domn românesc pãtruns de cultura bizantinã. Din fiul său iubit, pe care-l numise Teodosie, sperînd că va cîrmui ca Teodosiu-cel-Mare, el voia să facă o minune de desãvîrșire. În cartea sa, el îl învață cum să primească solî străini, cum să ție ospete, cum să stea în fruntea oștilor. Dar de petrecerile Curții, de plăcerile îngăduite ale ei, nu se vorbește nici-un cuvînt. Căci marile petreceri ale Domniei lui Neagoe însuși aũ fost cîte o sfințire de biserică: la acestea el aducea, ca la Argeș în ziua de 15 August 1517 mulți clerici strălucitori din toată

lumea răsăriteană, cari-î sfințiau cu cea mai mare pompă patriarchală clădirea. Alte ori el ținea cu acest prilej și revista oștilor și poftia din vecinătate senatori săsești, cari sosiau cu daruri de bună vecinătate, înfășurați în blăni lungi și largi, cu găitane înflorite.

Altfel petrecerile cele mari erau — țerânește iarăși — bețiile cele strașnice. Cînd Mihaî Viteazul cuceri Ardealul, se văzură astfel la Alba-Iulia ospete cu Mitropoliți și boieri mari care țineau noaptea întregă și răpuneau pentru cîteva zile pe acei ce luaseră parte la dînsule. Firește că jupănițele și Doamnele nu se amestecau la această strașnică bucurie a bărbaților. Mihaî își lăsase Doamna în țară și se mîngîia împotriva povețelor Bisericii cu o prietenă, soția lui Genga; dar lîngă el se afla, fără să se pomenească de dînsa în mersul furtunos al vieții de Curte, văduva încă tînără a lui Petru-Vodă Cercel, Velica, și sora ei, Zamfira, fete ale Vornicului Ivan. Și cîte alte soții de boieri îi întovărășiseră, dar ele stăteau acasă, fără paza bizantină de alminterea, țesînd la furcă, între roabe, vise de ferîcîre în clipele strașnice ale războiului.

Cu puțin timp înainte de Mihaî Viteazul, domnia în Țara-Românească acel Mihnea-Vodă, care s'a turcit în 1591 și a rămas în amintirea neamului ca Mihnea Turcitul. Mama lui, Eca-

terina, o Levantină din Pera, purta epitropia, și avem de la dînsa, printr'o întîmplare fericită, scrisori îndreptate către o soră a ei, de lege catolică și care se făcuse călugăriță în insula Murano de lîngă Veneția. De aici se vede viața de Curte, în adevăr, dar cît e de sărăcăcioasă ! Lîngă Doamnă se află încă o soră, Lucreția, măritată cu un Grec, și trei fete ale acesteia, una purtînd numele românesc de Păuna ; mai tîrziu, Mihnea-și aduse ca Doamnă pe o Romîncă, Neaga, și copilul domnesc Radu se jucă prin încăperile întunecoase ale reședinții ; femeie iertătoare, Neaga, se îngrijia ca o mamă de un alt Radu, fecioraș nelegitim al soțului ei. Levantinele, deprinse totuși cu viața morocănoasă din Constantinopol, găsesc pe cea de la noi și mai nesuferită. Oamenii li se par închiși, stăpîniți de prejudecăți. Singura bucurie o au cînd sosește ceva din Stambul sau din Veneția : lucruri de găteală, perii și altele ca acestea, în schimbul cărora trimet mai mult blănî, bogasii, lighene de aramă, plapome, pînze de in, marame, batiste. Odată Mihnea, încă un copil atuncea, cere a i se trimete doi cățeii de rasă apuseană, ca să-și treacă vremea cu dînșii. Altă dată trimesul surorii Mărioara aduce două cărți, de sigur italienești, pentru care se mulțamește în deosebî. Neconținut grijă de bani, cu Turci, Evrei, Greci, cari-și cer datoriile, și amenințarea

veșnică a mazilieii. «Această țară nu e moștenirea noastră», suspină odată Ecaterina: «azi sîntem și mîne nu sîntem, după voia lui Dumnezeu, și ne aflăm în mîna Turcului și nici noi nu știm unde vom fi pînă la capăt». Și, iată că, în adevăr, peste cîtva timp, nenorocirea mazi-
lieii aruncă pe bieții oameni tocmai în Rodos, lîngă Asia, apoi pînă la Tripoli, pe coasta de Nord a Africeii!

În acest timp Vodă judecă, în fiecare zi și pe oricine. Un călător frances vede la 1585 pe Petru Șchiopul; unchiul lui Mihnea, judecînd supt cort, între ostași, înaintea Curții din Iași: «Domnul stătea pe scaun și toți boierii săi împrejur» — *pe la spatele Măriei Sale*, zice formula oficială, «și ascultau plîngerile oricui i-ar fi venit înaintea; cari toți, la o sută de pași de dînsul, în genunchi își arătau plîngerile cu glas tare, unul după altul, și el îi trimetea înapoi cu hotărîrea ce i se părea mai dreaptă». Iar un Ragusan în slujba lui Mihnea spune, din parte-î: «Doamna Ecaterina nu mai are tihnă, fiindcă țara e mare și alte județe (judecăți) nu sînt decît, orî ea, orî Domnul hotăresc toate: ci vezi d-ta dacă are orî ba de lucru!»

De sigur o Curte unde nu se petrece!

Iată acum Curtea lui Petru Șchiopul, pe care o cunoaștem din hîrțile privitoare la pribegia lui în Tirol. Bietul Domn e vădov; o roabă i-a

dat însă un frumos fiu pe care l-a botezat Ștefan-Vodă și-l iubește din toată inima. Înnainte de a fugi din țară, el o ia de soție, dar pe ascuns de boieri și numai înnaintea cîtorva credincioși. După care scrie cu biata lui mîină nedibace un act de mărturie, pe care trebuie să-l traducem aproape pentru a-l înțelege :

«Ai 7099 (1591), luna Ghenar 17 zile, Duminecă sara, 3 ceasuri, ne-am cununat cu muma lui Ștefan-Vodă, anume Irina botezata. Adevăr am zis : până sînt în țară, să nu se spuie cuiva, să știe toți, să fie ascuns; să nu știe nimele din casă. Iar, dacă voiü ieși în altă țară, atunci să știe toți cum că cununați sîntem. Să știe toți. Am mărturisit cu adevărat. Marturi : Mitropolitul Gheorghe din Suceava și episcopul Ghedeon de Rădăuți și Anastasie egumen de Galata mănăstire și Stroici Logofătul cel Mare și Ieremia Vornicul și Andrei Hatmanul și Gheorghe Hatmanul, Cămărașul Hrisoverghi și Cămărașul Gheorghe și Vasilie Păharnicul și alți mulți, [care] nu este pus numele lor. Să știe toți. Am scris cu mîina mea, și am pus pecetea noastră mai mare, mărturie, să se știe. Io Petru Voevod, Gheorghe Mitropolit Movilă.»

Și iată-l în Tirol, cu tînăra Doamnă, cu o Cerchesă, care vrea să fie și ea Doamnă, cu nepotul Gheorghe Hatmanul, cu cumnatul Gheorghe Cămărașul și sora, Alexandra Cămărășoia,

împreună cu doi copii, apoi cu Mitropolitul, cu un ieromonah, învățător al copilului, cu mai mulți boieri și copii de casă și cu un pitic, Petru Bolea, care e, cum am zice, «le comédien ordinaire de Son Altesse». Puțină bucurie din aceste glume ale piticului! Încolo, lipsind județul de toate zilele, e o lene morocănoasă! Toți stau în casă, mulți de tot în câte o singură odaie. Dacă ar fi fost jocul de cărți, și-ar fi trecut vremea așa, dar nu era. Copilul învață buchile, boierii beau și dorm, cîțiva mai vioi fug să facă negoț la Veneția sau politică la Constantinopol, în Polonia; Doamna moare de urît, Domnul se stînge de dor.

Săracii oameni!

II.

Sărim acum cincizeci de ani și găsim altă priveliște. Prin Greci și mai ales prin Turci, Bizanțul e acum stăpîn și pe viața socială, care pierde morocăneala, dar și cinstea, cumpătarea ei țerănească. E acum lux, un lux ruinător, pe care-l ține munca unei țeri întregi, sînt acum forme rigide, neînvînse, și zăvoarele gineceului ascund femeia.

E epoca procesiunilor de la Curte la biserică, epoca marilor audiențe solemne, epoca petrecerilor cu înfățișare războinică aduse din Cons-

tantinopol. Călătorul e uimit și nu uită să însemne minunatele priveliști de la Curtea Domnului din București saŭ, mai ales, ale celui din Iași.

Matei-Vodă domnește de o parte, Vasile Lupu de alta. Și despre viața socială a timpului lor aflăm de la un Paul Strassburg, Trimes suedes, de la un Bandini, misionar catolic, de la un Pavel de Alep, nepotul unui patriarh de Antiohia, în călătorie pe la noi, cele ce urmează:

Trăsuri cu șese cai primesc la intrarea în Capitală pe oaspetele Măriei Sale. Pe oaspeții de frunte Vodă-î primește îndată în palatul saŭ, «la Curte». Și unii și alții merg la gazde, căci la Curte nu se găzduiesc decît rudele Voevodului. Doamna primește totdeauna de-o parte, stînd într'un jeț. O fată din casă, «domnișoară de onoare», duce la dînsa.

A doua zi saŭ peste cîteva zile, străinul e chemat la audiență și la ospăț. Acel Suedes care veni la Leon-Vodă, innaintașul lui Matei Basarab, fu luat de acasă de boierii cu rădvane, în jurul cărora călăriaŭ pázitorii Domnului, Dalmatinii (în Moldova erau Ungurii, apoi Nemții), în număr de două sute, îmbrăcați frumos ardeleneste. Strassburg povestește cum a trecut prin «strade și piețe pline de mărfuri scumpe pe care le vindeăŭ Italianii, Grecii, Rominii, Turcii și Armenii». Multă lume se adună să vadă alaiul: «pare că năvălise acolo tot neamul românesc».

EUSTRATIE DABIJA
Domn al Moldovei (1661-5).

După o stampă din vremea lui (portretul
poartă greșit numele lui Grigorașcu Ghica).

*Reproducere făcută cu cheltuiala
«Societății Femeilor Române».*

Dregătorii Curții au pus hainele cele mai bune, care impun; caii scutură friie scumpe.

Domnul așteaptă în ușă. În semn de considerație pentru visitor, el ține capul plecat și minile pe piept. În odaia de audiență, două scaune stau așezate pe un loc mai ridicat. Cel din stînga, loc de cinste la Turci, e pentru oaspete. «La spatele Măriei Sale» stau boierii cu blăni de samur foarte scumpe, care sînt, cum am zice, fracurile aceluï timp. Tălmaciul e de față: cite unul știe «turcește și grecește și italienește și latinește și nemțește»; călugăr catolic, născut în Creta, el a făcut studii la Wittenberg. Cînd se arată scrisorile suveranului ce a trimis solul, ale patriarhului său înaltului cleric ce a dat o recomandăție, Domnul se ridică de pe scaun și-și descopere capul.

Trîmbițe și buciume sună deodată afară. E semnul că masa e gata. Tacîmurile sînt de argint pentru Vodă, oaspete și boierii cei mari, de lut pentru boierii ai doilea, de lemn pentru caracadă. Toți stau pe laviți, dar două scaune sînt gătite, pentru Vodă și acel ce a venit să-l cerceteze: scaunele sînt îmbrăcate cu catifea roșie, pe care o prind cuie aurite. Lîngă jilțul domnesc se așează Spătarul-cel-Mare, ținînd sabia domnească în gît, iar în mîni cuca și schiptrul, Păharnicul-cel-Mare și mulți ușeri cu toiege de argint. Postelnicul, Stolnicul, Clucerul, chiar

Vameșul staă gata de slujbă, în haine scumpe de paradă.

Bucatele sînt acum pe masă, acoperite cu capace, care le țin căldicele. Pe scăunașe lîngă stăpînitor, care domnește și la masă, așteaptă sticle cu vinuri, cu rachiuri și chiar cu bere, precum și păhare de tot felul, cele mai multe de argint. Medelnicerul aduce felurile nouă: dacă Domnului nu-î plac, el face numai un semn, și ele sînt lăsate supt masă. Tipsiile pe care s'aũ adus deosebitele mîncări nu se ieaũ, precum se iea de la fiecare blidul, ci ele se înalță grămăgioare în mijlocul mesei, așa încît oaspeții pot să știe totdeauna isprava ce aũ făcut. Pe albele fețe de mese lucrate cu flori de aur se văd linguri și cuțite, de argint, de os de cerb saũ și de lemn. Furculița lipsește deocămdată.

Se bea în cursul mîncării. După ce s'a mîntuit aceasta, vine rîndul toasturilor. Musica de trîmbițe și tobe nemțești, care cînta încă de la început, cum s'aũ încheiat cuvintele binecuvîntării — în cameră candela arde supt icoane —, musica aceasta tace. Domnul iea în mînă un «păhar strașnic» (*ingens scyphus*) și vorbește întru lauda suveranului străin din partea căruia a venit poate oaspetele. Cînd cuvintele lui, ascultate în tăcere, s'aũ stîns, tunurile bubuie afară, scuturînd geamurile. Apoi saũ că Domnul închină pe rînd — aceasta se face la serbători —

pentru fiecare boier (ba chiar pentru țara întreagă, la sfârșit) și acesta ascultă respectuos, în picioare, urările ce i se fac, sau boierii închină unul după altul pentru Măria Sa, și ei se văd căzînd atunci în genunchi, până pomenesc numele aproape sfînt al Voievodului. La serbătorile bisericești, Domnul se închină întăi, apoi el bea pentru «Împăratul» păgîn, de care atîrnă țara lui (în Moldova cel ce ridică paharul, Domnul, tace, de durere și rușine); numai pe urmă vine rîndul lui. În toate trei dățile, bubuie tunurile și rîpie puștile afară. Iar între un toast și altul cîntă protopsaltul de la biserica din Curte — cum și astăzi cîntă pe la mănăstiri unii călugări știuți, la masa egumenului — sau Țiganiî întind arcușurile pe vioare, făcînd să se audă cîntecul dorit de Vodă. Ei sînt singurii lăutari la masa veseliei sau în triumfurile obo-site de după luptă: Mihaî Viteazul însuși a intrat în Alba-Iulia în sunetul vioarelor țigănești, care știaū să cînte pentru toate ceasurile din viața omului.

În odăile vecine, cete vesele de boieri și boierinași mîncă și beaū mai în voie, din mîncări anume gătite pentru dînșii. Slujbași ai Curții duc în toate părțile fripturi și urcioare celor ce staū pe la casele lor. Une ori, la vre-o nuntă, boi întregi se învîrt pe frigări în Curte, pentru mulțime, care bea vin nou din oale de lut.

O petrecere ca aceasta se face la fiecare praznic și ține cel puțin cinci-șase ceasuri, iar de cele mai multe ori se prelungește până în ziuă. De la un timp ostașii din Curte se împrăștie, după ce însă fiecare ceată și-a petrecut până acasă boierul care o comandă.

Fiecare serbătoare mare își are însă și petrecelele ei deosebite. Astfel, în ajunul Anului Nou, — atunci ca și acum, prin casele unde nu s'a introdus obiceiul străin al bradului de Crăciun, — se împart darurile. Domnul primește, în Spătăria-cea-Mare, pe fiecare boier după rangul său, cum se face și astăzi în palatul Împăratului german său al Președintelui Republicei Franceze. Copiii de casă aduc în cămara de ospăț păhăruțe de vutcă, cofeturi și cafea neagră. Și la ospețele obișnuite, vutca — *rosoglio* — și cofeturile, luate într'o odaie anumită, merg înaintea mîncărilor. Acuma însă, ele se dau și acelor pe cari Voevodul nu-î oprește la masă. Ei mai ascultă salvele de puști și tunuri, muzica înduioșătoare a Țiganilor. La urmă, se înfățișează înaintea Domnului și breslele cu căpeteniile lor, dar poate că acest obicei, democratic de altfel, n'a fost luat decît de la Turci, împreună cu multe altele, abia destul de târziu, în veacul al XVIII-lea.

În ziua de Anul Nou chiar, se împart, după dătină oricărui *praznic* de căpetenie, haine scumpe

de brocard scump, de brocard ieften sau de simplu postav chiar, *caftanele*. La ieșirea din biserică, vînătorii domnești, scutiți de multe sarcini pentru că aduc sălbătăciuni la Curte, îl așteaptă cu jertfa cerbilor, căprioarelor, mistreților și deosebitelor feluri de paseri. *Sovoane* — covoare de paradă —, băsmăli de mătăasă, toiege scumpe se întind supt picioarele stăpînitorului și ale boierilor din alaiul său, cari le samănă cu bani. Tratația cea ușoară din ajun se face acum a doua oară. Urmează, dar nu pentru toți, ospățul acelei zile mari.

El se deosebește prin mai multe adausuri peste obiceiū. Toți se pîndesc ca să vadă cine va strănuta întâiū, dar strănutul trebuie să fie adevărat, nu adus cu tabac sau altcum, pentru că atunci cel ce ar fi strănutat «rămîne de batjocură». Un strănut autentic dă dreptul la un păhar cu vin și la două caftane, unul de catifea și altul de postav. Dacă Măria Sa însuși face să se audă sunetul așteptat cu atîta veselă nerăbdare, atunci i se dă un caftan, ba încă unul de brocard de aur, dar plătite din Vistieria țerii.

Apoi în turta cea mare, care se dă la masă, se ascund — cine ar crede? — bilete de plăcintă. Ele nu cuprind însă versurile pe care le cunoaștem. Ba nu dau măcar o propoziție întreagă, ci numai în cîteva cuvinte o făgăduială de Anul Nou, care poate fi luată însă și ca o

constatare, de luare în rîs sau muștrătoare. Cel ce-și găsește biletul, e dator să-l cetească cu glas tare, și ni închipuim ce față trebuia să facă boierul neastîmpărat, nesupus, căruia, printr'o potrivire ironică a norocului, îi cădea tocmai «pofta de a fi Domn!».

De Bobotează, Vodă iese la gîrlă, cu tot alaiul. Încă din ajun însă, el a primit trimeși aî clerului din tot cuprinsul Domniei sale: e rîndul lor să facă daruri, și cei de la țară, cei de la mănăstirile și schiturile din munte vin cu vînaturi, cu lăptării proaspete și cu păstrăvi. Părinții se învrednicesc să schimbe cîteva vorbe cu stăpînul, dar ei nu pot fi primiți la cinstea cu cofeturi, cafea și vutcă, fiind numai smerite fețe bisericești. După slujba la biserică, acești oaspeți aî Bobotezei sînt primiți în Spătărie, unde cîntă psalții prelung imnuri bisericești. Pînă și clerul străin, *letinii*, *papistășii*, Franciscanii italieni din Moldova, Franciscanii bulgari din Muntenia, odată Iesuiții poloni din Iași, călugării secuî de la episcopia Bacăului trec înaintea Măriei Sale, precum la Anul Nou au trecut consulii, de cînd sunt acuma consulatate ale Rusiei, Austriei, Prusiei în țerile noastre.

A doua zi, la slujbă, iată și Doamna lingă soțul ei, iată domnițele și beizadelele între luminările lungi, grele ale Bobotezei. Numai la

această serbătoare se mai văd, în acest timp de orientalism bănuitor, zăvorât, soția și fetele aceluși după voia căruia se mișcă orice în țară. Începută cu sosirea în rădvane vechi a bătrînilor stareți, urmînd cu această frumoasă petrecere patriarchală, în care femeilor li se îngăduie să se închine lui Dumnezeu în același timp și în același loc cu bărbații, mîntuită, cum vom vedea, cu binecuvîntarea cailor, serbarea Bobotezei are un caracter de albă fericire curată, care lipsește celorlalte. Călugării merg pe la case cu ajunul, de-a valma cu preoții cei mulți la număr ai orașului de reședință. Lăutarii țigani, lăutarii turci chiar, nu lasă auzul să se odihnească o clipă; nu numai ziua, ci și în noaptea din spre Bobotează, și în aceia a serbării iarășii. «Mulțimea și bucuria poporului în Țara-Românească la Bobotează», scrie un patriarch asiatic pe la 1650, «întrece tot ceia ce știu că se petrece la Curțile celor mai mari Domni ai creștinătății.» Oastea toată e în picioare, căci e și o serbătoare ostășească, și în jurul Curții, în drumul spre biserică, pe stradă, până tîrziu, cît ni mai păstrăm apărătorii, flutură steagurile de mătasă cu Maica Domnului, cu Sf. Gheorghe, cu bourul și corbul purtînd crucea'n plisc.

După ce se mîntuie slujba în biserică, vine procesia și sfințirea apei. În Țara-Românească tot alaiul merge până la gîrlă, Ialomița în Tîr-

goviște, Dîmbovița în București, — odinioară Argeșul la Curtea-de-Argeș. În Moldova apa e pusă într'un vas de argint aurit, în curte, de spre odăile Doamnei. Șese sfeșnice de argint ard împrejur; un copil de casă ține în mîna al șeptelea. Toată lumea e în picioare; la stînga Voevodului e Doamna, copiii lor se află la dreapta; Cămărașul și boierii la spatele lor. În strălucirea geroasă a zilei de Ianuar, se înalță toate prapurile bisericilor, care se înfrățesc cu steagurile ostașilor.

Cadelnița se mișcă de nouă orî înaintea familiei domnești, de trei orî încă înaintea copiilor. Apoi Mitropolitul, urmat de episcopî, sfințește apa. Atunci iarăși puștile și tunurile salută, în bucuria obștească. La Munteni, copii se arunc în gîrlă pentru a căuta crucea pe care Mitropolitul a lăsat-o din mîna.

Acum e binecuvîntarea cailor de luptă, — de sigur ca în străvechiul Bizanț, a căruî icoană slăbită trăiește încă aici. Un număr de cai cu arșale scumpe, împodobite cu aur și mărgăritare, sint aduși de oamenii Comisului celui Mare, în mijlocul uimirii bucuroase a poporului. Un călător a văzut în Moldova, la 1647, douăzeci și patru de cai foarte frumoși pe cari Mitropolitul îi stropi cu aghiasmă. Străinii ce încunjuraū pe Mihaî Viteazul la 1600 avură prilejul să-l vadă serbînd astfel prin stropirea binecu-

MATEI BASARAB

Domn al Țerii-Românești (1631-54).

După o stampă din vremea lui.

Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Ecaterina G. Cantacuzino.

vîntătoare a cailor Boboteaza aceluî an unic, în Alba-Iulia, capitala Ardealului supus Romînilor.

Maî tîrziû, această parte din urmă a serbării se făcu şi maî bogată. Comisul aduse numai pe *povodnicii*, caii de călărie, pe cînd Armaşul îi trecuse înnainte cu caii de trăsură saû *telegarii*. Pe cei d'întăiû erau suiţi tineri boieri, cari nu primiseră încă slujbe. Calul dăruit de Sultan — i se zicea *tablabaşa*, nume pe care poporul l-a luat în batjocură, aplicîndu-l oamenilor molii şi înceţi, de paradă, — acest cal simbolic al legăturii de vasalitate călca mîndru la sfîrşit, între *ciohodari* saû lachei. Maî de de mult se făcea un mare haz cînd un Comişel maî zburdalnic venia călare pe un catîr, pe cînd un tovarăş al lui avea cînstea de a fi purtat de un măgar.

Peste cîteva săptămîni, vin Paştile. Din săptămîna mare Domnul dă să-î facă bogata luminare pe care o va ţinea în mîni în noaptea de Înviere. Logofătul al treilea alege crucile pe care le va purta familia domnească; tot el merge călare să ducă invitaţiile.

Priveliştile încep cu spălarea picioarelor. Joi sara, un călugăr bătrîn, sărac, trenţuros, cel maî umil dintre umili, e spălat cu apa ce cade din argintul ibricului pe argintul ligheanului făcut la Braşov, la Danzig, poate în Răsărit chiar, — de

mîna Mitropolitului. El e Iuda; un Vlădică, de obicei al Buzăului, înfățișează pe Petru; alți zece clerici împlinesc pe aceiași laviță de lemn numărul celor doisprezece apostoli.

Sara Învierii începe cu sunetul sec al gîmparelor, cu care se îmbată de bucurie copiii, prîn curți, pe strade, prin piețe și prin cimitire. Spre miezul nopții se mișcă iarăși alaiul domnesc. Aurul, pietrele scumpe lucesc abia, scurt, în întunerecul nopții și a micii clădiri care e biserica Curții. Cînd lumînările se aprind de fulgerul fericit al Învierii, ușile săpate în lemn în vechiul cadru de piatră se dau în lături și mii de stele mișcătoare prind a zbura în curtea întinsă a reședinții domnești. Domnul sărută crucea din mîna Mitropolitului și Mitropolitul îi răspunde, sărutîndu-l de trei ori pe frunte.

III.

Între petrecerile mari ale timpului erau și alaiurile, serbările extraordinare ale Domnului și Curții. Între ele, mai ales alaiul Domnului nou.

Acesta era numit de cele mai multe ori la Constantinopol. Ce solemnități se obișnuiau acolo, cum se săvîrșia înștiințarea noului numit, cum se ducea acesta la audiențe, cum intra în biserica patriarhală, salutat cu cîntări de bucurie și slăvire, — aceasta nu trebuie arătat aice.

Primirea stăpînitorului în capitala sa ne privește singură.

Voevodul e întîmpinat de boierii la vadul Dunării, la Giurgiu, pentru Munteni, la Galați, pentru Moldoveni, dar firește numai de cîțiva trimeși, dintre sfetnicii de frunte sau prietenii lui cunoscuți, orî rude, și nu de toată mulțimea boierilor, cari așteaptă să-l vadă intrînd în București sau în Iași. Al doilea popas îl face la vre-o mănăstire din preajma cetății de Scaun: la Văcărești, de cînd se înalță această zidire a lui Nicolae Mavrocordat (popasul cel vechiu nu-l știm), iar, dincolo, încă din timpurile lui Petru Șchiopul, la Galata. Iarăși boierii vin la stăpînitorul lor, dar tot cîțiva numai, cu cari se face înțelegerea asupra alaiului.

Mulțimea nerăbdătoare vede trecînd în sfîrșit «pompa» Măriei Sale. Boierii de toată mîna, slujitori, călări și pe jos, merg înnainte și în urma Domnului. În frunte sînt Hatmanul și Aga, boierii, ostașii; apoi vin ceilalți, «cîte doi, cîte trei în șireag», după rangul lor. El însuși se înfățișează în portul său cel mai scump și mai de cinste, care-l arată înnaintea tuturor cine este. Cuca-î stă pe cap, caftanul dat de Sultan e prins în copcă la gît; calul pe care stă e un dar al Împăratului; de-asupra surguciului prins într'o floare cu pietre scumpe flutură steagul de Domnie. Aga de Scaun, represintantul Sultanului, e

la stînga lui, locul de cinste în Răsărit. Cîți Turci l-au mai întovărășit, nu se dezlipesc de el în această intrare, oricum, impunătoare și strălucită, *pitorescă* de sigur. Musica turcească sună în tot timpul drumului, o musică ce nu se aude încă decît la o împrejurare ca aceasta, căci îndată după ceremonie lăutarii împărătești se întorc, bine dăruiti, la Constantinopol.

Alaiul merge de-a dreptul, nu la Mitropolie, ci la biserica, mai mică, a Curții. Acolo așteaptă Mitropolitul și toți episcopii. Se face slujba de mulțămită, căreia noi îi zicem astăzi, împotriva bunelor obiceiuri ale Bisericii noastre, Te-Deum, după catolici. Dus de suptiori de doi episcopi, Domnul încunjură pristolul, în timp ce, ca la nunți, se cîntă «Isaia dănuiește». Nu se aruncă însă ca la nunți daruri de bani, de flori, de cofeturi celor de față; astfel de dărnicii s'aun făcut la Constantinopol. Îngenunchind pe piatra de la dvera cea mare, care deschide altarul, Voevodul primește acum din mîinile Mitropolitului mirul sfînt. A mai fost uns odată la Constantinopol, de patriarch, dar principiul este că se poate mirui cineva «și de două și de trei ori» cu mirul stăpînitorilor sfînțiți de Dumnezeu. Une ori Vlădica saun unul dintre episcopi ține o cuvîntare, pentru a lăuda însușirile, totdeauna alese, ale celui ce ține acum sabia și topuzul.

Actul al treilea e așezarea în Scaun. În Divan,

sala cea mare a judecăților din fiecare zi, așteaptă Turcii, cari n'aū putut călca pragul bisericii. Două scaune, numai două, sînt gătite acolo. Pe unul va sta Domnul, pe cellalt, la dreapta, Aga, ce ține locul Sultanului. Dar nici ei doi nu se așează, ci staū «drept» acele scaune de cinste, pe cînd la spatele lor se înșiră rudele domnești și toată boierimea cîtă poate încăpea, precum și clerul înalt, și chiar negustori de frunte. Domnul sărută firmanul cu slovele aurite care cuprinde numirea sa; un Turc — mai târziu Divan-Efendi, «domnul judecății», judecătorul Turcilor ce vin în țară, — cetește actul în turcește. Nimeni nu înțelege nimic, și nici nu e nevoie să înțeleagă, căci cuprinsul e neschimbat; dar cea mai mare luare aminte și tăcere, «milcomire» domnește. Cînd s'a mîntuit cetirea sfintelor cuvinte, pornesc puștile, tunurile, musica turcească, cea de țară, «surlarii, trîmbițașii, doboșii» sau toboșarii; clopotele vuiesc în tot orașul. Mare cacofonie solemnă. Pentru înțelesul celor de față, firmanul e cetit acum pe românește, de pe o tălmăcire scrisă cu slove mari, pe hîrtie largă, groasă, lucie răsăriteană, de Marele-Vistiernic sau altul dintre boierii. Acum și Domnul și Aga staū în jețuri. Cînd și a doua cetire s'a isprăvit, e rîndul împărțirii de caftane sau chiar de blăni la Turci și la creștinii. La urmă, se bea cafea în Spătărie.

Une ori chiar în aceiași zi, altă dată peste cîteva zile, nu rare ori și după cîteva săptămîni, Domnul stă în Spătărie și face dregătorii cei noi, își alege și orînduiește Sfatul. E obiceiul după aceasta să-și și ospăteze «Ministeriul». Ospățul se face după regulele pe care le cunoaștem. Afară, «Curtea se foarte veselește», iar cei dinuntru nu mai puțin. Une ori, de multă veselie a vinului vechiū, boierii iese la joc. Astfel, cînd Nicolae Mavrocordat a venit în Moldova ca Domn a doua oară, în 1711, s'a «giucat în casa cea mare», dîndu-se mesele la o parte. Vodă, care nu era așa de străin, nici așa de fudul cum se crede, a mulțămît dănțuitorilor, dîndu-li postavuri bune și atlaze strălucitoare.

Cînd Domnul a fost ales în țară, în urma morții înnaintașului său, unele amănunte se schimbă, neapărat. Primirea la vaduri, conacele, întîlnirea la mănăstirea de lingă Capitală nu se mai întîmpină. Dar boierimea toată și mult norod se adună pentru alegere și aclamație. Alesul merge și la Mitropolie înainte de a fi miruit în biserica de la Curte. Aici, la Mitropolie, i se pune pe umeri un caftan oarecare, în așteptarea celui împărătesc. Dacă un Turc de samă e acolo și dă pe al lui, atîta mai bine: pare că tot e ceva din sfințenia voinții împărătești, față de care nu se încapă nici-o împotrivire. Fiind vorba de o faptă cu izbînda nesigură, Domnul are grijă

să ceară une orî jurămîntul prin graiū și scris de la toți boierii. Cînd Sultanul s'a învoit cu numirea și i-aū plăcut, decî, darurile trimese, primirea firmanului se face iarăși cu o mare pompă, căci acuma se capătă, de fapt, temeiul puterii. Voevodul și Curtea lui iese înaintea trimesului destul de departe, avînd une orî — aceasta nu strică față de niște stăpîni așa de vicleni! — și «toată oastea». Nu e încă vremea de înjosire în care ceremonialul impune ca Domnul românesc să sărute scara calului pe care călărește un Pașă cu trei tuiuri și să-î meargă apoi pe jos înaintea pănă-l pofteste acesta să încalece, — dar Aga e întîmpinat cu o cinste deosebită. La întîlnirea cu dînsul, Vodă primește pe cap cuca. Numai acum se face în Divan cetirea firmanului, în mijlocul «mîlcomirii», și o nouă descărcare de puști și tunuri întovărășite de musică. «Și de atunci înainte se știe Domn adevărat.» În focmaî așa se face la înnoirea din trei în trei ani a Domniei, afară de casul cînd Domnul e chemat la Poartă chiar ca s'o primească și adese orî primește în loc petecul negru al maziliei.

Doamna nu-și face nici-o dată intrarea odată cu soțul ei, ci zăbovește măcar cîteva zile, potrivit așa încît să sosească mai târziu. O primesc jupănesele, soțiile boierilor, în cocii și rădvane, și o duc la Curte de-a dreptul, unde-și

iea în primire odăile ei. Ea nu va mai ieși decit la serbătorile cele mari ale Bisericii saū în primblări «pe uliță, la feredeū» — la baia turcească, și la noi, ca și în tot Răsăritul, un adevărat club femeiesc —, «pe la mănăstiri și pe la vii și primblări». Carăta Domnească e urmată de ale tovarășelor de petrecere, purtînd haine de «șahmarand», de «canavițe», de «belacoase», «odoare» și «sălbî de galbeni», iar pe cap «șlicurî de sobol». Seimeni, Vorniceî, Comiși călăresc în jurul trăsurilor. La întoarcere, Doamna împarte daruri jupăneselor.

Domnul mai dă serbări supușilor săi, cari le așteaptă mai mult de la dînsul. De Sf. Gheorghe, după moda turcească, și ea însăși o veche modă bizantină, se scot caii domnești la iarbă, la «ceair». Vodă însuși a ieșit cu acest prilej la întăia primblare de primăvară, pe la mănăstiri, de care sînt pline vecinătățile amînduror Capitalelor. Mieî fripți se împart slujitorilor; la biserică s'a trimes de la Curte un miel fript, în loc de colivă. Iată acum, pe cîmpul încheiat cu iarbă, apărînd un «steag de Arnăuți», mîndri Albanesi cu mustățile negre dîrze și șuşaneaua de-a curmezișul spatelor; iată vechii Seimeni, ostași cu plată. După ei vin *telegariî*, caii de trăsură: pegi, murgî, roibi, albi, negri, șargi, suri, împărțiți la «carăta Domnului», a Doamnei, pe

la boierii mari; într'un catastif de pe la 1670, am numărat 90 de cai din această rînduială. Armașul și ajutorul său deschid al doilea «șirag», urmați de trîmbițași și *sîrmaci*, «răsunînd în trîmbiță și surlă». Vin *povodnicii*, caii de călărie, și armăsarii, ținuți de Comișei și Seimeni, toți înfășurați în stofe scumpe, mai ales calul Sultanului, învelit în «taftă năramzie», ca năramza. Comisul și ajutorul său încheie defilarea: el dă și ospățul cel mare pentru ziua aceia.

Altă dată, sînt oaspeți de primit: foarte rare orî un Sultan, un Han al Tatarilor, înaintea cărora se cade în genunchi, dese orî Pași, întîmpinați cu neobișnuită supunere. Nu lipsesc, cum am văzut, solii creștini, pe cari-i primește, de parte cîteva ceasuri, Hatmanul, și-i salută în marginea orașului Postelnicul. Palatinul de Cûlm, care sosi la Iași în 1677, Domn fiind Antonie-Vodă Ruset, se învrednici chiar a vedea pe Domn în locul Hatmanului. Boierii toți sînt lîngă dînsul și, făcîndu-se cerc, salută. Oastea e aproape întregă: 20 de companii, de «steaguri» de călărași, șese de Seimeni pe jos, șese de alți pedestrași; un mare steag roșu se înalță din mijlocul lor; trîmbițele, surlele sună. Corturile sînt făcute din jos de frumoasa mănăstire nouă a Cetățuii. În audiența de a doua zi, Trimesul polon găsește într'o odaie frumoasă,

«zugerăvită după moda olandesă», un divan, tot frumos, acoperit cu covoare scumpe, și sticlutele cu vutcă, patru la număr. Se ieaă dulceți și se prânzește în acea *cămară*. Peste 70—80 de ani, Matei-Vodă Ghica primi tocmai în același fel pe alt mare sol polon mergînd la Poartă, contele Mnieszek. Dar el nu prînzi numai față în față cu Domnul, ci la o masă de 400 de tacimuri, «fără bună rînduială». Ca adaus la plăcerile mîncării și băuturii, se făcu danț, de dăntuitoari de meșteșug însă, cari veniră cu lăutariilor lor obișnuiți, și distrară lumea după cafea.

Une ori Domnul merge la hram. Egumenul său preoții îl poftesc, aducîndu-î un dar obișnuit pentru aceasta: cafea și zahăr. În curtea bisericii: Sf. Paraschiva, Sf. Spiridon mai tîrziu, la Iași, se întind *saivane*, locuri de coborîre pentru stăpînitor. Doamna, viind deosebit — nu se pot închipui cei doi soți domnești împreună, — are și ea primirea ei. Din «Cămară» se dau anumite pomeni cu acest prilej.

Sau se face un Vlădică nou. Din vechi, Domnul stătea de față la biserică, într'un scaun roșu, lîngă Mitropolit, la hirotonisire. El primește apoi pe ales în Spătărie. De aici episcopul, Mitropolitul iese pentru a străbate stradele Capitalei pe un cal împodobit cu «astar»; musica Domnului cîntă, și clopotele tuturor bisericilor sună.

Pe urmă însă fu introdus obiceiul de a se aduce episcopul cel nou în carăta Curții. Tot în Spă-tărie se face ceremonia de recunoaștere și în-tărare. Vistierul-cel-Mare dă mantia și Vodă cirja, pe care o aduce cu capul gol și o dă sărutînd mîna păstorului sufletesc. Ceva din acest obi-ceiū a rămas și pînă în zilele noastre. Și la sfin-țirea de biserică, Domnul e poftit une ori, și iea parte, îndeplinind funcțiune de arhieru.

Din cînd în cînd, se dau vînători mari. Odi-nioară Domniū, cînd nu aveaū războiū, străbă-băteaū țara în lung și în lat, prigonind dobi-toacele și miluind cu dreptate bună pe oameni. Acuma e hotărît că vînătorile de etichetă nu se cuvin a se face decît înnaintea celor patru pos-turī. Miū de țeranī sînt aduși pentru a sîrni vî-natul și a-l ucide. Un preț e pus pe orice cap de fiară saū de sălbătăciune: 25 de aspri iepu-rele, 60 vulpea, 80 rîsul, un leū mistrețul, un galben ursul. Sînt de față toți boierī, pe cari i-a chemat Domnul, și la o vînătoare de după Crăciun prin 1760, se înșiră în program Marele-Armaș, Marele-Păharnic, Marele-Comis, Marele-Căpitan de darabanī, Marele-Stolnic, Marele-Me-delnicer, mai mulți boierī de a doua treaptă și a treia, vatafī de aprozi și de copii, mazilī, ar-mășei, păhărniceī și multă gloată. Vînatul se îm-partee între vînători; pieile și blănille le ieaū *paicī*, ce încunjură pe Domn,

Cînd pleacă la războiul său în cercetarea hotarelor, cînd trece de la o Capitală la alta, Domnul desfășură o strălucită pompă, pe care abia ni-o putem închipui astăzi. Merg, pe vremea lui Vasile Lupu, 3.000 de călări, 2.000 de pe-deștri. Domnul are înaintea sa cele două tuiuri: suliți avînd în vîrf semiluna, un glob și o coadă de cal, semnul oricărei dregătorii la Turci. Urmează fiii Domnului, dacă-î are și sînt cu el. În veșminte strălucite, călărește Domnul; paici pe jos încunjură calul, cu mîna pe gîtul lui; comișei, vre-o douăzeci, aŭ părul lung, haine roșii cu stele de argint aurite în el; cu dînșii împreună merg vătafii. Postelnicul, cu toiagul de argint în mînă, stă gata să primească porunci. Spătarul e în urmă, cu armele ștapînului: sabia de tăiat și buzduganul de strivit. Copiii de casă, păhărniceii, stolniceii — slujbași tineri — zburdă acum, înaintea marelui steag al Domniei, dat de Sultan. Tabulhanaua cîntă saŭ, cum se zicea pe atunci, cu atîta dreptate, *bate*. Boierii, îmbrăcați cît pot mai bogat, merg după rangul lor. După ei se duc *șetrile*, corturile, supt porunca Marelui-Șătrar, care comandă și tunurile. 10—12.000 de oameni, grosul oștirii, se desfășură, în destul de bună orînduială, pe urmă.

Dar, la orî-ce mișcare prin oraș, Domnul nu poate merge singur și nu poate atinge pămîntul: trebuie să fie călare și încunjurat. A-

ceasta se vede neconținut, de la Ștefan Tomșa al II-lea (1611), care aleargă în veșminte roșii cu buzduganul în mână, între 500 de pușcași, pînă la Fanarioți, cari trec în mijlocul unui buluc de Arnăuți sălbateci. Gașpar-Vodă Gratiani intră în tabăra polonă la 1620 între o sută de ostași pe jos. Îl încunjură mai de aproape 17 satirgii (halebardieri) bărboși, șese Armași cu cizmulițe galbene, lungi haine roșii și ișlice de urșinic galben, puse la o parte și împodobite cu stelute de argint; tolbe atîrnă din largile cingători de argint; arcele sînt prinse de umăr, împreună cu buzdugane argintate. Cit privește pe Domn, calul său pag are frie de argint suflate cu aur, late de trei degete și bătute cu pietre scumpe. Veșmîntul său, de brocard de argint albastru, se coboară pînă la glesne; peste dînsul e aruncată o îndoită mantie de catifea roșie blănită cu samur; la fel e cuca. Șeaua roșie, de Persia, are coburi și scări de argint aurit, și de la dînsa atîrnă scumpul buzdugan.

Înnaintașul lui Gașpar își îmbracă pînă și aprozii de Divan cu urșinic, blăni de jder și vulpe de Mosc la cabaniță. Era, scrie Miron Costin, «de tot zburdată podoaba Curții» și Domnul nu suferia nici la boierinași «haine ce-vași proaste».

Orice mișcare a Domnului e decî un fel de sărbătoare a ochilor, o bucurie a mulțimilor.

IV.

Un alt șir de petreceri sînt acelea pe care le cere viața de familie, foarte strînsă, foarte unită și iubitoare pe acele timpuri.

N'avem știri asupra botezurilor de odinioară. Se vede însă că ele erau foarte cercetate și împodobite cu ospețe. Nașul dăruia de multe ori moșii întregi finului, pe care-l privia ca pe fiul său.

În nuntă se întîlnesc toate datinile poporului, înfrumusețate prin bogăție și putere la clasele stăpînitore. După înțelegerea cu pețitorii — căci tinerii se căsătoresc, dar nu se cunosc, și, dacă se vor iubi, se vede pe urmă —, o Duminică e hotărîtă pentru sărbătoare. Cu trei, cu șapte zile înaintea, încep însă ospețele, de-o parte pentru bărbați, de alta pentru femei; și o casă de socri și cealaltă sînt îndatorite la aceasta și caută a se întrece. În toate aceste trei zile, lăutarii cîntă 'n zori la fereasta mirelui și la fereasta miresei. Cînd vre-o nuntă domnească e să se facă la țară, se gătesc «divanuri, case, cerdace», așa încît un nou sat pare că răsare în mijlocul cîmpului.

Vineri și Sîmbătă sînt mese mari. Persoanele poftite, și mai ales femeile, aduc multe, felurite și adese ori scumpe daruri, pe care le poartă în urma rădvanelor un întreg șir de slugi. Anume:

«un berbecu viu adus după gît», miei în brațe, cobilițe cu găini, curcani, găște, rațe, buți de vin, coșulețe cu colaci și coșulețe cu poame, — și unele și altele acoperite cu «fachiolen» sau mărămii de mătăasă cusute cu flori în cele patru colțuri.

Ospățul, în casă ori în grădină, se dă după datinile celui de la Curte, pe care-l cunoaștem. Țiganiii cîntă neconținut. Cîte un pehlivan sau caraghios, Turc de neam totdeauna, sau «Harap», bucură pe cei de față prin isprăvile, schimele și vorbele lui. Ca să-și poată face cineva o părere despre meșteșugul lor, care nu putea să lipsească la nici-o nuntă de samă, lăsăm să urmeze descrierea pe care o dă un privitor uimit, Constantin Căpitanul Filipescu, care vorbește în Cronica sa despre logodna lui Ștefan fiul lui Radu-Vodă Leon cu Catrina lui Duca-Vodă din Moldova :

«La care logodnă a fost aicea în țară cu mare veselie : a făcut multe ospete, multe jocuri ; care se potrivea cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strîns-a toată boerimea țerii cu toate jupănesele și a întins corturile în deal de spre Mihai-Vodă, în drumul Cotrocenilor : acolo făcea ospete în toate zilele. Adus-a pehlivani de cei ce joacă pe funii, și de alte lucruri : adusesse și un pehlivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate și nevăzute pre locurile noastre :

iute om era și vîrtos. Lîngă altele, de nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat : punea de rînd opt bivoli și se răpezia iute, și, sărînd peste ei, se da în văzduh peste cap, și cădea în picioare de ceia parte. Alta, un cal domnesc, gras, mare, își lega chica de coadă-î, și-l bătea Comișelul cît putea, și nu-l putea să-l miște de loc. Alta, un copac mare din pădure adusese, și, înfipt, s'aũ suit pe dînsul ca o maimuță ; decî, după multe jocuri ce aũ făcut sus în vîrfu-î, s'aũ slobozit de acolo cu capul în jos și aũ dat în picioare. Alta, un tulpan lung de mulți coți, îl ținea oamenî în mîini, cît era, și se repezia iute, și mergea călcînd pe tulpan, și nu se afunda. Alta, se prindea mulți oamenî cîte doi în mîni, și făcea chip ca de o bute cu mînile, și mai lung, și se repezia iute, și intra cu capul prin gaura aceia, și nu-l simția oamenii, și de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ținem minte.»

După al doilea rînd de bucate, mirele-și alege *călțunarul*: el va merge în casa miresei pentru a-î duce *călțunii* de mătasă albă cu flori și măr-găritare, precum și un ișlic cu pietre scumpe, un inel și o salbă. Țiganiî cîntă înnaintea lui, mireasa-l primește în cămăra unde ea stă la o parte de veselie zgomotoasă a ospățului din casa ei; la dreapta și la stînga-î stău cîte șese prietene, cu rețele de măr-găritare în cosițe. În-

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU
Domn al Țerii-Românești (1688-1714).

După o stampă dintr'o carte grecească de pe vremea lui

Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Ecaterina G. Cantacuzino.

dată ce darul a fost primit, solul e răpit în odaia unde se petrece, și aici trebuie să bea atîta timp cît se închină, de unul și de altul, în sănătatea lui. Trebuie să fie om tare ca să se poată întoarce singur acasă.

La rîndul său, cu alți lăutari, mirele pleacă, pe jos, între prietenii, și merge la nun, țin-du-și capul descoperit pe stradă. Darul pe care-l aduce celui ce-l va cunună a doua zi, e un rînd de blănuri și un covor.

A doua zi drumurile ce unesc cele două case și acele ce duc la biserică sînt împodobite cu brad. Pe această cale de veșnică verdeață merge mirele, cu o întregă ceată de tineri împodobiiți, prietenii și tovarășii săi de vrîstă. Cîțiva Seimeni în haine roșii sînt ceruți de la Vodă ei deschid alaiul. Mirele poartă veșmîntul său cel mai scump, cu dolmanul de blană aruncat pe umăr; surguciul flutură de-asupra ișlicului. Caii strălucesc de aur și de pietre scumpe.

Se merge întâi la nun, care se alipește la acest alai vesel. călărind, cît de bătrîn să fie, la dreapta mirelui. Nuna, care a venit în trăsura cu șese cai, așteaptă în casa miresei, unde încă de dimineață fete mai sărace, din vecinii, joacă neconținut hora. Mirele rămîne în mijlocul curții, și îndată nuna, urmată de nun și de toți nuntașii, se scoboară din cerdac, aducînd mireasa, a cărei față e ascunsă de un lung văl

de mătasă cusută cu flori. Acum și mirele, întorcîndu-î înapoi spre casă, merge înnăuntru, ca să asculte *orația* urărilor și luarea de rămas bun în mijlocul lacrimilor.

Iarăși alaiul se alcătuiește pentru drum. Ca pe o pradă, mirele viteaz duce în rădvan pe mireasă: cînd ea suie scara, nuna, care o întovărășește, zvîrle un covrig și un păhar cu vin; înnaintea mirelui, altă urare de bielșug, s'a vîrsat o cofă cu apă. Seimenii roșii strălucesc în frunte, surguciurile războinice flutură, scînteii se desfac din nenumăratele juvaiere; Țigani, neobosiți, cîntă.

În biserică, bani, de aur sau de argint, sînt aruncați pe covorul ce s'a întins pentru ca să îngenunche mirii. O ploaie de bani, de cofeturi, de nuci, de castane, cade asupra celor de față: o plătește nunul, care are și grija covorului, a făcliilor, a ișlicului de ginere. Dacă e o nuntă domnească, ea se mîntuie aici la biserică în pocnete de puști și tunuri.

Urmează cel din urmă și mai mare ospăț, la mire acasă sau la socri. Danțul începe în casă, trece în curte și se întinde une ori pe stradă: două șiruri împodobite își stau față în față și bat pămîntul în horă, mișcîndu-se, cînd la dreapta, cînd la stînga. Șirul bărbaților are în frunte căpetenia jocului, un bătrîn boier, cu toiagul în mînă; apoi vine nunul și, în al treilea rînd, mi-

rele ; între femeii stă în frunte nuna, avînd lingă dînsa mireasa.

Cîte o nuntă mare ținea două și chiar trei săptămîni, cu masa întinsă 'n fiecare zi, de dimineața până sara. Cînd se face ziuă, bucătarii aduc un cocoș fript cu pene, și unul din ei cîntă *cucurigu* supt masă. Dar a doua zi se începe lunga petrecere a unor timpuri sănătoase și voioase.

În Moldova, încă de Duminecă se face cetirea foii de zestre ; ea cuprinde moșiile, vitele, tot temeiul gospodăriei și cele mai scumpe podoabe, care trec astfel, fără a se învechi, din neam în neam. Într'o foaie din 1678, găsim astfel, ca îmbrăcăminte : paclele de sobol, sucne de șahmarand și tabin, de atlas, de hataiă, de adamască, tămbare și habacie de șahmarand, năfrămii de mîni (ștergare), năfrămii de briu (baptiste), cămăși «cu sîrmă» (fir) și «cu mătasă», cămăși «de feredeu» (sau de baie), briie. Apoi, albituri : peșchire de mătase roșie cu fir, șervete «cu fir» și «cu mătasă», cearșafuri tot «cu fir» și «cu mătasă», perne «de urșinic cu fir», pilote de atlas, plapome de șahmarand, poloage «de atlas cu fir». Juvaierie de tot felul : salbe, lanțuri, brățări, sarje, inele, lefturi, «gherdane de coral», cununii de aur cu pietre scumpe, tecii și *cepse*, *coboace*, cățui de afumat, «ploscuțe de apă de trandafir». Ca unelte casnice, cîteva

de metal, pe atunci foarte scumpe : «linguri de argint poleite», piuliți de Brașov, tot poleite, talere (puteau fi de argint sau cositor). Nu lipsesc covoarele persane. În sfârșit, sînt darurile *voinicești* către mire: rafturi, săbii, cai de călărie, telegari pentru rădvane, hamuri, cuhnii și rădvane.

După cetirea a¹ctului, soții pleacă în «cale albă». În Joia următoare, părinții miresei vin de-î văd în «calea pre mare», și tînăra soție-î primește cu mărăma albă pe cap.

În Țara-Românească, ospățul de Duminică se dă în casa mirelui. Lună, el pleacă la nun, ducîndu-î vutcă și cofeturi. Întorcîndu-se acasă, el află aici și pe părinții soției lui, și îndată, cum stau la masă, numai ei patru, lăutarii vestesc sosirea talerelor, păharelor, mărămilor, gospodăriei întregi. Hainele și juvaierele, mobilele, am zice — așa de puține! — au sosit încă din ajun, odată cu sara.

Mai rămîn «calul de ginere» și rădvanul, care se dăruiesc Joia, cînd cei doi tineri prînzesc întăia oară la aceeași părinți ai nevestei.

Alaiurile de îngropare întreceau și ele cu mult obiceiurile simple, practice și grăbite de astăzi. Moartea unei rude domnești aduce deschiderea mai tuturor închisorilor, o largă iertare pentru mîntuirea sufletului celui răposat. Seimeni, dără-

banți, Cazaci merg înaintea lungului șirag ce întovărășește pe acel ce este să se îngroape. Trupul zace într'un sicriu descoperit pe care-l încunjură rude, boieri de aceeași treaptă. Semnele dregătoriei, o sabie cu vârful în sus, sînt duse înaintea luptătorului și sfetnicilor. Țigance plîngătoare, cu glas puternic și puțință de a născoci tot alte plîngerî, hrănesc jalea celor de față. Pomenile sînt cu adevărat mărețe.

Cît privește *doliul*, Nicolae Mavrocordat a mers după sicriul soției sale Pulheria în haine roșii. Ceî mai mulți văpsesc numai hainele vechi în negru. Și caii se îmbracă în negru, și, ca să plîngă, li se ung ochii cu ceapă. Până pe la 1700 se mai ținea încă vechea datină ca acei ce jelesc, să meargă un număr de zile cu capul descoperit.

Și ca adevărate distracții, vesele, fără scop serios sau trist, mărgenite în casă, ce era?

Foarte puțin și foarte grosolan.

Am văzut ce erau pehlivani și pehlivăniile. «Represințațiile» lor sînt însă numai de zile mari. În celelalte, la serbătorile obișnuite, iată cam cî se născocesc pentru plăcere:

E jocul *geridului* sau al discului, prin care călăreții cearcă să nemerească ținta cu o mică suliță de fier. Strassburg l-a văzut încă în București la 1632, dar el nu fu cultivat multă

vreme. Domnul răsplătia cu daruri pe acei ce nemeriseră.

E apoi jocul banului. Un Țigan dat pe față cu funingine vine în odaia de oaspeți și, cu mâinile la spate, cearcă să ia niște gologani ascunși într'o grămăgioară de făină. Cine nu poate, face loc altuia, tot Țigan și tot uns cu funingine. Alte ori, banii sînt lingă o lumînare aprinsă, cu sau fără făină împrejur.

E în sfîrșit jocul oului, care atîrnă de o sfoară și pe care Țiganul trebuie să-l ia fugînd.

Și atît.

V.

E puțin de adaus în ceia ce privește influența turcească, și iată de ce.

Ea atinge numai viața acelor cari trăiesc în strînse legături de toate zilele cu răsînditorii ei. Boierimea care nu stă la Curte capătă mai puțin această nouă spoială străină. Dincolo de marginile boierimii, ea nu se simte de loc.

În ce stă această influență?

Ea nu privește datinile de familie, care până târziu rămîn acelea pe care le-am schițat mai sus. Dar ea îmbogățește, ca lux, ca felurime de amănunte, ceremoniile, alaiurile oficiale. Slujbașii sînt mai mulți și numele turcești ale celor noi dintre dînșii: *muhurdari*, *divictari* arată de

GRIGORE DIMITRIE GHICA
Domn al Țării-Românești (1822-8).

După o stampă din vremea lui.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Adina Olănescu, născută Ghica.*

unde s'a făcut împrumutul. Costumul turcesc, viața sedentară, molatecă a Turcilor, desăvârșita zăvorîre a femeilor par'că trebuie să învingă.

Un alaiü din această vreme e ceva mai încărcat, dacă nu mai bine orînduit decît alaiurile vechi. Măreția de altă dată s'a mărgenit acum numai la pompă, și aceasta trebuie să fie deci orbitoare. Pe la 1820, popasul Domnului la Văcărești e o ceremonie deosebită, la care ieaü parte și toți episcopii. Cînd se face intrarea în oraș, Aga merge în frunte, cu podarii, breslele (ca la Constantinopol), Arnăuții. Vornicul de oraș își aduce zapcii, apoi pe negustori, pe crainici saü telali și pe judecătorii starostiei. Cu Hatmanul trec zapcii de Divan și Aprozii. Lîngă baș-beșleaga — care poruncește *bešliilor*, ostași de poliție turcești — e Portarbașa, portăreii beilicului — gazda Turcilor — și toată Turcimea cealaltă. Spatarul duce, între rămășițele Seimenilor, tuiurile, care sînt trei, dar nu fac cît cele două de odinioară. Armașul are cu el nu mai puțin decît 500 de lăutari, cîți sînt de toți în oraș. Vin doîsprezece cai domnești și Comisul. Boierimea trece cu ișlicele umflate pe cap. Secretariul turcesc al Domniei, Divan-Efendi, merge în același rînd cu beizadelele. Iarăși apare fantoma Domnului trecător între peici, pe calul *tabla-bașa*, supt steagul Sultanului. Spatarul ține sabia cu topuzul și, ca la Constantinopol, Camărașul-

cel-Mare aruncă parale prostimii. Tot ca la Constantinopol, se face, ca semn de veselie, un *curban-bairam*, o jertfă de berbeci, și aceasta chiar la scările bisericii, unde a fost miruit beiful, «Curtea Veche». Întovărașită de Vornicul ei, care se chiamă acum Vornicul haremului, Doamna se învrednicește de același fel de cinste. Și mehterhaneaua cîntă !

Se mai văd înnoiri și în jocuri. S'a mîntuit acum cu hora de la Curte; o bucată de timp, nu se mai dăntuiește acolo, femeile neputînd să vadă alți bărbați decît pe ai lor și rudele lor bărbătești. Țiganiū lui Brîncoveanu nu-și mai pîrllesc părul și sprincenele. Jocuri curat turcești se întilnesc însă, fără ca pentru aceasta ele să fie mai presus de vechile țiganiū. «Giurgina», care se cînta la Curtea lui Nicolae-Vodă Caragea, pare să nu fi fost altceva decît o grosolană necuviință, ce avea însă darul de a însenina pe bătrînul stăpînitor, care-și făcuse mai toată viața în Constantinopol. Măria Sa mai găsia plăcere și în jocul păpușilor. În sfîrșit, o «trupă» de ceauși și alți slujitori greci ai Domniei, îmbrăcați turcește și chiar europenește, veniau după masă, pe o scenă improvizată, ca să spuie giumbușuri în bucăți de frase luate din toate limbile.

VI.

Iată acum vremea nouă, adusă de ocupațiile străine și de legăturile cu Europa.

Lăsînd neatînse ceremoniile de Stat, serbările bisericești și, în parte, datinile de familie, această înrîurire apuseană, «evropienească», ziceaū strămoșii, înlătură foarte răpede o viață de societate așa de puțin dezvoltată în ceia ce privește plăcerile propriu zise și puse în locul ei obiceiurile pe care le răspîndise, timp de două-trei veacuri, Curțile moderne.

N'am putea spune cînd anume Domniū și boierii romîni din veacul al XVIII-lea se supuseră acestuī curent nou, dar biruința luī apropiată putea să se prevadă încă de prin anii 1760-70, cînd formele franceze prind a ne ispiti și cîștiga, odată cu sosirea dascălilor de franțuzește — un Carra, un Ledoulx — pentru copiii de boierī. Pacea de la Cuciuc-Cainargi și întroducerea epitropiei consulilor europeni corespund iarăși cu începutul acesteī nouă viețe socialī. În 1773, cînd regele Romanilor Iosif veni la Brașov, unde erau grămădiți pribegii munteni, el dori să-ī vadă și-ī pofti la o «assemblée», care se ținu în casa generaluluī de acolo: jupănesele vor fi venit numai cu oarecare sfială și vor fi fost uimite vîzînd că Iosif stă de vorbă cu dînsele.

La 1784, decī supt Domnia aceluiași Nicolae

Carageà, care era încîntat de păpuși, de *giurgina* și de «teatrul» ceaușilor, un călător, de neam nesigur, dar care scrie în franțuzește, Petty, cunoscut al poetului Văcărescu, petrecu cîteva zile la București, și el povestește astfel cel d'întăi bal românesc, românesc curat — și nu rusesc sau nemțesc, dat de ofițeri străini pe pămîntul nostru —, despre care avem știință până acum :

«Ieri seara, am fost la un bal dat pentru nunta unui boier. Sala era plină de lume. Erau multe doamne îmbrăcate grecește și românește; gâteala lor era foarte bogată și bine împodobită cu diamante și alte pietre scumpe. Totul îmi pare o magie. Totul era pentru mine o altă lume. Fiecare lucru era nou, și mi-a plăcut. Nevasta mea și fiica aș jucat menuetul și apoi cadriluri, destul de răpede. Pot să te asigur că nu mă puteam ținea de rîs văzînd pe domni ceia cu bărbile lor siliți să urmeze danțul după măsura pe care o dase soția mea. La urmă, Grecoaicele se încălziră așa, încît puteau să joace ca Englezele. Totul era vesel, totul în deplină înțelegere. A fost un supeu, și apoi s'a început iarăș balul, care a ținut până la miezul nopții.»

Astfel de constatări fac de acum înainte toți călătorii ce vin pe la noi. Mai trec abia zece ani și pentru întăia oară niște Italieni fac cererea de a li se îngădui să *joace* la București :

dar ei veniseră în timpul războiului celui nou, pentru ofițerii ruși. Cererea nu se prinse. În noul războiu din 1806-12, actori ruși joacă la Iași, supt conducerea Italianului Maggi, în casele *clubului* ofițeresc. După 1812, *clubul* din București rămîne și încep represintații de teatru german cu vre-o sută de spectatori obișnuiți. Ba chiar o trupă de operă italiană cîntă acolo până la is-carea tulburărilor din 1821.

După întoarcerea boierilor asemenea petreceri se făcură și mai dese, și la 1826 o companie francesă se întîmpină în Iași; unul din afișurile ei zicea așa: «După cerire: Compania franțozască va avè cinste astăzi Joi, în 17 Fevruarie, o mare arătare de meșteșugurile lor și o mare arătare cu pantomină de scoborîrea lui Ploton (*sic*) în iad. Duminecă va fi o mare arătare cu pantomina italienească». E cel mai vechi afiș românesc de teatru ce se cunoaște, și e ilustrat!

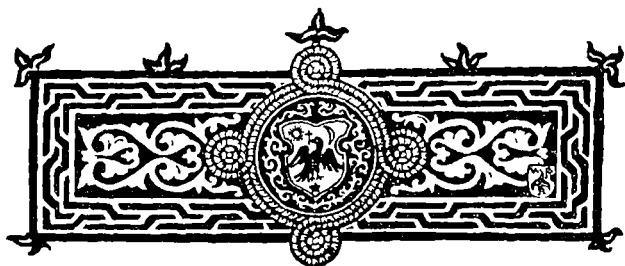
Era nouă în viața de societate începuse de sigur și ea se desăvîrși răpede. Supt acest raport, Europa nu mai avea ce să ne învețe.

V.

ROMÎNIÎ ÎN STRĂINĂTATE

ȘI

STRĂINIÎ ÎN ȚERILE ROMĂNEȘTI

V.

Romîni în străinătate și străini în țerile românești.

Pornim de la două constatări. Astăzi populația orașelor noastre e foarte amestecată: în Moldova-de-sus burghesia e aproape numai evreiască; în părțile muntene atîția dintre cei ce o alcătuiesc sînt Greci, Bulgari, Sirbi, cari nu s'aũ amestecat încă deplin cu aĩ noștri și unii chiar — mai ales dintre Greci — nici n'aũ de gînd să se amestece, socotind că neamul lor e cu mult mai frumos decît al nostru. Aceasta ar putea să fie o primejdie mare, dacă n'am avea norocul că locuitorii satelor, temeiul țerii în mai toate privințele, sînt numai Romîni saũ, ici și colo, pîlcuiri de străini cari nu mai privesc nici-o altă țară ca a lor, ci se deosebesc de Romîni numai prin port și, une ori, prin lege.

Pe de altă parte, mulți dintre cei mai bogați

și chiar de mai vechi neam dintre locuitorii orașelor României, le părăsesc o bună parte din an sau chiar mai totdeauna pentru a trăi în străinătate, de la Brașov până la Paris. Sînt oameni crescuți de învățătoare străine, într'o casă unde se vorbea franțuzește sau nemțește, dați pe la liceele Franciei, isprăviți prin Universitățile acestei țeri, cetind numai literatură francesă și avînd astfel un suflet închis pentru cele mai multe, dacă nu pentru toate, aspirațiile noastre. Dacă n'am avea viața politică, din care se pot trage foloase de putere și dominație, sau și altele, emigrația ar fi și mai mare. Acești oameni se duc acolo unde-î trage inima, unde viața e mai strălucitoare, mai veselă, mai vioaie. Aceasta ar fi iarăși o mare primejdie, dacă prin ea s'ar înstrăina o parte însemnată din bogăția sau din înțelepciunea, din capacitatea națională. Pentru a vorbi numai de cea d'intăi, din fericire însă înstrăinații aū grija să piardă destul de răpede rostul lor de stăpînitori ai pămîntului românesc, care ajunge astfel în mîni mai destoinice. Rămîne însă marele păcat față de neam, că banul stors cu multă muncă pămîntului acestuia de mîinile țeranului, acest aur scump se risipește an de an ca o pleavă netrebnică pe plaiurile, pline de bogăție, ale altor popoare. Cercetătorii deficitelor, ai ruinei amenințătoare asupra noastră, n'ar trebui să cerceteze numai

importul și exportul, ce vindem și ce cumpărăm, ci și viața Romînilor din Paris și din orașele de băi și petreceri ale Europei, unde se săvîrșește al treilea fenomen însemnător al economiei noastre naționale, risipa noastră. La noi nu cheltuiește nici-un fel de călători străini, pe cînd noi zvîrlim aur pătat de nedreptate, aur ruginit de sînge, aur întunecat de lipsa de patriotism, la picioarele străinilor.

Și aici însă e un semn îmbucurător. Vechiul simț de gospodărie se trezește în inimile boierimii de ispravă. Un G. Gr. Cantacuzino, un N. Filipescu, un Barbu Știrbei nu părăsesc, ca desertorii în ceasul de luptă crîncenă, pămîntul din care a pornit puterea și mărirea neamului lor, pămîntul unde li zac, în multe generații, strămoșii. Exemple bune, care vor cîștiga de sigur tot ce e sănătos între coborîtorii vechilor neamuri și între represintanții neamurilor celor nouă, de curînd îmbogățite.

I.

Năpădirea de străini a orașelor noastre și așezarea saŭ lungile rătăcirii ale Romînilor în străinătate nu se pot înțelege, dacă nu se cunoaște și felul cum ele s'aŭ statornicit. Printr'o expunere istorică se cîștigă, nu numai cunoștința unor părți interesante din trecutul nostru, dar

și adevăratele puncte de vedere din care aceste fenomene trebuie privite pentru a fi înțelese, prețuite și îndreptate.

Orașele și târgurile noastre au avut de la început, toate fără deosebire, și locuitori străini. Au fost astfel străini vechi ca și țara, și ai căror urmași de veacuri întregi nu mai sînt străini, cu toate că unii, ca Armenii, păstrează — minunată pildă de statornicie și credință față de trecut — după peste cincisute de ani vechea lor limbă de acasă, din Ținuturi pe care mai mult de zece generații nu le-au văzut nici-odată, pe care poate nu le vor vedea nimeni dintre urmași.

Iată cine au fost acești întemeietori neromîni ai așezărilor mari din țerile românești.

Cei mai vechi sînt Sașii, Nemții din orașele Ardealului vecin. Aceste orașe s'au întemeiat în apropierea anului 1200, și au avut în mîna tot negoțul acestor părți, unde țeranii de-ai noștri trăiau ca birnici ai semințiilor turcești din Răsărit: Cumanii, Pecenegii, Tatarii. Ei aveau nevoie dincoace de munte de popasuri, și în ele s'au așezat gazde și fel de fel de ajutorii ai negoțului. Pe urmă, alții dintre Sași au crezut că e bine să rămîie în Moldova sau în Țara-Românească pentru a vinde cu mărunțișul sătenilor noștri. Ei își făcură case mai bunicele decît ale acestora, clădite din zid trainic, tăiară strade drepte și lăsară la mijloc cîte o piață. Aici își

ridică biserica, neapărat una catolică. Domnii noștri, venind mai târziu, după ce ni se alcătuiseră principatele, au dat cărți de stăpânire și de *drep-tați* saū privilegii acestor folositori oaspeți străini, cari-î primiră, în schimb, să-și aibă Curțile între dînșii.

Așa s'au făcut începuturile orașelor: Baia pe riul Moldova, Buzău, Tîrgoviște, Cîmpulung.

Lîngă Sași, regii unguri au strămutat locuitorii orășenești din neamul lor. Ungurii aveau însă mult mai puțină pricepere și aplecare pentru viața de cetate cu meșteșuguri și negoț. Nicî în Ardeal ei n'au putut întemeia orașe înfloritoare. La noi ei au fost ispitiți de Sași saū au fost aduși ca apărători ai unor Ținuturi cucerite de regi. Astfel de la Unguri ostași, puși cu de-a sila ca să păstreze partea dintre Carpații Secuimii și riul Siretiului, pe care o cucerise Coroana ungurească, pornește obîrșia unor localități ca Bacăul, Agiudul, Sascutul și cetatea, astăzi cu totul ștearsă de pe fața pămîntului, a Milcovului, pe riulețul cu acest nume, precum și a multor sate din valea Slănicului. Mai târziu, lupte religioase și alte împrejurări aduseră alte pîlcuri de Unguri, cari erau și rămaseră sătenî. Îi găsești prin Ținutul Romanului saū dincolo de Siretiu, în sate din Tecuci, în Cornî lîngă Huși, cari Huși, n'au fost însă nicî-odată ungurești, și în unele părți din Basarabia, până

la Ciubărciū, pe Nistru, de-asupra Cetății-Albe. Alți Unguri aū fost chemați saū cîștigați de Domniī noștri cu scutiri de biruri și multe drepturi pentru lucrul viilor maī ales, prin toate părțile unde mari dealuri de lut arse de soare făceaū cu putință întemeierea de podgorii. Decī Unguriī aū venit la noi ca grăniceri, ca pribegī, în timpurile mișcării religioase a Husitismului și ca vierī din țara Tocaiului.

Prin veacul al XIV-lea începe însemnătatea orașelor Galiției, Cracovia și Lembergul. Regiī polonī făcuseră acolo ceia ce se îndeplinise cu mult înnainte de regiī unguri în Ardeal: aduseseră coloniști germani și li dăduseră întinse drepturi de negoț și de cîrmuire prin sine înșiși. Nemții galițieni se coborîră și la noi, pe valea Siretiului. Astfel, înnainte de a se pomeni un Domn al Moldovei, ei își aveaū gazde și prăvălii saū dugheni la Siretiū, la Suceava, unde s'a făcut peste puțin timp Scaun Domnesc, la Cotnari, unde erau vii de lucrat, și, în grupe maī mici, și pe aiurea. Pe cînd Unguriī s'aū păstrat mult timp, acești Nemți, ca și Sașiī din Ardeal, se contopiră foarte rāpede, — o aplecare caracteristică a poporului german, pe care sociabilitatea lui bună-l aduce de regulă la naționalizare. Nemții din Cotnari, cari pe la 1750 și maī departe scriaū cu litere latine și mergeaū la biserica catolică, par a fi dintr'un curent de

emigrație mai nouă. Izvorul de unde porniaŭ Germanii galițieni secase de mult în Galiția chiar.

În jumătatea d'întăiŭ a veacului al XIV-lea, musulmanii sirieni luară regatul Armeniei Mică, în apropierea Mediteranei. Locuitorii amenințați cu măcelul, robia și cele mai neomenoșe chinuri și prigoniri, fugiră în lume. Corăbii îi duseră peste întinderea Mării-Negre la bogata cetate Caffa din Crimeia, care era a Genovesilor italieni. Aici veniaŭ însă neconținut, peste stepa Tatarilor, negustori din Lemberg. Armenii neguțară întâiŭ cu dînșii, apoi se duseră și ei în acea mare cetate a Galiției. Numărul lor fu în curînd foarte mare. Urmînd pe vecinii lor Nemți, ei se coborîră la rîndul lor în Moldova. Suceava avu decî Armenii săi, ba chiar un episcop, care ședea mai târziu în biserica întărită de la Zamca. Și în Siretiŭ, firește, locuiaŭ Armenii. Ei fură aduși la Roman de Roman-Vodă, care întemeie acest oraș la vărsarea Moldovei în Siretiŭ, înainte de anul 1400. Pe alții îi va fi chemat la Botoșani Petru Rareș, care făcu din acest sat un tîrg cu biserici domnești și Curte de reședință pe la 1530. În Iași ei veniră mai ales după ce se strămută Scaunul Domniei aice, iar nu din vechi timpuri, căci inscripția cu data de 1395 de la biserica lor e mult mai nouă. Iași erau popasul de către Prut al negustorilor ce mergeau la vadul de la Țuțora și treceau spre

Chilia, spre Cetatea-Albă, spre depărtata Caffa. Armenii nu lipsiau încă de prin anii 1350 la Cetatea-Albă, marele port de la vărsarea Nistrului. Mai pe urmă, ei răzbătură și în Birlad, în Bacău, în Galați și prin multe alte locuri.

Armenii fură numai negustori: nici vieri, nici meșteșugari, nici coloni militari, ci negustori. Legea, limba lor și le-au păstrat până astăzi. Dar ei luară nume românești, care înfățișează astăzi cea mai veche formă a nomenclaturii familiare: Pruncul, Țeranu, Ciomag, Bolfosul, Manea. Ceii ce se chiamă cu nume turcești: Buicliu (Böikli), Goilav, sînt veniți mai în urmă, după 1700, din Galiția sau chiar din Armenia asiatică, cea mare. Cutare Armean dintre ceii d'întăiū, trecînd la ortodoxie, putu să ajungă și boier mare, ca Petru Vartic. Ceii mai mulți nu se despărțiră însă de o lege pe care ai noștri o numiau cu despreț shisma lui Arie: cu o mișcătoare pietate, ei păstraū vechile lor cărți sfinte, scrise în Caffa, — din care se păstrează astăzi una în Iași, alta în Roman, o a treia în Botoșani.

Grecii erau numai prin porturile Dunării și Mării: poate la Brăila, și de sigur la Cetatea-Albă, unde trăia pe vremea lui Ștefan-cel-Mare vestitul negustor Caliani. Bulgarii se întîmpină în alte șchele dunărene, precum la Floci; de sigur era ceva Bulgărimie și la Giurgiu, până ce acest oraș se prefăcu după 1400 într'o ce-

tate turcească, ce nu mai putea face negoț. Țeranii de peste Dunăre treceau dese ori la noi pe vremea strașnicelor lupte care aduseră căderea Bulgariei; locuitorii de acolo veniți dincoace numiră Vlașca saă «pămînt românesc» partea din șesul dunărean în care se așezară. Cînd Domnii munteni făceau o raită prădătoare peste marea apă de hotar, ei nu uitaă să aducă mii de săteni de supt stăpînirea turcească, pe cari-i statorniciaă prin locuri mai pustii. Și boierilor li se îngăduia prin *cărți* domnești să cheme locuitorii de oriunde în satele ce înființau pe moșiile lor, și, acești locuitorii străini fiind o bucată de vreme *slobozi* de bir și de dăjdî către Domnie, satele cele nouă se chiamă *slobozii*.

Acestea erau până pe la anul 1700, cînd începe a se pregăti epoca modernă a vieții noastre, străinii din satele și orașele principatelor noastre. Nu erau prea mulți, și nimeni dintre dînșii nu se înfățișa amenințător pentru noi.

Să vedem acum pe Romînii cari mergeau peste hotar, pentru mai multă saă mai puțină vreme, de bună voie saă de silă.

II.

În anul 1394, Turcii se aruncară asupra Țerii-Românești și, prădînd-o, ei înlocuiră pe Domnul ei, Mircea, cu un boier anume Vlad. Boierii și

toți oamenii cu avere își trimeseră familiile la Brașov. În curînd și ei, ba chiar Domnul, se adăpostiră aici.

De aici înnainte, se întilnesc dese ori astfel de oaspeți românești în cetățile Sașilor, la fiecare schimbare de Domn, la fiecare iuruș turcesc, la fiecare măcel săvîrșit la Curte. Cară, căruțe, rădvane, călăreți, cete de țeranî pe jos, ca niște turme înspăimîntate, se îndreaptă spre hotarul Craiului ungur sau principelui ardelean. Pe drumul Prahovei, prin Văleni, peste Piatra Craiului, se ajungea prin trecătoarea Branului la Brașov. Printre munții joși, de-a lungul Oltului îngust, pe lângă Turnul Roșu, pe care une ori îl mai înroșește sîngele țîșnit, se ajunge în cealaltă mare cetate primitoare, a Sibiiului. În sus pe Jiiu, pe la plaiul Izvarnei, pe lângă Tismana, se ajunge iarăși «la munte» și de acolo se atinge Țara Hațegului, cu micul tîrgușor românesc, foarte vechiu.

În Moldova, Domnia bună a lui Alexandru-Vodă orînduitorul are înnaintea ei vre-o zece ani de zbucium. Domni sînt bătuți, goniți din țară, și după moartea lui Alexandru-cel-Bun până la intrarea biruitoare, de tînăr Împărat învingător, de Făt-Frumos ce-și iea moștenirea, a lui Ștefan-cel-Mare, douăzeci și mai bine de ani tot răscoale, trădări, lupte, nelegiurî fără de nume. Și de aici fug boierii, pe lângă Domnul lor, sau în

cete răzlețe. Ei se duc în cutare castel, pe care regele Poloniei l-a pus la îndămîna lor, la Camenița puternică, înfiptă la Nistru, în fața Hotinului nostru, sau prin marele codru de fagi al Bucovinei ei pătrund în Galiția și-și fac culcușul de fiare rînite la Lemberg. Alții apucă pe la Oituz, pe la Tulgheș, prin valea Cimpulungului, mai ales prin aceasta, care e în legătură cu capitala, Suceava, și, răzbătind în Ardeal, nemeresc la Bistrița, altă bună cetate, bucuroasă de oaspeți cari plătesc bine.

Acești fugari se cheamă *pribegî* și fapta lor de a-și părăsi țara în pripă e *pribegia*. Și străinii printre cari ei locuiesc de acum, îi numesc după acest cuvînt al nostru. Se pot face lungi șiruri din numele pribegilor, dar e mai interesant să se vadă felul lor de viață în Ardeal și Polonia.

Pribegii își ieau case prin suburbiile românești ardelene, prin satele vecine; cine e mai mare și aduce scrisori de la Craiul său principe e ținut chiar, spre mai mare siguranță, între zidurile cetății. În Polonia, orice casă li stă deschisă.

Viața pe care o duc acești oameni, nu e așa de nenorocită cum s'ar crede. Aū adus cu ei scule și, cînd se mîntuie banii, ei le zălogesc pe acestea. Se găsește cîte un prieten sas, orî, dincolo, neamț, armean, care-î împrumută cu do-

bînzî mari. Cîte un ajutor vine și de la Curte, cîte un dar din partea orașului. Bărbații beau, vinează prin cîmpiile și pădurile din apropiere, pun țara la cale, se gîlcevesc între dînșii, scriu și primesc scrisori; femeile țese ca acasă, între roabele lor țigance; sînt nunți strălucitoare și pompoase alaiuri de îngropare, cu cîte 40 de preoți în șir și mai mulți Vlădicî în frunte; copiii învață în casă de la cîte un diac sau preot, dar une ori se tocmește și un învățător pentru limba latinească. Portul, datinele, petrecerile sînt tocmai cele de acasă.

De odată în această viață liniștită, sosește vestea că a murit dușmanul său că l-au scos Turcii. Răpede se pun în lăzi sculele, blănille, hainele scumpe, mărămile și pînzăturile fine, lucru a mulți ani de zile; rădvanele trag la scară și cai închiriați de la Brașoveni umplu friiele scumpe de spumă. Ochii înlăcrămați, dar scînteietori de bucurie, par că străpung cu privirile lor munții din față și văd cele de acasă, coperemîntul țuguiat de-asupra cerdacului, odăile răcoroase cu ferești mici, moșia cu pășunile nesfîrșite. Un lung șir de oameni se desfășură spre pasuri. Sau e vorba de o năvălire: Domnul pribeag, Domnișorul dorit de Domnie, șeful, a dat porunca de a se găti armele. Săbiile sticlesc lacome de sînge; povodnicii focoși freamătă. Ulițele sînt pline de privitori, și la ferești se văd femei tă-

cute care privesc lung în urma călăreților și se zguduie de hohotele plinsului. Peste cîteva zile moartea-și va culege secerișul pe cutare plaiū cu iarba stropită de scumpă rouă caldă.

Aceasta e pribegia, dar mai este și alta, care calcă țeri mai depărtate.

Încă de prin anul 1427 ajunsese tocmai la Londra, cerșind ajutoare ca un creștin prigonit de păgîni, Radu Banul, care slujise pe Mircea-cel-Mare. Îndată după aceasta, vedem pe Vlad Dracul, care era să fie Domn în curînd, mergînd până la Nürnberg cu Împăratul Sigismund, rege al Ungariei, ocrotitorul său statornic. După 1500 numărul acestor rătăcitori prin cele mai depărtate țeri ale Apusului se înmulțește. Unde nu-î vezi? În taberele Împăratului, ei vorbesc de credința lor față de Casa de Austria, în Franța de suferințele pe care le-aū îndurat de la Turci, ei moștenitorii cei adevărați ai Scaunului moldovenesc sau muntean, în Londra ei se dau drept buni reformați, cari aū părăsit cu totul legea veche; la Roma, în Spania ei sînt catolici cu patimă, cari vreaū să cîștige țerile lor rătăcite pentru credința cea bună. În Ferrara, în Veneția, în Genova, în Geneva, ca și în Nürnberg, în Anspach, în Dresda, ei vin, cu secretariul lor de limbă străine, cu cîțiva boieri credincioși, cu puține slugi zdrențuite și flămînde, staū la

han, nu plătesc, cer un dar și liberarea din minile gazdei și se duc mai departe. Pecetluiesc cu vulturul său cu bourul, își zic Voevozi, au haine scumpe răsăritene, lanțuri de aur, cîte o decorație europeană, cîte un Ordin, poartă părul lung, și în ochii lor frumoși lesne-crezătorii săi și ceilalți pot ceti o lungă poveste de nenorocire. Vin toți de la Mircea-cel-Bătrîn și de la Ștefan-cel-Mare, și merg toți la Constantinopol. Mulțămesc din toată inima și pentru scrisori de recomandație, către un principe, un oraș vecin, către ambasadorii pe lîngă Sultan. Și ce se întîmplă cu dînșii? Petru Cercel, fratele lui Mihaï-Viteazul, autor de versuri italiene, desăvîrșit om de Curte, e Domn, mai rătăcește odată, e înecat în Bosfor, și trupul său umplut cu paie și tăbăcit se trimete dușmanului din București. Alții merg la staniștea Cazacilor, în ostroavele Niprului, ieau cu dînșii un număr de voinici, cuceresc Moldova, o pierd și mor de sabie, de glonț, de chinuri. Pe alții pentru aceiași soartă îi ajută haiducii unguri, ostașii cu plată ai turtora. Cîte unul intră în temnițele turcești săi își răscumpără viața trecînd la Islam. Mulți pier fără de urmă, cu drepturile, visurile, genealogia și biata lor Curte flămîndă.

Multă vreme, străinătatea ne-a cunoscut prin acești pretendenți spulberați de furtuna luptelor pentru Domnie.

III.

Apoi de la un timp speța lor se face rară, și încetează. Străinătatea ambițioșilor noștri nu mai e «Europa», de la Germania până în Anglia, ci numai Împărăția turcească.

De multă vreme, doritori de Domnie, boieri prigoniți sau nemulțămiiți cu Cîrmuirea fugiau în orașele de la Dunăre care intrase în stăpînire Turcilor: la Bender (Tighinea), la Chilia și Cetatea-Albă, la Brăila, Giurgiu, Turnu sau Severin, dacă nu treceau Dunărea până la cetățile turcești de pe malul cellalt. Pribeagul era întrebant întâi dacă nu cumva ar fi aplecat să se turcească, apoi dacă n'are bani, și în sfîrșit ce vrea. Unii erau trimeși la Constantinopol, alții stăteau de pîndă acolo, în raiă.

La Constantinopol, acolo era marele loc de adunare. Se vedea neconținut în casele din Pera, mai târziu numai în Fanar, în satele vecine, cu vii și grădini frumoase, cu case vesele albe și chioșcuri ascunse, o mulțime veșnic neastîmpărată de oameni cari uneltiau, înșelau, făgăduiau, mințiau, cumpărau, otrăviau pentru Domnie. Erau Romîni, dar și Greci destui, chiar Armeni, apoi Levantini de limbă italiană și lege catolică, toți purtați anii de zile prin țerile noastre. Prin *regèlele* sau patronii lor, Viziri, Pași Agale, favoriți de Curte, negustori ai Sera-

iului, Sultane, femei care aū intrare la acestea, ei se frămîntă veșnic pentru un «beiu» saū împotriva acestuia. O interesantă societate de pribegî și aice!

Dar Domni nu se vād în mijlocul lor, afară de feciorul, fratele, ruda domnească ce stă în palatul țerii, la Vlah-Saraī saū Bogdan-Saraī, ca zălog, ca ostatec, răspunzător pentru purtarea celui ce domnește. Acesta n'are nici-un rost deosebit, căci spionarea dușmanilor, împiedecarea și urmărirea lor o fac alții, oamenii Domnului ce staū totdeauna la Poartă, aceia cari-i țin locul acolo, căci acesta e înțelesul numelui ce li se dă: *capuchehaiele*. Ostatecul trîndăvește saū petrece: une orî în petreceri el îndrăgește viața turcească, și se face Turc ca Ilie fiul lui Petru Rareș, poate ca innaintașul saū Ștefan-Vodă, căruia i s'a zis Lăcustă.

Domnii mazilî, Domnișorii ce rîvnesc tronul, aceia sînt trimiși prin deosebite locuri străine, unde trebuie neapărat să se stîmpere. Cutare stă la Chios — și e bine, Constantinopolul fiind mai aproape — saū la Lesbos, la Rodos, mai depărtate, la Cipru. Alții se află prin Siria, la Alep, de pildă. Trimeterea se face și în Africa: în Egipt, la Tripoli. În aceste locuri «beiu» găsește odăi în castel, în cetate, de unde nu poate pleca fără voie; aici își află loc și toată familia lui, toți însoțitorii de restriște. Viața e

GIOVANNI GREGORIO GIKA
PRINCIPE DI VALACCHIA - ANNO 1663.

GRIGORE I-iu (GRIGORAȘCU) GHICA

Domn al Moldovei și al Țerii-Românești (1658-9; 1661-4; 1672-3)
(pribeag în Germania).

După o planșă contemporană.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Adina Olănescu, născută Ghica.*

tristă, foarte goală : scrisorile pătrund numai pe furiș, cu greu. Baniî sînt puțini : Sultanul a hotărît un tain, dar sînt unii pentru cari nu se face această «milă împărătească». Se hrănesc decî din pescărie, din blănărie, din vînzare de mărunțișuri. Temeiul cheltuielii vine însă de la împrumuturi pe care le fac Greșî, Armeni, Evrei, Turci, măcelari, Ieniceri. Cînd surgunitul ajunge a domni, toți aceștia vin la el cu sinele în buzunar și formează în Capitalele noastre o colonie, veșnic preschimbata, a creditorilor. Mihaî Viteazul, ca să scape de cererile și obrăznicile lor, a trebuit să-î puie supt foc și sabie.

IV.

Până atunci, puțini călători străini ne cercetaseră. În adevăr, nici n'aveau de ce. Moldova și Țara-Românească cuprindeau însemnate drumuri de negoț, însă nu pe cele mai însemnate și mai sourte între Apus și Răsărit. Dacă Polonii nu puteau trece spre Constantinopol fără a străbate măcar o parte din Moldova, dacă Ardelenii trebuiau pentru aceasta să ia în lung Țara-Românească, Germanii, Italienii, Francesii se duceau prin valea Dunării la Belgradul sîrbesc și de aici apucau spre capitala turcească tăind în diagonală peninsula balcanică, prin Niș, Filipopol și Adrianopol. Noi rămîneam decî la

o parte, și, odată cu banul călătorului, am pierdut și povestirea lui.

Cele mai vechi descrieri de călătorii prin țerile noastre sînt aduse numai de întîmplare. Un *hagiū*, un pelerin german, care iea la întors drumul prin Țara-Românească, un ostaș bavares, multă vreme rob la Turci, care vine acasă prin aceleași locuri, după ce luptase în preajma lor chiar, la Nicopol (1396). Apoi ceva mai tîrziu atinge Moldova un cavaler burgund, care din Polonia voia să meargă la Locurile Sfinte ale Patimei lui Hristos și vede astfel pe Alexandru-cel-Bun în Basarabia, la satul său Cozia. Un alt cavaler din aceeași țară plutește pe Dunăre pe corăbiile creștine ale cruciatei din 1445 și vede astfel până la Olt amîndouă malurile Dunării și pe Vlad Dracul lup-tînd cu păgîni. Un Ienicer, Polon de neam, se luptă în oastea Sultanului Mohammed al II-lea, cu agerul și vicleanul Vlad Țepeș. Un secretariū venețian, un medic din Veneția sînt trimiși la Ștefan-cel-Mare. Atîta numai, pînă la anul 1500.

Pentru veacul următor, avem soli sași și poloni, mergînd la Petru Rareș sau aflîndu-se în calea spre Constantinopol. Apar însă pe acest timp două alte feluri de călători decît rătăciții și ambasadorii. Pe de o parte, sînt agenții propagandei catolice, care se întetește după ivirea protestantismului și e mai ales foarte vioaie și

încrezută între anii 1550 și 1600. Astfel vine pe la noi vestitul Iesuit Mancinelli și călătoresc alți frați ai Ordinului, veniți din Polonia. Apoi trec prin țerile noastre cei d'intăiū oameni cari au numai dorința de a cunoaște țeri neobișnuite. Sînt doi Francesi : unul, Bongars, un vestit învățat, care a tipărit culegerea cronicilor ce vorbesc despre cruciată, venise după inscripții în Ungaria și Ardeal și luă calea pe la Tîrgoviște și București ca să găsească alte inscripții la Constantinopol, unde se duse împreună cu «carele domnești» ale birului. Cellalt, Franțois Pavie, baron de Fourquevaux, se întorcea din Răsărit și el ajunse în Polonia, străbătînd Moldova de la Cetatea-Albă a Nistrului până la cealaltă cetate de la Nistru, Hotinul, și anume abătîndu-se pe la Iași, unde văzu buna judecată a lui Petru Șchiopul.

Încurcăturile războiului de treizeci de ani, în care fură cuprinși și Domniile noastre, aduseră, după 1600, în aceleași țeri romine pe Welling și pe Strassburgh, amîndoi agenți suedesi, dintre cari cel din urmă a lăsat o minunată descriere a Țerii-Românești pe la anul 1630. Mai mulți și mai bogați în știri sînt misionarii catolici și unul din ei, Bandini, pe rînd oaspete al lui Matei Basarab și al lui Vasile Lupu, a dat o expunere de călătorie de o însemnătate neprețuită.

V.

De pe la 1680 la 1750 am trăit viața cea mai *închisă* din tot trecutul nostru. Străinii nu mai vin să se așeze la noi și noi am întrerupt drumurile noastre în străinătate.

Vechile elemente străine s'aũ prefăcut cu timpul în Romîni. Noi Sași, Armeni, Nemți, Unguri nu mai vin în țară. Strămutările de săteni din Bulgaria pe malul cestălalt al Dunării nu se mai petrec. Negoțul săsesc îl fac Romîni din suburbia românească a Brașovului, din Șchei, cari vînd marfa lor de brașovenie în București, Iași și în alte orașe ale amînduror țărilor.

În schimb, Împărăția turcească ni trimete tot mai mulți meșteșugari și negustori. Alături de Brașoveni țin prăvălii în București Chiproviceni: aceștia sînt Bulgari din Chiprovaț, cari se bucură în Țara-Românească de înlesniri foarte mari și sînt destul de mulți la număr. Nu lipsesc Armeni, Evrei din Turcia: aceștia întemeiază pe acele timpuri colonia de Armeni din părțile asiatice și aceia de Evrei Spanioli, care se întîlnesc de acum înainte în Capitala munteană. Turcii se îndeasă tot mai mult la noi, ei sînt împrumutători de bani cu dobînzî grele, cumpărători de vite, și mai ales de oi, pentru hrana Constantinopolei, cumpărători de său, de miere, de ceară. Vin din cetatea împărătească

saŭ din Asia Mică faimoșii Lazî, negustori cu de-a sila ; nu arare ori ei țin moșii în țară și în-grașă acolo, ca în raiua lor, mari turme și ci-rezi pe care le exportă apoi în primăvară. Așeză-rile Turcilor se chiamă *cîșle* saŭ *casabe*; ei înșii aŭ deosebite nume, după felul lor de îndeletnicire: *saigiî* saŭ păstori, *gealepî* saŭ măcelari, *zahe-regiî* cari strîng grînele ce se datoiesc Sulta-nului saŭ le cumpără tot pentru nevoile Capi-talei turcești, *mumbaiegiî*, «cumpărători», ș. a. Prin bîlciuri ei se întilnesc totdeauna, cotind, stropșind, strigînd. Prin orașe ei aŭ prăvăliile lor, ca la Roman, la Focșani. Fiind oameni ne-ascultători și tari de cerbice, Domnul trebuie să ceară pentru a-î stăpîni un judecător turc, Di-*van-Efendi*, și ostași turci, al căror număr se tot înmulțește, *beșliî*, cu căpeteniile lor, *beșlegiî* și șeful lor cel mare, *bașbeșleaga*.

Această stare de lucruri a ținut până foarte târziu, și de multe ori aŭ trebuit măsuri energice pentru a o îmbunătăți întru citva. Astfel odată se dărîmă de ostași turci așezările turcești din Moldova, iar peste douăzeci de ani, după 1760, se smulg de la arendașii turci toate moșiile ce țineaŭ, mai ales în șesul muntean și în Oltenia, oprindu-î, în același timp, cu asprime de a mai lua altele.

Romîniî nu mai călătoiesc și pribegiile se îm-*puținează*, făcîndu-se acum doar după vre-un

război, cînd fug trădătorii, sau în mijlocul războiului chiar, cînd dosește oricine poate. Vremea bună în țară aduce mai pe toată lumea înapoi. Oamenii cari în alte împrejurări n'ar mai fi călcat prin patrie, se odihnesc, cu toată năcazurile, în cuprinsul ei. În 1714 a fost tăiat la Constantinopol Constantin Brîncoveanu, după ce supt ochii săi căzuseră capetele tuturor feciorilor domnești, în 1716 era gîduit Ștefan-Vodă Cantacuzino, urmașul Brîncoveanului. Doamna lui Ștefan, Păuna, rătăci, nebună de durere, ținîndu-și de mîna copiii nenorociți, prin Neapole, prin Roma, Veneția și Viena; apoi ea se așeză pe mulți ani de zile în Brașov. Copiii ei Radu și Constantin intrară unul în oastea germană, celalt în cea rusească. Radu fu un trădător, scăpă prin fugă și peri în miserie; Constantin, pe care-l amestecase în afacerile lui necurate, ieși ca bătrîn pe moarte din temnița de la Graz, unde intrase ca tînăr nesocotit. Neпоatele Păunei se măritară în familii irlandeze, italiene, franceze din Austria. Dar Mărica Doamna, văduva Brîncoveanului, scăpînd din surgunul său de la Chiutaia, în Asia-Mică, își petrecu anii din urmă în țara unde răposatul ei soț domnise cu strălucire peste douăzeci de ani de zile.

Domnia se dă de la Turci, și orice uneltire n alte părți e zădarnică. Domnul, care plătește bine la Poartă și în jurul Porții, a închis oriși-

cui drumul pîrilor. Toată lumea stă acasă, și pe încetul pierе neatîrnarea sufletelor, pierе neastîmpărul, vitejia, credința în viitor. O liniște grea apasă asupra tuturor. Ca datini, îmbrăcăminte, petreceri simțim cum ne prinde amorțeala Turcimii decăzute.

Spiritul apusean ne scapă. El vine la noi, și noi mergem de la o bucată de vreme să-l căutăm.

VI.

Maî ales după anul de prefacere 1774, e o nouă mare năvălire de străini în țară. Iată anume din ce locuri și în ce împrejurări ei ni sosesc, avînd, firește, cu toții, un singur scop, cîștigul.

Ardealul nu maî trimete Sași decît în număr foarte mic; vin însă meșteri *germani*, cari lucrează mobile, articole de încălțăminte, ghete, lucruri de metal, ceasornice, după moda cea nouă, «europeană». Sînt lucrători buni, dar stricați, și maî ales foarte bețivi și totdeauna fără bani. Negustori vin maî puțin, ca unii ce-și tem capitalurile; dar acum fabricatele europene sosesc lesne prin drumurile împărătești ale Ardealului și Bucovinei, chiar pe Dunăre.

Din Polonia vin Evreii, goniți de necontenitele zguduirî ale regatului, care se prăpădește. Odinioară, ei alergau la bîlciurile de la hotar sau dinnăuntru și făceau contrabandă de rachiū, de

holircă sau *holercă*. Acum ei se așează prin sate, vînzînd tot rachiû : *orîndarii* dau pe datorie și împlinesc aspru, pentru care unii Domni fanarioți sînt siliți a lua măsuri împotriva datoriilor pe băatură. În același timp, ei smulg pe încetul din mîna Nemților întreaga desfacere de articole nouă și întemeiază lîngă cîrciumă «magasinul de galanterie», în locul *aftălăcării* turcești.

Aristocrația acestei emigrații o formează preceptorii, învățătorii de limbă. Odată ei fuseseră Italieni mai ales : Antoniu Epis, care învață copiii lui Nicolae Mavrocordat, Raicevich, abatele Bancini, profesorii de casă ai beizadelelor lui Alexandru Ipsilanti. Ledoulx și Carra sînt însă preceptori în Moldova pe același timp, și, în curînd, pe lîngă mulți Francesi, abia se vede din cînd în cînd cîte un Sîrb cu cultură europeană, ca Obradovici fabulistul, cîte un Saxon, ca viitorul consul frances König, cîte un Silesian, ca baronul de Kreuchely-Schwerdtberg. Tulburările Revoluției împuterniciră numai un curent, care e simțitor mai vechiû.

Lîngă acești dascăli după moda Apusului, sînt secretarii domnești, de la Del Chiaro, autorul unei îmbielșugate expunerî a împrejurărilor muntene pe la 1700, până la vicontele de Grammont, adiutantul lui Alexandru-Vodă Ghica de la 1832 și acela pe proprietatea căruia s'a clădit un în-

treg cartier bucureștean. Ba rasa aceasta, de o încredere problematică, a secretarilor străini la București și Iași a mers mai departe prin Keun, al lui Vodă Știrbei, prin vestitul Liebrecht al lui Cuza, etc.

În sfârșit, această emigrație de la 1774-1850 are șefii ei politici în consuli, pe cari Turcii trebuie să-i primească pe rînd: al Rusiei, al Austriei, al Prusiei și apoi, mai târziu, ai celorlalte țeri.

* * *

Călătorii europeni sînt acum ceva mai deși. Pe unul îl aduce nădejdea de a fi profesor la viitoarea școală de drept din București — sarcasticul, dar pătrunzătorul Sulzer —, pe altul călătoria vre-unui ambasador la alaiul căruia s'a alipit: un Sestini, numismatul, un Boscovich, matematicul. Cîte unul e un negustor, care ne vede prin portul ce atinge, Kleemann. Sau un Engles, Hope, care a scris despre Vodă Mavrogheni, Ker Porter, dr. Neale, Mac Michael, un Ungur, Karaczay, un Oriental germanizat Kosmeli, simt dorința de a ști cum se petrec lucrurile prin aceste locuri puțin cercetate. Până și spirituala doamnă Craven, din aristocrația înaltă a Angliei, vine pe la noi supt același Mavrogheni și face mare haz de musica turcească, ba chiar de musica Țiganilor, care i se pare

potrivită «pentru a face să danțeze trunchiurile». Francesii sînt deocamdată puțini. Cel d'întăi care ne vizitează fără scop, e vicontele de Lagarde, un *lion* al timpului său, care adaugă la volum chipul său gătit și înfășurat într'o scumpă blană. Apoi un limbut fără păreche, Stanislas Bellanger, care a scos din obiceiurile și păcatele noastre material pentru două volume întregi, cărora li-a dat un titlu, barbar și în franțuzește și în românește: *Le Kéroutza*.

De cînd tinerii din București și din Iași se aprinseseră pentru idealul liberalilor francesi și erau la noi protesturi, ziare, pamflete, frămîntări în *Adunările Obștești*, și de la un timp și revoluție de stradă, simpatia călătorilor francesi față de noi crescuseră simțitor. Un ziarist de însemnătate lui St. Marc Girardin se abătu pe la noi. Vaillant rămase în țară ca profesor și apostol al noului crez politic. Ubicini intră în Muntenia la 1848 și, urmărindu-ne până la sfîrșit cu atenția lui, ajunse cel mai bun și mai serios cunoscător în lucrurile românești pe care l-au avut Francesii.

Călătorii mai noi, de la 1830 înainte, au căutat să cunoască și lumea în mijlocul căreia veniseră și au spus ceia ce au înțeles din vorbele lor. Afară de Ubicini, ei n'au putut să se înnalțe totuși până la o privire pe deplin cuprinzătoare a oamenilor și lucrurilor. Cît pri-

vește pe cei mai vechi, ei nu fac altceva decît să înșire *aparențele* pe care le-aŭ văzut, decorul țerii, de la *mehendarul*, trimesul domnesc, cunoscător de franțuzește, care-î primia la hotar, și de la căruța de poștă, pe care astfel de călători aŭ făcut-o vestită, până la audiența la Voevodul fanariot și plecarea, în aceiași căruță de poștă și cu același *mehendar*, spre Dunăre. Oamenii crescuți în felul deosebit al veacului al XVIII-lea, încrezut și ușuratec, ei nu căutaŭ la noi decît obiceiuri ciudate care să se poată lua în batjocură, fără a fi cîtuși de puțin cercetate și pricepute.

* * *

Acum încep și ai noștri a călători.

Mai întăiŭ se duc tineri pentru a face studii, la început în Germania (un Constantin Cantacuzino Stolnicul învățase însă la Padova). Vasile Balș și Scarlat Sturdza merșeră pentru a se lumina, la Viena și Lipsca. Un nepot al Mitropolitului moldovean Leon Gheuca și un diacon al Mitropoliei, Gherasim, erau prin 1780 studenți în Saxonia. Din boierimea munteană, Costachi și Grigore Cantacuzino merg la Viena încă de la 1809 și un Nenciulescu fusese pe aici înaintea lor.

Un Gheorghe Bogdan învață dreptul la Paris încă din 1803, și în 1804 plecaŭ tot acolo Iancu

Văcărescu, cel de-al patrulea poet din această familie, «cu Zaharia dascălul său și Costache fiul dumisale Păharnicului Ioniță Fălcoianu». Aceștia sînt cei d'întăiū studenți romîni la Paris, și ei vor fi fost tot așa de isolați acolo, cum fuseseră înnaintașii lor în Germania.

Această întăie generație de tineri romîni în străinătate s'a întors numai cu folos în țară. Ei aduseră din civilisația apuseană ceia ce putea fi mai folositor pentru noi, în starea în care eram atunci. Apărură astfel în principate case deschise, în care se vorbea de lucruri mai înnalte, oameni în curent cu lucrurile și curentele Apusului, un avînt către întemeierea de școli și răspîndirea celei mai bune părți din literatura francesă prin traduceri. Dar dintre studenții romîni cari veniră pe urma acestora, frații Barbu Știrbei și Gheorghe Bibescu, fiii lui Dumitrachi Bibescu, cîștigară la Paris cunoștinți temeinicice de drept, de administrație, gust pentru lucrul metodic și o înnaltă conștiință de datorie.

Cei d'întăiū studenți pentru științe plecară și ei înnainte de 1821. Între dînșii era Marcovici și preotul Eufrosin Poteca. Urmaū la profesori de valoarea unui Arago, dar folosiră mai puțin. O scrisoare foarte naivă a unuia din ei arată cît de slab erau ei pregătiți pentru a primi un astfel de învățămînt.

Cea de-a treia generație de studenți romîni căzu

ALEXANDRU GHICA

Domn al Țării-Românești (1834—42).

După o stampă contemporană.

*Reproducere făcută cu cheltuiala
d-nei Adina Olănescu, născută Ghica.*

în mijlocul pregătirilor revoluției de la 1848. Unii din ei, precum a fost Kogălniceanu, care plecase din Moldova cu o largă cultură și o desăvârșise la Berlin, și care, pe lângă aceasta, n'a mers în Paris chiar, nu se lăsară furați cu totul de sirenă reformelor apusene. Toți ceilalți tineri, Bălcescu, Goleștii, Brătienii, se prefăcură cu totul în sensul tineretului revoluționar frances de pe această vreme și încercară a face la București ceia ce fusese cu puțință la Paris. După înăbușirea Revoluției muntene, ei se întoarseră în acest oraș și atunci se puse cea d'întăiu temelie a coloniei românești din Capitala Franciei. Ea deveni pe încetul, dintr'o societate de pîbegi patrioți, de și îndepărtați de tradițiile lor, un cuib de înstrăinare permanentă și nepatriotică.

* * *

Cei d'întăiu călători pentru plăcere aũ fost în 1781 fiii lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, cari fugiră de acasă, dar se opriră la Viena. Prin 1812, boierul Dudescu, cel din urmă din neamul său, uimi Apusul prin șalurile și stîngăcia sa. Tot pe atunci însă, înțeleptul Dinicu Golescu, care-și crescú copiii în Elveția, se pricepu a scoate folos de înțelepciune din ceia ce văzuse, și el scrise, întors acasă, acea minunată carte de căldură bătrînească pentru marile idealuri naționale și culturale, care e «Însemnarea călătoriei» sale.

Cu Golescu arta de a călători a Romînilor atinsese culmea sa. De atunci până dăunăzi călătoriile n'aū provocat decît descrieri cu totul sarbede, fără originalitate și fără legătură cu împrejurările și nevoile noastre. Ele se opresc de alminterea la Paris, și nu ating măcar acea țară clasică a artei, care e Italia, saū, dacă o ating, nu culeg nici a mia parte din folosul pe care il poate da.

O prefacere cuminte a obiceiurilor noastre, e de așteptat și aice. Ea trebuie să derive din conștiința că nici-o individualitate n'are dreptul de a lucra împotriva intereselor înalte ale țerii și poporului săū, ci trebuie să aducă acestora o jertfă de fiecare clipă. Iar Statul are datoria de a înfrîna, prin ce mijloace-î staū la îndămină, pe cine nu vrea să înțeleagă aceasta.

Notă. — Pentru amănunte cu privire la mormintele Domnilor romîni se poate vedea publicația mea «Inscripții din bisericile Romăniei», unde se dă textul original al inscripțiilor.

Pentru cele mai multe din capitolele celelalte v. cărțile mele «Istoria literaturii religioase a Romînilor până la 1688» (București, 1904) și «Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea» (București, 1901).

TABLA CUPRINSULUI

	<u>Pag.</u>
I. Mormintele Domnilor noștri.	3
II. Doamnele române.	65
III. Despre îmbrăcăminte și locuință.	106
IV. Viața socială a trecutului	141
V. Români în străinătate și străini în țerile românești.	198

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pag.</u>
1. Mihaï Viteazul	18— 19
2. Ștefan-cel-Mare.	32— 33
3. Mormîntul lui Ștefan-cel-Mare	34— 35
4. Vasile Lupu.	48— 49
5. Mormîntul lui Alexandru Ghica	60— 61
6. Vlad Țepeș	72— 73
7. Gheorghe-Vodă Ștefan.	96— 97
8. Cetatea Sucevei	110—111
9. Petru Șchiopul.	122—123
10. Grigore Alexandru Ghica.	132—133
11. Eustratie Dabija	154—155
12. Matei Basarab	162—163
13. Constantin Brîncoveanu	178—179
14. Grigore Dimitrie Ghica	184—185
15. Grigore I-iu (Grigoraș) Ghica	208—209
16. Alexandru Ghica	220—221

Prețul Lei 2,50